



ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ:

**ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΚΑΙ
ΕΝΕΡΓΟΙ ΠΟΛΙΤΕΣ: ΕΝΑ ΜΟΝΤΕΛΟ
ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ ΠΟΛΙΤΩΝ ΜΕΣΑ ΑΠΟ
ΤΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥΣ ΣΥΛΛΟΓΟΥΣ ΣΕ
ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΤΗΣ ΠΑΤΡΑΣ**

ΚΑΡΟΤΣΙΕΡΗ ΒΙΚΤΩΡΙΑ

ΛΑΛΙΩΤΗ ΕΛΕΝΗ

ΕΙΣΗΓΗΤΡΙΑ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:

Κα ΜΑΥΡΟΥΔΗ ΣΕΦΕΡΙΝΑ

ΠΑΤΡΑ, 2017

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε όλους όσους συνέβαλαν για να ολοκληρωθεί η παρούσα εργασία. Ευχαριστούμε τους προέδρους των συλλόγων Αμπελοκήπων, Τέρψης, Περιβόλας, Νεάπολης, Αρόης και Αγίου Παντελεήμονα καθώς και τα μέλη τους. Μας αφιέρωσαν χρόνο και ενέργεια με πολλή αγάπη, εμπιστοσύνη και ενδιαφέρον, στοιχεία απαραίτητα για την ολοκλήρωση των συνεντεύξεων. Στη συνέχεια, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε την καθηγήτρια και επόπτριά μας κα. Σεφερίνα Μαυρουδή η οποία, με τη βοήθεια και τη στήριξή της, έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην επιτυχή ολοκλήρωση της πτυχιακής μας εργασίας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	8
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	10
ΜΕΡΟΣ Α΄: ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ	13
1 ^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ	13
1.1 Ορισμός της κοινότητας	13
1.2 Σκοποί και αξίες της κοινοτικής εργασίας	15
1.3 Θεωρητικές προσεγγίσεις στην κοινοτική εργασία	17
1.4 Κοινωνική εργασία με κοινότητα: μία ιστορική αναδρομή	18
1.4.1 Κοινωνική εργασία με κοινότητα στην Αγγλία	18
1.4.2 Κοινωνική Εργασία με κοινότητα στην Αμερική	19
1.5 Κοινοτικά αναπτυξιακά προγράμματα	21
1.5.1 Στην Ελλάδα τη μεταπολεμική περίοδο	21
1.5.2 Στην Ευρώπη και στην Αμερική	23
1.6 Η Κοινοτική εργασία στην Ελλάδα του σήμερα	24
2 ^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΚΡΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΗ ΠΟΛΙΤΩΝ	26
2.1 Κριτική κοινοτική εργασία	26
2.2 Ενεργοποίηση πολιτών	28
2.3 Κοινωνική συμμετοχή και ενεργοποίηση	29
2.4 Ενδυνάμωση κοινότητας μέσω της κριτικής συνειδητοποίησης	32
2.4.1 Ενδυνάμωση και κριτική συνειδητοποίηση	32
2.4.2 Αρχές της ενδυναμωτικής προσέγγισης	35
2.4.3 Διαδικασίες ενδυνάμωσης	36
2.5 Συλλογική δράση και συλλογική ταυτότητα	36
2.6 Κοινωνική αλλαγή	38
2.7 Ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού στην κοινοτική εργασία	41

3 ^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ.....	45
3.1 Εννοιολογικό περιεχόμενο: πολιτισμός και κουλτούρα.....	45
3.2 Πολιτιστική Πολιτική.....	48
3.3 Πολιτισμός και ανάπτυξη.....	51
3.4 Πολιτιστική Πολιτική: Αποκέντρωση και Λαϊκή Συμμετοχή.....	53
3.4.1 Τοπική Αυτοδιοίκηση.....	53
3.4.2 Λαϊκή συμμετοχή.....	54
3.4.3 Κριτική της πολιτιστικής πολιτικής.....	55
4 ^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΙ ΣΥΛΛΟΓΟΙ.....	57
4.1 Πολιτιστικοί Σύλλογοι.....	57
4.2 Λειτουργία των πολιτιστικών συλλόγων.....	57
4.2.1 Σκοποί.....	57
4.2.2 Όργανα λήψης αποφάσεων.....	58
4.2.3 Πόροι.....	58
4.3 Ιδιαιτερότητες των πολιτιστικών συλλόγων στην Ελλάδα.....	59
5 ^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ.....	61
5.1 Ιστορική αναδρομή: πολιτισμός και κοινοτικά προγράμματα.....	61
5.2 Πολιτιστική πολιτική και κοινότητα.....	64
5.3 Θεωρητικό πλαίσιο: Κοινοτικές τέχνες / μέσα και ενδυνάμωση.....	66
5.3.1 Παραδείγματα χρήσης κοινοτικών τεχνών και μέσων για την ενδυνάμωση.....	67
5.4 Συμμετοχή στις τέχνες και τα οφέλη της στην κοινότητα.....	71
5.5 Οργανισμοί και χρήση κοινοτικών τεχνών και μέσων.....	76
ΜΕΡΟΣ Β': ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ.....	79
6 ^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	79
6.1 Σκοπός έρευνας.....	79
6.2 Ερευνητικά ερωτήματα.....	79
6.3 Είδος έρευνας.....	80
6.4 Πληθυσμός – δείγμα.....	80

6.5 Μέθοδος δειγματοληψίας.....	81
6.6 Ερευνητικό εργαλείο	81
6.7 Ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας	82
6.8 Κριτήρια εισαγωγής ερευνητικών υποκειμένων και περιορισμοί έρευνας..	83
6.9 Επεξεργασία ποιοτικών δεδομένων	83
6.10 Χαρακτηριστικά στοιχεία των Πολιτιστικών συλλόγων και των περιοχών	83
6.11 Ανάλυση και παρουσίαση αποτελεσμάτων	89
6.11.1 Πρόεδροι πολιτιστικών συλλόγων	89
6.11.2 Μέλη πολιτιστικών συλλόγων.....	98
7 ^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	110
7.1 Συμπεράσματα	110
7.2 Προτάσεις.....	117
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	119
Ελληνική βιβλιογραφία	119
Μεταφρασμένη βιβλιογραφία	120
Ξενόγλωσση βιβλιογραφία.....	120
Ξενόγλωσση αρθρογραφία.....	122
Πτυχιακές εργασίες	123
Ηλεκτρονικές πηγές	123
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	125

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η Ελλάδα, μετά τη δεκαετία του '70, μπήκε σε μια περίοδο αλλαγών σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο και έτσι δημιουργήθηκε η ανάγκη στο άτομο να οργανωθεί σε κοινωνικές ομάδες. Από αυτήν την ανάγκη δημιουργήθηκαν και οι πολιτιστικοί σύλλογοι, η δράση των οποίων έπαιξε σημαντικό ρόλο στο κοινωνικοπολιτικό σύστημα, καθώς, δίνοντας στο άτομο το δικαίωμα συμμετοχής, τού έδωσαν τη δυνατότητα να «ασκήσει» την ιδιότητά του ως πολίτης. Στην παρούσα εργασία διερευνάται το αν οι πολιτιστικοί σύλλογοι, ως πυρήνες μίας κοινότητας, μπορούν να είναι φορείς ενδυνάμωσης και ενεργοποίησης της κοινότητας. Το ζήτημα αυτό εξετάζεται υπό το πρίσμα της κοινοτικής εργασίας και πιο συγκεκριμένα της κριτικής κοινοτικής εργασίας. Αυτό που επιχειρείται να παρουσιαστεί στη συγκεκριμένη εργασία είναι πώς συνδέεται η έννοια της κοινότητας με τον πολιτισμό ώστε οι πολίτες να δράσουν συλλογικά και να κινητοποιηθούν προς την κοινωνική αλλαγή. Μελετώνται έρευνες που αναφέρουν τα κοινωνικά οφέλη του πολιτισμού και των καλλιτεχνικών προγραμμάτων αναφορικά με την ενδυνάμωση της κοινότητας. Παρουσιάζονται κοινοτικά προγράμματα που αξιοποίησαν τις πολιτιστικές δράσεις, μέσω της συμμετοχικής προσέγγισης, για να αναπτύξουν την κριτική συνειδητοποίηση των πολιτών. Τέλος, για τη διεξαγωγή συμπερασμάτων, χρησιμοποιείται ποιοτική μέθοδος, καθώς πραγματοποιήθηκαν έντεκα συνεντεύξεις προς τους πολιτιστικούς συλλόγους της Πάτρας, και ειδικότερα προς τους προέδρους και τα μέλη τους. Από τα ερευνητικά δεδομένα προέκυψε ότι η δράση των συλλόγων περιορίζεται, σε μεγάλο ποσοστό, στην προσωπική και όχι στη συλλογική ενεργοποίηση των κατοίκων, λόγω του ότι εστιάζει σε πολιτιστικές δράσεις, χωρίς αυτές να αποπνέουν μια πολιτική διάσταση. Άρα, καταλήγουμε στο ότι οι πολιτιστικοί σύλλογοι χρειάζονται έναν εκσυγχρονισμό και μια ανανέωση στον τρόπο που συνδέουν το άτομο με τον πολιτισμό και η κοινωνική εργασία θα μπορούσε να συμβάλει σε αυτό με εκσυγχρονιστικές θεωρίες και πρακτικές.

ABSTRACT

After the 70s, Greece entered a period of social and political changes, forcing the individuals to be organized into social groups. This created the need for cultural organizations, whose actions have played an important role in the socio-political system by giving people the right to participate and the opportunity to "exercise" their status as citizens. The present thesis tries to investigate if cultural organizations, as little cores inside community, can play a role in order to empower and activate community. This issue is examined under the spectrum of community social work and more specifically critical community social work. What this thesis tries to present is how community and culture are connected so as individuals to act collectively and to be motivated towards social change. We also study research that underline the social benefits of culture and art activities in relation to community empowerment. Moreover, community programs, that exploited cultural activities through the participative approach, are being examined in order to develop critical consciousness. Finally, the last part of this thesis has to do with a quality approach research. This research examines a number of cultural organizations of Patras and more specifically their chairmen and members. For this research eleven interviews were taken and through them it was found that the action of cultural organizations is limited, to a great degree, to mostly personal and not collective activation of individuals. The main reason for this is because they focus on cultural activities without political aspect. Therefore, the fact of the matter is that cultural organizations need a renewal in the way they make connection between the person and the culture and social work could contribute to this with modernist theories and practices.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρακάτω εργασία έχει ως στόχο τις κοινότητες που διαμορφώνονται σε κάθε χώρο. Γίνεται μια απόπειρα μελέτης για τους τρόπους που εφαρμόζεται η κοινοτική εργασία στο σήμερα και μία αναζήτηση πρακτικών κινητοποίησης των κοινοτήτων. Βασικός άξονας του εγχειρήματος είναι η αξιολόγηση πολιτικών και πρακτικών δομημένων «από τα κάτω».

Η συγκεκριμένη εργασία εστιάζει στην κοινότητα με γεωγραφικούς όρους, δηλαδή με όρους γειτονιάς όπου δραστηριοποιούνται οι πολιτιστικοί σύλλογοι. Δεν πρόκειται απλά και μόνο για ένα γεωγραφικό χώρο, αλλά για ένα σύνολο ατόμων που, μέσω των κοινωνικών σχέσεων και δεσμών, βιώνει την εμπειρία ότι ανήκει σε ένα διακριτό κοινωνικό και πολιτισμικό μόρφωμα καταλήγοντας να δημιουργείται μια κοινή πολιτισμική ταυτότητα (Ζαϊμάκης, 2011). Στο πλαίσιο, λοιπόν, της κοινότητας μελετάται πώς λειτουργεί ο πολιτισμός, καθώς από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση έχει αναδειχθεί το κοινωνικό όφελος των πολιτιστικών και καλλιτεχνικών δράσεων στην κοινότητα.

Ο πολιτισμός, ορισμένος είτε ως τρόπος ζωής είτε πιο συγκεκριμένα ως τέχνες, έχει πολιτική διάσταση και μπορεί να προάγει την κριτική σκέψη. Με βάση αυτό το σκεπτικό διερευνάται αν οι πολιτιστικοί σύλλογοι ως φορείς πολιτισμού μπορούν, μέσω των δράσεων και του τρόπου λειτουργίας τους, να ενισχύσουν τη συλλογική ταυτότητα των μελών της κοινότητας και να προάγουν την κοινοτική δράση.

Η ίδρυση των πολιτιστικών συλλόγων βασίστηκε στην ανάγκη των ανθρώπων για κοινωνική δράση μέσα από την οργάνωσή τους και έδωσε τη δυνατότητα στο άτομο να ασκήσει την ιδιότητα του «πολίτη». Οι πολιτιστικοί σύλλογοι, λειτουργώντας ως μεσολαβητές ανάμεσα στον πολίτη και τις αρχές, αποσκοπούν στη βελτίωση και στην αλλαγή των συνθηκών της κοινότητας στην οποία ανήκουν. Δεδομένου ότι και η κοινοτική εργασία αποσκοπεί στην κάλυψη αναγκών και στην κοινωνική αλλαγή, θα μπορούσαν οι σύλλογοι να λειτουργούν με ένα μοντέλο κατά το οποίο, στο πλαίσιο μιας κοινότητας, θα ακολουθήσουν τις αρχές της κριτικής κοινοτικής εργασίας με σκοπό στην κινητοποίηση των πολιτών ώστε να επέλθει η κοινοτική δράση και η ανάπτυξη «από τα κάτω».

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να διερευνηθεί εάν οι πολιτιστικοί σύλλογοι της Πάτρας, οι οποίοι δρουν στα πλαίσια μιας κοινότητας/γειτονιάς, αποτελούν ένα μέσο κινητοποίησης των πολιτών. Πιο συγκεκριμένα, διερευνάται αν ο τρόπος οργάνωσης και λειτουργίας των πολιτιστικών συλλόγων ενισχύει τη συλλογικότητα και αν προωθεί τη συλλογική σκέψη και δράση. Επίσης, στόχος της έρευνας είναι να

μελετήσει εάν μέσω των πολιτιστικών δράσεων που πραγματοποιούν οι σύλλογοι αναπτύσσεται στους κατοίκους η ανάγκη για συμμετοχή σε δράσεις κοινωνικού περιεχομένου και κατ' επέκταση αν ενισχύεται η ανάγκη για κοινωνική δράση. Επιμέρους ερευνητικοί στόχοι αποτελούν ερωτήματα όπως το εάν οι κάτοικοι ενδιαφέρονται για την ύπαρξη των συλλόγων στις γειτονιές, αν στηρίζουν τις δράσεις τους και πώς επηρεάζονται από τις δράσεις αυτές. Τέλος, ένα πολύ σημαντικό ερώτημα που τέθηκε είναι αν και με ποιο τρόπο ένας κοινωνικός επιστήμονας θα συνέβαλε στην εύρυθμη λειτουργία ενός πολιτιστικού συλλόγου. Για τη διερεύνηση αυτών των ζητημάτων πραγματοποιήθηκε μια ποιοτική έρευνα με ημιδομημένες συνεντεύξεις σε προέδρους και μέλη πολιτιστικών συλλόγων της Πάτρας.

Κατά τη βιβλιογραφική ανασκόπηση για τους πολιτιστικούς συλλόγους τα στοιχεία που συλλέχθηκαν ήταν ελάχιστα και αυτό αποτέλεσε μία από τις δυσκολίες όσον αφορά τη θεωρητική προσέγγιση των συλλόγων. Παρόλα αυτά, πλούσια ήταν τα ερευνητικά δεδομένα για το πώς ο πολιτισμός έχει χρησιμοποιηθεί σε κοινοτικά προγράμματα αλλά και για τις κοινωνικές επιδράσεις αυτού στην κοινότητα. Από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση, προκύπτει ότι ο ρόλος του πολιτισμού στην κοινότητα καθώς και στη διαμόρφωση της ταυτότητας της κοινότητας είναι επίμαχος. Επίσης, σημαντικό ρόλο παίζει η συμμετοχή στον πολιτισμό και στις τέχνες, καθώς δύναται να λειτουργήσει εκπαιδευτικά και ενδυναμωτικά έχοντας σαν αποτέλεσμα την κριτική συνειδητοποίηση των πολιτών και την κινητοποίησή τους.

Όσον αφορά τη δομή της εργασίας αποτελείται από δύο μέρη. Το πρώτο μέρος αφορά το θεωρητικό υπόβαθρο του υπό εξέταση ζητήματος, ενώ το δεύτερο αναλύει την έρευνα που πραγματοποιήθηκε.

Πιο συγκεκριμένα, τα δύο πρώτα κεφάλαια αναφέρονται στο ένα από τα δύο βασικά ζητήματα της εν λόγω μελέτης, δηλαδή την κοινοτική εργασία. Το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται στη θεωρητική παρουσίαση της έννοιας της κοινότητας, στις αρχές της κοινοτικής εργασίας καθώς και σε μία ιστορική αναδρομή της κοινοτικής εργασίας στην Ελλάδα και στον υπόλοιπο κόσμο. Στο δεύτερο κεφάλαιο διαγράφεται το θεωρητικό πλαίσιο μέσα από το οποίο ορίζονται βασικές έννοιες όπως η έννοια της ενεργοποίησης, της ενδυνάμωσης και της κριτικής συνειδητοποίησης. Διαγράφεται δηλαδή η θεωρητική οπτική που διαπερνά όλη την εργασία και καθορίζονται οι αρχές της κριτικής κοινοτικής εργασίας με βάση τις οποίες αναλύεται και ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού.

Τα επόμενα τρία κεφάλαια αναφέρονται στο δεύτερο βασικό ζήτημα που αφορά την εν λόγω εργασία, δηλαδή το ζήτημα του πολιτισμού και των πολιτιστικών συλλόγων. Ειδικότερα, στο τρίτο κεφάλαιο αναλύεται σύντομα το εννοιολογικό

πλαίσιο του όρου πολιτισμός και κουλτούρα, υποστηρίζοντας την προσέγγιση της Σχολής της Φραγκφούρτης που τονίζει την πολιτική διάσταση του πολιτισμού και της τέχνης. Επίσης, συζητείται η πολιτιστική πολιτική στα πλαίσια της οποίας ενισχύεται η πολιτιστική αποκέντρωση και η λαϊκή συμμετοχή. Στο τέταρτο κεφάλαιο, γίνεται αναφορά στους πολιτιστικούς συλλόγους, το ρόλο τους, τους σκοπούς τους καθώς και μία παλιότερη έρευνα που έχει πραγματοποιηθεί. Στο πέμπτο κεφάλαιο, γίνεται η σύνδεση του πολιτισμού και της κοινότητας αρχής γενομένης από μία ιστορική αναφορά στα κοινοτικά προγράμματα που χρησιμοποίησαν τον πολιτισμό. Επιπλέον, αναφέρεται η έννοια των κοινοτικών τεχνών και παραδείγματα αυτών για το πώς μπορούν να ενισχύσουν την ενεργοποίηση των πολιτών. Στο κεφάλαιο αυτό συμπεραίνεται από έρευνες πως ο πολιτισμός και ειδικά η συμμετοχή σε καλλιτεχνικές και πολιτιστικές δράσεις έχει κοινωνικά οφέλη στην κοινότητα καθώς ενισχύει το άτομο και κατ' επέκταση ενισχύεται έτσι και η κοινότητα.

Το δεύτερο μέρος της μελέτης αποτελείται από το έκτο και έβδομο κεφάλαιο. Πιο συγκεκριμένα, στο έκτο κεφάλαιο, περιγράφεται η ποιοτική έρευνα που πραγματοποιήθηκε καθώς και η μεθοδολογία αυτής. Παρουσιάζονται συνοπτικά στοιχεία των πολιτιστικών συλλόγων που συμμετείχαν στην έρευνα και των περιοχών τους και στη συνέχεια παρατίθεται η ποιοτική ανάλυση των αποτελεσμάτων. Στο έβδομο και τελευταίο κεφάλαιο, διεξάγονται τα συμπεράσματα και γίνεται μια προσπάθεια εξήγησης των ευρημάτων που προέκυψαν με βάση το υπάρχον θεωρητικό υπόβαθρο. Τέλος, γίνονται προτάσεις από μέρους μας για ένα μοντέλο κινητοποίησης πολιτών μέσω των πολιτιστικών συλλόγων.

ΜΕΡΟΣ Α΄: ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

1^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

1.1 Ορισμός της κοινότητας

Η έννοια της κοινότητας, σε ένα γενικό πλαίσιο, είναι δύσκολο να οριστεί από έναν άνθρωπο, καθώς είναι πολύ εύκολο να αναμειχθούν πολλοί συγκεχυμένοι σημασιολογικοί ορισμοί και πολλές καταστάσεις που συνδέονται με αυτήν. Έχουν δοθεί πολλοί ορισμοί από επιστημονικής πλευράς για την έννοια της κοινότητας.

Ο Ζωγράφου αναφέρει τον εξής ορισμό: «κοινότητα μπορεί να είναι μια γεωγραφική ενότητα (π.χ. γειτονιά, συνοικία, χωριό, πόλη, νομός, κράτος κ.λπ.), μια ομάδα ανθρώπων που βρίσκονται σε ένα λειτουργικό συσχετισμό μεταξύ τους (π.χ. εργοστάσιο, συνδικάτο, θρησκευτικό δόγμα, νοσοκομείο, σχολείο, σύλλογος κ.λπ.) ή μια κατηγορία πληθυσμού με ένα κοινό χαρακτηριστικό (π.χ. παιδιά, νέοι, γέροι, εργάτες, γυναίκες, αγρότες, άστεγοι, αλλοδαποί, αθίγγανοι κ.λπ.)» (Ζωγράφου, 2002:49-50). Από σημασιολογικής απόψεως, ο Μπαμπινιώτης (2006) αναφέρει ότι κοινότητα χαρακτηρίζεται ένα σύνολο προσώπων που ενώνονται μεταξύ τους με κοινά στοιχεία (π.χ. γλώσσα, θρησκεία, καταγωγή, χρώμα, κ.α.), αξίες καθώς και η κατώτατη βαθμίδα διοικητικής διαίρεσης του κράτους σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης.

Σε μια απλούστερη μορφή, ο όρος κοινότητα θα μπορούσε να χαρακτηρίσει μια γεωγραφική περιοχή στην οποία κατοικεί ένα σύνολο ατόμων. Συνήθως, ο όρος κοινότητα μας παραπέμπει σε μικρές γεωγραφικές περιοχές. Δύσκολα θα χρησιμοποιήσουμε αυτόν τον όρο για μια γεωγραφική περιοχή που κατοικείται με πληθυσμό άνω των 100.000 κατοίκων.

Σύμφωνα με τον Οπρ (1942), αναλύοντας την κοινότητα τής προσδίδονται κάποια χαρακτηριστικά. Τα πιο βασικά είναι:

- «Η κοινότητα ως τοποθεσία.
- Η διάσταση της κοινότητας και τα δημογραφικά της χαρακτηριστικά.
- Οι κοινωνικές δραστηριότητες των κατοίκων της.
- Οι συναισθηματικές διακυμάνσεις των ατόμων που ζουν στην κοινότητα αλλά

και πώς αισθάνονται γι' αυτήν.

Βέβαια, στη σύγχρονη εποχή επικρατεί μια ακόμη μεγαλύτερη σύγχυση σε σχέση με το τι πραγματεύεται ο ορισμός της κοινότητας. Η ανάπτυξη των τηλεπικοινωνιών,

των μέσων μαζικής συγκοινωνίας και των αυτοκινήτων έχει περιορίσει αν όχι εξαλείψει τον παράγοντα της γεωγραφικής περιοχής. Πολλές κοινότητες μπορούν να δημιουργηθούν ανά τον κόσμο χωρίς να παρεμβαίνει ο γεωγραφικός περιορισμός και οι σταθερές κοινωνικές δομές της κοινότητας σε τοπικό ή εθνικό επίπεδο. Έτσι, μια κοινότητα σε αστικό επίπεδο μπορεί να παρουσιάζει διάφορες και διαφορετικές πρακτικές ανάλυσης και μελέτης σε γεωγραφικό και επικοινωνιακό επίπεδο μεταξύ των ατόμων» (στο Σταθόπουλος, 2005).

Κατά τον Rubin (1983), ο οποίος προσπαθεί να δώσει έναν διαφορετικό ορισμό για την κοινότητα, η κύρια λειτουργία της κοινότητας είναι η μεσολάβηση μεταξύ ατόμου και κράτους. Το άτομο ταυτίζεται με την κοινότητα και τους θεσμούς της και προστατεύεται από συναισθήματα αποξένωσης. Στην εποχή μας η κοινότητα περιγράφεται μέσα από ένα σύνολο σύνθετων κοινωνικοπολιτισμικών σχηματισμών, μιας κινητικότητας που παρατηρήθηκε σε κοινωνικό και γεωγραφικό επίπεδο (στο Σταθόπουλος, 2001).

Ο Willmott (1986) έχει σημειώσει ότι υπάρχουν τρεις βασικές σημασίες της κοινότητας. Αρχικά, ορίζει την κοινότητα από γεωγραφικής απόψεως. Περιγράφει πώς μία γεωγραφική περιοχή μπορεί να δώσει στα άτομα την αίσθηση ότι τους ενώνει κάτι κοινό, πώς ο κοινός τόπος διαμονής ή καταγωγής και κατ' επέκταση οι κοινές δραστηριότητες και συνήθειες δένουν τους ανθρώπους. Στη συνέχεια, ορίζει την κοινότητα μέσω των ενδιαφερόντων των ατόμων. Στην προκειμένη περίπτωση, πρωταρχικό ρόλο δεν παίζει η γεωγραφική θέση αλλά τα κοινά χαρακτηριστικά των ατόμων στην κοινότητα (χόμπι, εργασία, θρησκεία κ.λπ.). Η τρίτη μορφή συνδέεται με το «κοινοτικό πνεύμα» το οποίο καλλιεργείται μέσω των συλλογικών δράσεων. Αυτός ο τρόπος σκέψης και δράσης δίνει στο άτομο μία συλλογική ταυτότητα και τα άτομα που ασχολούνται με τις συλλογικές δράσεις αισθάνονται μια ταύτιση με τους υπόλοιπους ανθρώπους που δρουν αντίστοιχα. Έτσι, δημιουργούνται οι κοινότητες συναισθήματος και χαρακτηρίζονται από κοινές αξίες και πιστεύω (στο Ζαϊμάκης, 2002).

Μέσα στο σύνολο της κοινωνίας μπορούμε να βρούμε πληθώρα από αυτές τις κοινότητες, για τη δημιουργία των οποίων συνέβαλαν πολλοί παράγοντες όπως η θρησκεία, το διαδίκτυο, οι διαφορετικές κουλτούρες, η μετανάστευση. Οι κοινότητες είναι αναγκαίες στην κοινωνία για να δίνουν στους ανθρώπους το αίσθημα του ανήκειν μέσω κοινών χαρακτηριστικών και έτσι να μπορούν πιο εύκολα να αναπτύσσουν δεσμούς και συλλογική ταυτότητα (Ζαϊμάκης, 2002).

Επιπρόσθετα, ο Dunham (1970) ταξινομεί τις κοινότητες με βάση την κύρια λειτουργία ή άλλα χαρακτηριστικά:

1. «μέγεθος του πληθυσμού: χωριά, κωμοπόλεις, πόλεις, μητροπολιτικές περιοχές, μεγαλουπόλεις,
2. οικονομική βάση της Κοινότητας: γεωργική, βιομηχανική, εμπορική κ.ο.κ,
3. σχέση της κοινότητας με τη δημόσια διοίκηση, π.χ. πρωτεύουσα κράτους, νομού, επαρχίας και
4. ειδικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά π.χ. περιοχή στην οποία συχναζούν κάποιες κατηγορίες ατόμων, κατοικούν πρόσφυγες, τσιγγάνοι, φοιτητές, τουρίστες» (στο Σταθόπουλος, 200:120).

Σύμφωνα με τον Ζαϊμάκη (2002), τα βασικά χαρακτηριστικά μίας κοινότητας χωρίζονται στα παρακάτω:

- Είναι ένα κοινωνικό μόρφωμα λίγο πολύ οριοθετημένο από τον έξω κόσμο, το οποίο εντοπίζεται ανάμεσα στις πρωταρχικές δομές της κοινωνικής οργάνωσης (συγγένεια, φιλία) και σε ευρύτερες αφηρημένες οντότητες, όπως είναι το έθνος-κράτος και άλλες μεγάλης κλίμακας κοινωνικές δομές.

- Είναι ένα σύνολο ατόμων που βιώνει την αίσθηση ότι ανήκει σε ένα διακριτό κοινωνικό και πολιτισμικό μόρφωμα.

- Συνιστά ένα μοντέλο κοινωνικών σχέσεων οργανωμένων γύρω από αλληλοδράσεις και δεσμούς και διαμορφωμένων με βάση ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά, όπως η τοπική γειτνίαση, η εθνική καταγωγή, η πολιτισμική ταυτότητα και τα ενδιαφέροντα και τέλος

- Είναι μία συμβολική ενότητα η οποία συγκροτείται από σύμβολα και αξίες που επιτρέπουν στα μέλη της κοινότητας να φτιάχνουν νοήματα και να διαμορφώνουν την κοινοτική συνείδηση και τη συλλογική ταυτότητα.

1.2 Σκοποί και αξίες της κοινοτικής εργασίας

Οι Chau and Hodge θεωρούν ότι η κοινοτική εργασία ασχολείται βασικά με την αντιμετώπιση προβλημάτων τα οποία εμπίπτουν σε μια από τις τέσσερις κατηγορίες. Κάθε κατηγορία αποσκοπεί στην επίτευξη ενός κεντρικού στόχου:

α) Οικονομική επάρκεια. Ανάπτυξη οικονομικών πόρων με τη βελτίωση της υποδομής της κοινότητας (π.χ. χρηματοδότηση κατασκευής υδραγωγείου, διάνοιξη δρόμων, επιδότηση συνεταιρισμών).

β) Κοινωνική ευθύνη. Προαγωγή καλών σχέσεων και ανάπτυξη αισθήματος ευθύνης για την ομαλή συμβίωση στην κοινότητα.

γ) Ανάπτυξη υπηρεσιών ώστε να εξυπηρετούνται οι κάτοικοι στην περιοχή τους. (π.χ. ίδρυση Κέντρου Υγείας).

δ) Κοινωνική σταθερότητα και ένταξη κοινωνικά αποκλεισμένων ομάδων στον κοινωνικό ιστό της κοινότητας (Σταθόπουλος, 2005:25).

Η κοινοτική εργασία, ανέκαθεν, είχε κέντρο της τον άνθρωπο με σκοπό, μέσω της κοινοτικής αλλαγής και ανάπτυξης, να βελτιώσει τις συνθήκες διαβίωσης των ανθρώπων και κατ' επέκταση το βιοτικό τους επίπεδο. Μέσω προγραμμάτων στοχεύει στην κοινωνική ευημερία και δικαιοσύνη, στην κάλυψη των ανθρώπινων αναγκών και στην αντιμετώπιση των προβλημάτων τους. Καθορίζεται από ορισμένες ανθρωποκεντρικές αξίες οι οποίες θέτουν και τα όρια δράσης της και κατευθύνουν τους επαγγελματίες στις δραστηριότητές τους. Αυτές είναι:

- Η αναγνώριση της ιδιουσυστασίας της προσωπικότητας του κάθε ανθρώπου και της ικανότητάς του να αλλάζει τον κόσμο γύρω του και να βελτιώνει τις συνθήκες διαβίωσης, όταν βρεθεί στο κατάλληλο περιβάλλον.
- Η πίστη στη δυνατότητα των ανθρώπων να δρουν, να συνεργάζονται και να δημιουργούν υγιή περιβάλλοντα.
- Η αρχή της κοινωνικής δικαιοσύνης και της υπεράσπισης των δικαιωμάτων ευάλωτων και στερημένων κοινωνικών ομάδων.
- Ο σεβασμός του αξιακού συστήματος της κάθε κοινότητας και η αποδοχή των αρχών της πολυπολιτισμικότητας, του αλληλοσεβασμού και της αλληλοαναγνώρισης των διαφορετικών πολιτισμικών οντοτήτων και ομάδων.
- Η αποδοχή της αξίας της συμμετοχής των πολιτών και της κοινωνικής αλληλεγγύης.
- Η πίστη στη βιώσιμη ανάπτυξη που σέβεται το περιβάλλον και το μέλλον των επερχόμενων γενεών (Ζαϊμάκης, 2002:107).

Σύμφωνα με τον Σταθόπουλο (2005:31-32) «η κοινοτική εργασία, ως μέθοδος παρέμβασης στην κοινότητα, στηρίζεται σε κάποιες αξίες, δηλαδή σε πεποιθήσεις, προτιμήσεις ή υποθέσεις, σχετικά με το τι θεωρείται επιθυμητό ή καλό για τον άνθρωπο. Αξίες οι οποίες θεωρούνται ως υπόβαθρο της κοινοτικής εργασίας περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων: α) το δικαίωμα αυτοδιάθεσης των ατόμων και των ομάδων, β) τη σημασία της συλλογικής δράσης και συνεργασίας μεταξύ διαφόρων ομάδων, γ) τον σεβασμό και την υποστήριξη πολυπολιτισμικής δομής στη σύγχρονη κοινωνία και δ) την εξατομίκευση κάθε ατόμου, ομάδας και κοινότητας ως προς τις αξίες, τον πολιτισμό, τις παραδόσεις που συνολικά προσδιορίζουν την ταυτότητά τους».

1.3 Θεωρητικές προσεγγίσεις στην κοινοτική εργασία

Είναι πολύ σημαντικό να αναφέρουμε τις θεωρητικές προσεγγίσεις που έχουν διατυπωθεί για την κοινοτική εργασία, κι αυτό για να την κατανοήσουμε και να την εξετάσουμε καλύτερα. Η πλουραλιστική, η ριζοσπαστική, η μαρξιστική, η αντιρατσιστική και η φεμινιστική προσέγγιση είναι οδηγοί για την εξέλιξη της κοινοτικής μέσα στους χρόνους.

Αρχικά, καθοριστική ήταν η πλουραλιστική προσέγγιση στη διαμόρφωση της θεωρίας και της πρακτικής της κοινοτικής εργασίας τα έτη 1940 με 1970, με κύρια χαρακτηριστικά την ομοιογένεια και τον ανταγωνισμό των μελών της κοινότητας. Σκοπός της προσέγγισης αυτής ήταν να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα μιας κοινότητας μέσω των συλλογικών δράσεων, της συναίνεσης και της αλληλοβοήθειας. Στόχος ήταν η αλλαγή της κοινωνίας σε μικροεπίπεδο, η αυτοβοήθεια, η αυτοδυναμία των κοινοτήτων και η κοινωνική σταθερότητα. Λόγω του ότι οι ακόλουθοι της πλουραλιστικής προσέγγισης έδιναν ιδιαίτερη έμφαση στο να έχουν οι δράσεις τους έναν εκπαιδευτικό χαρακτήρα, δηλαδή εστίαζαν σε τεχνικά ζητήματα, στη γνώση και σε στρατηγικές οργάνωσης και επικοινωνίας, χαρακτηρίστηκαν και ως «επαγγελματική σχολή». Από την άλλη, οι υποστηρικτές της ριζοσπαστικής προσέγγισης θεωρούσαν τη δράση τους ως ουδέτερη (Ζαϊμάκης, 2002).

Στη συνέχεια, η ριζοσπαστική προσέγγιση δημιουργήθηκε για κοινωνίες οι οποίες μαστίζονται από κοινωνικά προβλήματα, συγκρούσεις και ανισότητες. Στοχεύει στο μακροεπίπεδο και οραματίζεται και οργανώνει συλλογικές δράσεις. Σε αντίθεση με την πλουραλιστική προσέγγιση, η οποία αντιλαμβάνεται την κοινοτική εργασία ως επάγγελμα, οι υποστηρικτές της ριζοσπαστικής πιστεύουν ότι η κοινοτική δράση είναι πολιτική δράση. Ένα ακόμη πράγμα για το οποίο κατηγορούν την πλουραλιστική προσέγγιση είναι ότι, με την ουδετερότητα που κρατούν στο χώρο της κοινότητας, δε βοηθούν να βγουν στην επιφάνεια οι πραγματικές αιτίες που γενούν και αναπαράγουν τις ανισότητες και τα κοινωνικά προβλήματα. Παρόλο που η ριζοσπαστική έχει προσφέρει πολλά στο χώρο της κοινοτικής, σε πρακτικό επίπεδο, θεωρήθηκε από πολλούς ελλιπής στην ύπαρξη ρεαλιστικής και συγκροτημένης πρότασης για το μέλλον (Ζαϊμάκης, 2002).

Βάση της ριζοσπαστικής προσέγγισης είναι η μαρξιστική προσέγγιση, η οποία εστίαζε αποκλειστικά στη σύνδεση της κοινότητας με τους εργατικούς αγώνες. Η βασική θέση και ιδέα της σχολής αυτής ήταν η σύνδεση και η σύναψη συμμαχιών των κοινωνικών ομάδων με τα κοινωνικά κινήματα της εποχής και με το εργατικό κίνημα.

Στη συνέχεια, η αντιρατσιστική προσέγγιση βασίζεται στην εναντίωση προς το ρατσισμό που βιώνουν τα άτομα μιας κοινότητας, με σκοπό την αντιμετώπιση ρατσιστικών φαινομένων και επιθέσεων καθώς και την αναγνώριση της μοναδικότητας και των ιδιαιτεροτήτων της κάθε ομάδας και κοινότητας.

Τέλος, η φεμινιστική προσέγγιση της κοινοτικής εργασίας έφερε στο προσκήνιο εναλλακτικές προσεγγίσεις της πολιτικής οργάνωσης με κυρίαρχη φεμινιστική αρχή την ανάληψη δράσης για τον τερματισμό των άνισων κοινωνικών σχέσεων και την κοινωνική αλλαγή. Τη δεκαετία του 1970 το αντιρατσιστικό και φεμινιστικό κίνημα παρουσίασε σημαντική άνοδο.

Σύμφωνα με τις πιο πάνω θεωρητικές προσεγγίσεις, γίνεται αντιληπτό ότι ένας επαγγελματίας, ανάλογα με την προσέγγιση που θα ακολουθήσει, θα δώσει και την αντίστοιχη ταυτότητα στον τρόπο λειτουργίας του στο επάγγελμα και στη σχέση του με τον εργοδότη και την κοινότητα. Επομένως, η προσέγγιση που θα ακολουθήσει θα πρέπει να είναι ταιριαστή και με την προσωπικότητά του ώστε να είναι πιο αποδοτικός (Ζαϊμάκης, 2002).

1.4 Κοινωνική εργασία με κοινότητα: μία ιστορική αναδρομή

1.4.1 Κοινωνική εργασία με κοινότητα στην Αγγλία

Ένας από τους σπουδαιότερους προδρόμους της κοινωνικής εργασίας με κοινότητα είναι το “κίνημα κοινοτικών εστιών”, το οποίο δημιουργήθηκε στην Αγγλία τον 19^ο αιώνα. Εκείνη την περίοδο λόγω της βιομηχανικής επανάστασης μεγάλες μάζες του αγροτικού πληθυσμού αναγκάζονταν να μεταναστεύσουν σε αστικά, βιομηχανικά κέντρα. Η συσσώρευση του κεφαλαίου σε συνδυασμό με τα παραπάνω οδήγησε αυτές τις μάζες σε μεγάλη εκμετάλλευση, ακόμα και στη φυσική τους εξόντωση. Η κατάσταση αυτή οδήγησε μια ομάδα φοιτητών του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης στην ιδέα να εγκαταστήσουν στις υποβαθμισμένες συνοικίες της πόλης μορφωμένους άνδρες και γυναίκες ώστε να αναμειχθούν με το προλεταριάτο και να το βοηθήσουν κάνοντας κοινωνική εργασία (Ζωγράφου, 2002).

Το 1884 δημιουργήθηκε η πρώτη “εστία” που πήρε το όνομα TOURBEE HALL. Οι SETTLEMENTS (εστίες) ήταν σχεδιασμένες σαν κοινόβια και κέντρα επιμόρφωσης. Εκείνη την περίοδο παρατηρούμε μια διαφορετική κοινωνική εργασία, η οποία απομακρύνεται από τη μεσαιωνική νοοτροπία παροχής ατομικής ελεημοσύνης, η οποία, φυσικά, δεν μπορούσε να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της εποχής. Με τη συνοικιακή βοήθεια, που είχε σκοπό την ανάπτυξη των ατομικών δυνάμεων των ενδιαφερομένων, έχουμε μια νέα μέθοδο προσέγγισης και κοινωνικής

ένταξης των μαζών με παράλληλη ανάπτυξη του συστήματος κοινωνικής πρόνοιας. Κατά τον Ζαϊμάκη (2002), «οι πρόδρομοι του “SETTLEMENTS MOVEMENTS” θεωρούσαν τη δράση τους σαν μια “έμπρακτη συμφιλίωση των τάξεων” και μια συμβολή άρσης της “αντίθεσης των τάξεων” καλλιεργώντας την κατανόηση ανάμεσα στους ανθρώπους. Το όραμα ήταν να δημιουργηθεί ένας κόσμος με “κοινωνική κατανόηση, αυτονομία και αυτοβοήθεια” με βασικό σκοπό την εξασφάλιση των ίσων ευκαιριών για όλα τα κοινωνικά στρώματα».

Παρόλο που οι δημιουργοί αυτού του εγχειρήματος έβλεπαν με συμπάθεια το εργατικό κίνημα, στην πραγματικότητα οραματίζονταν να δρουν με πολιτική ουδετερότητα και αυτό έδινε για πρώτη φορά στην κοινωνική εργασία με κοινότητα ένα διπλό χαρακτήρα. Από τη μια μεριά αναγνωρίζονται τα κοινωνικά προβλήματα σαν αποτέλεσμα της κοινωνικής δομής και λαμβάνονται μέτρα για την αλλαγή του περιβάλλοντος. Από την άλλη, η πολιτική ουδετερότητα και η καλλιέργεια της ουτοπίας της άρσης των ταξικών διαφορών δείχνουν ότι οι προσπάθειες αυτές στόχευαν στη δημιουργία ανεκτικότερων συνθηκών διαβίωσης για το λαό. Κύριος στόχος των SETTLEMENTS ήταν να προσφέρουν “μια πνευματική και ηθική ανανέωση με στόχο την αναχαίτιση της ηθικής κατάπτωσης της κοινωνίας. Ταυτόχρονα ήθελαν με την έμπρακτη αλληλεγγύη να προλάβουν τον “απειλούμενο ταξικό αγώνα”, δηλαδή ένας τρόπος ειρηνικής διαβίωσης των ατόμων στις υποβαθμισμένες περιοχές.

Το κίνημα των SETTLEMENTS επηρέασε σημαντικά και άλλους τομείς της κοινωνικής και παιδαγωγικής εργασίας εφαρμόζοντας στις κοινοτικές εστίες δημοκρατικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων και κοινωνικές εκδηλώσεις για την ψυχαγωγία των κατοίκων. Η κοινωνική εργασία με κοινότητα, με την έννοια της κοινοτικής ανάπτυξης, χρησιμοποιήθηκε ιδιαίτερα από τους Βρετανούς μετά τον 2^ο Παγκόσμιο πόλεμο στις πρώην αποικίες σα μέσο εκδημοκρατισμού των μαζών και οικονομικής αυτοανάπτυξης των χωρών αυτών. Στην Αγγλία, όπως και σε πολλές άλλες ευρωπαϊκές χώρες παρατηρείται σήμερα ένας προσανατολισμός της κοινωνικής εργασίας με κοινότητα προς το χώρο διαβίωσης των ενδιαφερομένων, για να μπορέσει να αντιμετωπιστεί η περιθωριοποίηση των μαζών, η οποία συνεχώς αυξάνεται (Ζαϊμάκης, 2002).

1.4.2 Κοινωνική Εργασία με κοινότητα στην Αμερική

Η κοινωνική εργασία με κοινότητα εμφανίστηκε στην Αμερική προς το τέλος του Εμφυλίου πολέμου όταν μεγάλο κύμα μεταναστών από την Ευρώπη κατευθύνθηκε προς το Βορρά. Το κράτος δεν μπορούσε να απορροφήσει αυτό το κύμα διότι, αν και είχε δημιουργήσει αρκετές υποδομές για τη βιομηχανική επανάσταση, δε μερίμνησε

καθόλου για τις κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις που δημιουργήθηκαν λόγω αυτής. Οι πρώτες φιλανθρωπικές οργανώσεις δημιουργούνται τη δεκαετία του '70 και μέσω αυτών αρχίζει να εμφανίζεται και η κοινοτική κοινωνική εργασία (Ζαϊμάκης, 2002).

Το 1886 δημιουργήθηκε στη Ν. Υόρκη η πρώτη κοινοτική εστία, η οποία ήταν βασισμένη στα πρότυπα των βρετανικών εστιών SETTLEMENTS. Ο Stanton Coit, καθηγητής του πανεπιστημίου της Ν. Υόρκης, πήρε την πρωτοβουλία, με τη βοήθεια κάποιων φοιτητών και πολιτών, να δημιουργήσει κοινοτική εστία στην οποία νέα και μορφωμένα άτομα από μεσαίες και ανώτερες κοινωνικές τάξεις μάθαιναν στον πληθυσμό των υποβαθμισμένων περιοχών έμπρακτα την αλληλεγγύη. Τότε, για πρώτη φορά χρησιμοποιήθηκε και ο όρος “κοινωνική εργασία”. Εξαιτίας του ότι όλα τα σχετικά προγράμματα εφαρμόζονταν για πρώτη φορά, χρειάστηκε να δημιουργηθεί η ιδέα της “community organization”, που υλοποιήθηκε για πρώτη φορά το 1877 στο Buffalo. Το φαινόμενο του εποικισμού στη δύση και η αναγκαιότητα για σταθεροποίησή του οδήγησε στη δημιουργία των Royal Colleges. Σε αντίθεση με τις φιλανθρωπικές οργανώσεις, οι οποίες παρείχαν κυρίως ατομική βοήθεια, οι πρόδρομοι των Settlements εστίαζαν στην εξάλειψη των περιβαλλοντικών παραγόντων που προκαλούσαν τα κοινωνικά προβλήματα. Μεταξύ άλλων, το κίνημα των κοινοτικών εστιών αγωνιζόταν ενάντια στις φυλετικές διακρίσεις και στις διακρίσεις μεταξύ των δυο φύλων (Ζαϊμάκης, 2002).

Στα τέλη του 19ου αιώνα στη Ν. Υόρκη, σε μια από τις πιο πυκνοκατοικημένες περιοχές του δυτικού κόσμου, ζούσαν χιλιάδες άνεργοι μετανάστες από πολλές ευρωπαϊκές χώρες, σε άθλιες συνθήκες διαβίωσης. Το 1893 δύο νοσοκόμες ίδρυσαν την εστία “Henry street Settlements”, η οποία έγινε γνωστή στην ιστορία της κοινωνικής εργασίας με κοινότητα με την ονομασία “Nurses Settlements”. Οι νοσοκόμες εγκαταστάθηκαν στην εν λόγω περιοχή με στόχο να τους βοηθήσουν να βελτιώσουν τις συνθήκες διαβίωσής τους. Οι δύο νοσοκόμες, καθώς οι περισσότερες γυναίκες που προσέφεραν τις υπηρεσίες τους σε αυτή την κοινοτική εστία, αγωνίζονταν επίσης και για τα δικαιώματα των γυναικών. Το Henry Street αποτελεί μέχρι και σήμερα ένα από τα πιο δραστήρια κοινοτικά κέντρα. Το 1909 στο πρώτο συνέδριο των πολεοδόμων στις ΗΠΑ, εκφράζεται η ιδέα να προσαρμοστούν οι μεταρρυθμιστικές αντιλήψεις των πολεοδόμων στις ανάγκες των κατοίκων και ενθαρρύνθηκε η ενεργή συμμετοχή των πολιτών στη διαμόρφωση του χώρου διαβίωσής τους (Ζαϊμάκης, 2002).

Το 1920 οι κοινωνικοί λειτουργοί αποπειράθηκαν να στραφούν από τη “μαζική βελτίωση” στην “ατομική βελτίωση”. Δουλεύοντας με τη μέθοδο της “μελέτης

περίπτωσης” προσπάθησαν, κυρίως μέσα από αγροτικές εργασίες, να αντιμετωπίσουν τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης της δεκαετίας του '30. Έτσι, ο όρος της “κοινοτικής ανάπτυξης” τονίζει την κοινοτική οργάνωση που υλοποιήθηκε στις επαρχιακές και υποβαθμισμένες περιοχές (Ζαϊμάκης, 2002).

1.5 Κοινοτικά αναπτυξιακά προγράμματα

1.5.1 Στην Ελλάδα τη μεταπολεμική περίοδο

Μετά τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου και του εμφυλίου πολέμου, στην Ελλάδα γίνεται μια προσπάθεια ανασυγκρότησης της κοινωνίας από τις καταστροφικές συνέπειες των πολέμων. Εκείνη την περίοδο εμφανίζεται και η κοινοτική εργασία στη χώρα, όπου με τη χρηματική βοήθεια του ΟΗΕ και το συντονισμό του Υπ. Πρόνοιας ξεκινούν διάφορα προγράμματα ανασυγκρότησης. «Η οικονομική βοήθεια εστάλη μέσω της οργάνωσης United Nations Relief Organization (U.N.R.R.A.). Από το έτος 1948 μέχρι το έτος 1952, οι Ηνωμένες Πολιτείες με το σχέδιο Marshall συμμετείχαν στην ανασυγκρότηση της χώρας, με το ποσό των δυο δισεκατομμυρίων δολαρίων» (Μαστρογιάννης, 1960 στο Σταθόπουλος, 2005:54).

Τα προγράμματα τα οποία εκπονήθηκαν εκείνη την περίοδο είχαν ως στόχο την εκτέλεση μικρών τοπικών έργων για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής στην ελληνική ύπαιθρο. Για παράδειγμα, επικεντρώθηκαν στην κατασκευή υδραγωγείων και οδικών δικτύων, στην ανοικοδόμηση οικισμών κ.λπ. Χαρακτηριστικά προγράμματα ήταν το «Πρόνοια δια την εργασίαν» και «Μικρών εγγειοβελτιωτικών έργων». Το πρώτο πρόγραμμα στόχευε στη δημιουργία μικρών τοπικών έργων προσπαθώντας να απασχολήσουν τον ντόπιο πληθυσμό με αντίτιμο κάποια μικρή χρηματική αμοιβή. Το δεύτερο πρόγραμμα υλοποιήθηκε από το Υπουργείο Γεωργίας και την ανάπτυξη έργων υποδομής στον αγροτικό χώρο και οι πολίτες συμμετείχαν ενεργά σε αυτό το εγχείρημα (Ζαϊμάκης, 2002).

Το 1947 ιδρύεται το Βασιλικό Εθνικό Ίδρυμα (Β.Ε.Ι.), οργανισμός κοινής ωφελείας, από το οποίο υλοποιήθηκε το «Πρόγραμμα μικρών παραγωγικών και εκπολιτιστικών έργων» σε επίπεδο κοινότητας. «Στο πλαίσιο του προγράμματος έγιναν προσπάθειες για την επιτέλεση κοινοτικών έργων με την κινητοποίηση και την ενεργή στήριξη της τοπικής κοινωνίας, ολοκληρώθηκαν έργα κοινοτικής ανάπτυξης σε διάφορες περιοχές της χώρας, αναπτύχθηκαν σε κάθε νομό επιτροπές που κατέγραφαν τις τοπικές ανάγκες και αναζητούσαν πόρους για την κάλυψή τους, και οργανώθηκαν διαλέξεις και εκδηλώσεις με θέμα πάντα την κοινοτική ανάπτυξη» (Ζαϊμάκης, 2002:45-46).

Στη συνέχεια, ιδρύθηκαν τα Κέντρα Επιμόρφωσης Γεωργικών Εφαρμογών (Κ.Ε.Γ.Ε.) ανά την Ελλάδα, τα οποία δημιούργησαν «ένα δίκτυο σύγχρονων κτιρίων που διέθεταν την κατάλληλη υποδομή για την επιμόρφωση και την πρακτική άσκηση νέων και των δύο φύλων σε διάφορα θέματα αγροτικής ανάπτυξης. Τα προγράμματα είχαν συνήθως διάρκεια μιας έως τριών εβδομάδων με διάφορα θέματα, π.χ. νέες μεθόδους καλλιέργειας, συντήρηση λαχανικών, φρούτων, τροφίμων, αναδασμό, ίδρυση και λειτουργία συνεταιρισμών. Παράλληλα με την επαγγελματική επιμόρφωση, οι νέοι έρχονταν σε επαφή με καινούργιες ιδέες και αντιλήψεις για την υγιεινή διατροφή, την καθαριότητα και την ψυχαγωγία» (Σταθόπουλος, 2005:57).

Σύμφωνα με τον Ζαϊμάκη (2002:50) τα προγράμματα που αναπτύχθηκαν εστίασαν στη διαχείριση προβλημάτων και αναγκών που είχαν προκύψει σε ορισμένες «ελλειμματικές» κοινότητες, κυρίως στον αστικό χώρο, σε μια περίοδο αστικοποίησης και σταδιακής εκβιομηχάνισης της χώρας. Τα προγράμματα βασίζονταν στο εθελοντικό πνεύμα, την αυτοβοήθεια, την ομαδική δράση και την οργανωτική ανάπτυξη, και είχαν επιλεκτικό και αποσπασματικό χαρακτήρα. Στα τέλη της δεκαετίας του 1960 υλοποιήθηκαν κοινοτικά προγράμματα, όπως το πρόγραμμα κοινοτικής ανάπτυξης στον Ταύρο, στην Αθήνα. Σε μια περιοχή όπου ζούσε ένας μεγάλος αριθμός μεταναστών και προσφύγων, το πρόγραμμα αυτό είχε ως στόχο την αντιμετώπιση των προβλημάτων μέσω συμβουλευτικών υπηρεσιών και ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων.

Τη δεκαετία 1969 με 1979 υλοποιείται στα Πετράλωνα το πρόγραμμα Αστικής Κοινοτικής Ανάπτυξης από το Ίδρυμα Κοινωνικής Εργασίας με στόχο την εκπαίδευση των κοινωνικών λειτουργών στην κοινοτική ανάπτυξη, την πρόληψη, την εκπαίδευση και τη συμμετοχή των πολιτών στη λήψη αποφάσεων. Όλη αυτή η διαδικασία είχε ως στόχο την αντιμετώπιση προβλημάτων της περιοχής με τρόπο παραγωγικό και μακροχρόνια αποτελέσματα. Τέλος, το Πρόγραμμα Κοινοτικής Ανάπτυξης στα Βραχναϊκά Αχαΐας, το οποίο υλοποιήθηκε από το Τ.Ε.Ι. Πάτρας είχε ως στόχο την καταγραφή των προβλημάτων και αναγκών της περιοχής, την κινητοποίηση των πολιτών και την δραστηριοποίησή τους με κοινοτικά θέματα. Επιπρόσθετα, το Πρόγραμμα Αστικής Κοινοτικής Ανάπτυξης στα Τσουβαλάδικα του Ρέντη δημιουργήθηκε το 1978 από το Ίδρυμα Κοινωνικής Εργασίας. Στόχος του προγράμματος ήταν να προωθήσει ψυχαγωγικές δραστηριότητες για νέους, να δημιουργήσει παρεμβάσεις για την εξυπηρέτηση και επιμόρφωση των οικογενειών, την ανοιχτή προστασία των ατόμων τρίτης ηλικίας και τέλος τη διερεύνηση των αναγκών της περιοχής (Ζαϊμάκης, 2002).

1.5.2 Στην Ευρώπη και στην Αμερική

Τη δεκαετία του 1970 ξεκινά στην Ευρώπη και τις Η.Π.Α. μια περίοδος όπου θέματα όπως η υγεία, η εκπαίδευση, η στέγαση και η ψυχιατρική μέσα από πολιτική κριτική και πλήθος διαδηλώσεων αναγκάζουν τις δυτικές κοινωνίες να επαναπροσδιορίσουν τον τρόπο με τον οποίο ασκούν κοινωνική πολιτική και φροντίδα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργηθεί πληθώρα εναλλακτικών προγραμμάτων στη Δυτική Γερμανία. Αντίστοιχες προσπάθειες έγιναν και σε άλλες χώρες. Ενδεικτικά στις ΗΠΑ το 1965 ξεκίνησε με ομοσπονδιακή χρηματοδότηση το Πρόγραμμα Καταπολέμησης της Φτώχειας που περιλάμβανε ζητήματα θέσεων εργασίας, οικονομικών ευκαιριών και εκπαίδευσης (Ζαϊμάκης, 2011).

Σε ό, τι αφορά τη Βρετανία, οι λόγοι που τέτοια προγράμματα πρόνοιας καθυστέρησαν να δημιουργηθούν (τέλη δεκαετίας '60) σχετίζονται με την αναποτελεσματικότητα της διαχείρισης κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων από την πλευρά του κράτους. Ακόμα το κράτος επικρίθηκε για το γεγονός ότι εστίαζε σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες. Αυτός ήταν ένας από τους πολλούς λόγους που εκείνη την περίοδο παρατηρείται άνοδος διάφορων κοινωνικών ομάδων και πολιτικών κινημάτων, που άσκησαν ιδιαίτερη πίεση στην προσπάθειά τους να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους. Πιο συγκεκριμένα το κίνημα για την ισότητα μαύρων, το φεμινιστικό κίνημα, το φοιτητικό κίνημα και το κίνημα για τα δικαιώματα των εθνικών μειονοτήτων και κατηγοριών του πληθυσμού που θεωρούνταν μη προνομιούχες (π.χ. ηλικιωμένοι, ψυχικά ασθενείς κ.λπ.) πρόταξαν ριζοσπαστικές διεκδικήσεις για την ουσιαστική αλλαγή της κοινωνίας. Λόγω κοινωνικών και οικονομικών αναταραχών που είχαν προκύψει εκείνη την εποχή, το Βρετανικό κράτος προσπάθησε να ανακουφίσει τις κοινωνικές ομάδες που πλήττονταν περισσότερο προωθώντας νέες μορφές κοινωνικής παρέμβασης, περιορίζοντας παράλληλα και τις αντιδράσεις. Οι παρεμβάσεις σχετίζονταν με ζητήματα εκπαίδευσης, σχεδιασμού, κοινωνικής εργασίας και κοινοτικής ανάπτυξης.

Σχετικά με την κοινοτική ανάπτυξη, τα σημαντικότερα προγράμματα που δημιουργήθηκαν ήταν τα “κοινοτικά αναπτυξιακά προγράμματα” σε 12 υποβαθμισμένες περιοχές και το “Πρόγραμμα βοήθειας αστικών περιοχών” που υλοποιήθηκε σε εθνικό επίπεδο. Σύμφωνα με τον Hoggett (1997), ήταν πολύ σημαντική παράμετρος για την κυβέρνηση η εμπλοκή των ωφελούμενων στο σχεδιασμό και την υλοποίηση των προγραμμάτων, με ουσιαστικό σκοπό τον κοινωνικό έλεγχο, τη σταθερότητα και την αποφυγή εντάσεων (Ζαϊμάκης, 2011).

Η κυριότερη κριτική που ασκήθηκε σε όλα τα παραπάνω προγράμματα που εφαρμόστηκαν τόσο σε αστικά κέντρα της Ευρώπης, όσο και των ΗΠΑ, ήταν ότι αντί

να εστιάζουν στις δομικές αιτίες της φτώχειας και της ανισότητας, έδιναν έμφαση στην “κουλτούρα της φτώχειας”. Για την ακρίβεια τα προγράμματα συνέδεαν τη φτώχεια με προσωπικά και κοινοτικά προβλήματα και όχι με τις ευρύτερες δομικές ανισότητες. Αυτή η κριτική αποτέλεσε αφορμή για επαναπροσδιορισμό των στόχων των κοινοτικών προγραμμάτων, στην κατεύθυνση της οικονομικής ανάπτυξης, της αναδιανομής του εισοδήματος, της υγείας, της εργασίας κ.λπ. (Ζαϊμάκης, 2011).

1.6 Η Κοινοτική εργασία στην Ελλάδα του σήμερα

Η περίοδος από τη δεκαετία του 1980 και μετά θεωρείται η σύγχρονη εποχή της κοινοτικής εργασίας στην Ελλάδα. Εκείνη την περίοδο, η κυβέρνηση προσπαθεί να αναπτύξει τη συλλογική δράση σε τοπικό επίπεδο μέσω της ενίσχυσης της τοπικής αυτοδιοίκησης και της αναβάθμισης των προγραμμάτων λαϊκής επιμόρφωσης. Σύμφωνα με τον Ζαϊμάκη (2002:54), «στο πλαίσιο του θεσμού των Νομαρχιακών Επιτροπών Λαϊκής Επιμόρφωσης (NELE) αναπτύχθηκαν προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης και επιμόρφωσης ενηλίκων. Μερικά από αυτά είχαν μάλιστα υιοθετήσει τη λογική ευρωπαϊκών προγραμμάτων για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού ορισμένων ευάλωτων ομάδων, όπως άτομα με αναπηρίες, φυλακισμένοι και χρήστες τοξικών ουσιών. Επιπλέον, οργανώθηκαν ομιλίες και διαλέξεις για διάφορα κοινωνικά θέματα, ενώ σε τοπικό επίπεδο ιδρύθηκαν πολυάριθμοι πολιτιστικοί και εξωραϊστικοί σύλλογοι, οι οποίοι στόχευαν στην ανάληψη πολιτιστικής δράσης εκ μέρους των πολιτών και στην ανάδειξη και διατήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς της κάθε περιοχής». Οι προσπάθειες αυτές, όμως, είχαν παροδικό χαρακτήρα.

Αναφέρονται επιγραμματικά κάποιες προσπάθειες της περιόδου 1970 με 1980 όπως: τα προγράμματα κοινοτικής ψυχιατρικής με σκοπό την αποϊδρυματοποίηση, την πρόληψη των ψυχικών ασθενειών και την επανένταξη των ασθενών στην κοινότητα. Το 1997, έγιναν κάποιες νέες ρυθμίσεις στο Νόμο Καποδίστρια για την τοπική αυτοδιοίκηση οι οποίες προέβλεπαν τη συνένωση των τοπικών δήμων και των κοινοτήτων. «Στο πλαίσιο της εφαρμογής του Νόμου εκφράστηκε ενδιαφέρον από τους δήμους, που προέκυψαν από τις συνενώσεις, για το σχεδιασμό τοπικών αναπτυξιακών προγραμμάτων και πολιτικών καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού. Σε τοπικό επίπεδο ιδρύθηκαν αναπτυξιακές εταιρείες, γραφεία κοινωνικής πολιτικής και δημοτικές κοινωνικές υπηρεσίες, σε μια προσπάθεια οργάνωσης της τοπικής κοινωνίας για την αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων

και αναγκών και την αξιοποίηση διακοινοτικών συνεργασιών, καθώς και εθνικών και κυρίως ευρωπαϊκών πόρων» (Ζαϊμάκης, 2002:56-57).

Ενώ αυτές οι αλλαγές φαινόταν να ευνοούν και να προωθούν την κοινοτική ανάπτυξη, τελικά οι μόνες προσπάθειες που έχουμε δει μέχρι στιγμής είναι κατά κύριο λόγο κάποια πιλοτικά προγράμματα τα οποία γίνονται από φοιτητές σε διάφορες δομές για εμπλουτισμό γνώσεων και εμπειριών. «Τα προγράμματα αυτά προέκυψαν κυρίως μέσα από την έμπρακτη πίστη στον ενεργό ρόλο που μπορεί να παίξει η ακαδημαϊκή κοινότητα στις προσπάθειες αντιμετώπισης των κοινωνικών προβλημάτων και της ανάπτυξης της τοπικής κοινωνίας, αλλά και την ανάγκη για παραγωγή στελεχών κοινοτικής ανάπτυξης που δημιούργησε η εφαρμογή των προγραμμάτων των Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης της Ε.Ε» (Καραγκούνης, 2008: 211-212).

Τα προγράμματα αυτά από τη μία είναι πολύ σημαντικά διότι καλύπτουν πολλές κοινωνικές ανάγκες, τις οποίες το κράτος δεν ικανοποιεί, και είναι και μια πολύ καλή ευκαιρία για τους φοιτητές να λάβουν σημαντική εμπειρία αλλά από την άλλη υπάρχει έλλειψη οργάνωσης και εξειδικευμένων στελεχών, με αποτέλεσμα τα προγράμματα να μένουν σε πειραματικό στάδιο και να υλοποιούνται μόνο από φοιτητές μέσω πρακτικών που γίνονται κατά τη διάρκεια των σπουδών τους. Σύμφωνα με τον Καραγκούνη (2008:214) «δημιουργούνται ιδιαίτερες δυσκολίες στην εξασφάλιση της συνέχειας των προγραμμάτων (θερινές διακοπές, εξεταστικές περιόδους), της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών αλλά και του ρυθμού ανάπτυξης των δράσεων λόγω και του απαιτούμενου χρόνου προσαρμογής του κάθε φοιτητή στο πλαίσιο της πρακτικής του άσκησης» [...] «η απουσία σταθερής χρηματοδότησης και ο πιλοτικός χαρακτήρας τους είναι επίσης δυο σημαντικά ζητήματα που σχετίζονται άμεσα τόσο με το είδος της συνεργασίας των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων με τους συγκεκριμένους ΟΤΑ όσο και με την προοπτική βιωσιμότητας των προγραμμάτων παρέμβασης».

Με μια προεπισκόπηση στα παραπάνω αντιλαμβανόμαστε ότι η κοινοτική εργασία δεν έχει αναπτυχθεί ικανοποιητικά στη χώρα μας. Η ελλιπής χρηματοδότηση, οι παροδικές και αποσπασματικές προσπάθειες του κράτους, η βραδυκίνητη γραφειοκρατία, η απουσία εξειδικευμένων κοινοτικών στελεχών και άλλα πολλά ευθύνονται για την υποανάπτυκτη κοινοτική εργασία στην Ελλάδα. Σύμφωνα με τον Ζαϊμάκη (2002:62), «και σε επίπεδο κοινωνίας, ουδέποτε εκδηλώθηκε ένας σοβαρός προβληματισμός για την τοπική ανάπτυξη. Σε κάθε προσπάθεια εφαρμογής κρατικών προγραμμάτων για την τοπική ανάπτυξη οι τοπικές κοινωνίες διέβλεπαν, ως επί το πλείστον, ένα πεδίο για την προάσπιση στενών τοπικιστικών συμφερόντων».

2^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΚΡΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΗ ΠΟΛΙΤΩΝ

2.1 Κριτική κοινοτική εργασία

Είναι αποδεκτό πλέον ότι τα τοπικά προβλήματα έχουν αποκτήσει διεθνή διάσταση και γι' αυτό το λόγο είναι υπαρκτή η ανάγκη για μια δομική προσέγγιση σε μακροεπίπεδο στα πλαίσια της κοινωνικής εργασίας και εν προκειμένω της κοινοτικής εργασίας. Υπό αυτήν τη μακροοπτική, υιοθετούμε σε αυτήν την εργασία το θεωρητικό πλαίσιο της κριτικής κοινωνικής εργασίας προτάσσοντας τις βασικές αρχές της κοινωνικής δικαιοσύνης και της κοινωνικής αλληλεγγύης. Κρίνουμε απαραίτητο η κοινωνική εργασία να αναλύει, να ερμηνεύει, να αναδεικνύει και να δρα πάνω στις κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές δομές που διαμορφώνουν συνθήκες κοινωνικής αδικίας και καταπίεσης για τους ανθρώπους.

Σύμφωνα με τους Baikie & Cambell (2012) οι επαγγελματίες, που αξιοποιούν τη θεωρητική προσέγγιση της κριτικής κοινωνικής εργασίας και ακολουθούν τις αξίες της, προσπαθούν μεταξύ άλλων:

- Να πολιτικοποιήσουν τη δουλειά τους μέσω της σύνδεσης των ατομικών προβλημάτων με τις κοινωνικοπολιτικές καταστάσεις.
- Να αλλάξουν εστίαση και αντί να εστιάσουν στον εξυπηρετούμενο να εστιάσουν στο προβληματικό πλαίσιο αναφοράς.
- Να δουλέψουν σε πολλά επίπεδα.
- Να φέρουν στην επιφάνεια τις φωνές και τις εμπειρίες των κοινωνικά περιθωριοποιημένων ατόμων, κοινωνικών ομάδων και κοινοτήτων.
- Να δουλέψουν συνεργατικά και συλλογικά με τρόπους που αξιοποιούν την υπάρχουσα γνώση αλλά και τις εμπειρίες των εξυπηρετούμενων και των κοινοτήτων.
- Να παρεμβαίνουν σε όλες τις πλευρές της ζωής των ατόμων που χρήζουν βοήθειας: υλικά, συναισθηματικά, γνωστικά και πνευματικά.

Έτσι, λοιπόν, και στο επίπεδο της κοινότητας υιοθετούμε ένα κριτικό πλαίσιο δράσης προτάσσοντας ως προτεραιότητα την ανάγκη για κοινοτική δράση ώστε να προωθηθούν δομικές λύσεις και να έρθουν οι επιθυμητές κοινωνικές αλλαγές. Βασική ιδέα που διαπερνά τη συγκεκριμένη εργασία είναι ότι με τη συλλογική δράση μπορούν οι άνθρωποι να ανακτήσουν τη δύναμή τους.

Η κοινοτική εργασία με σύγχρονες ριζοσπαστικές προσεγγίσεις μπορεί να συμβάλει στην προσπάθεια κοινοτικής δράσης των τοπικών κοινωνιών για την αξιοποίηση πόρων, ιδεών και συνεργασιών που θα συμβάλλουν στη διαδικασία κοινωνικής και πολιτισμικής αλλαγής. Ταυτόχρονα, επικεντρώνεται στον τοπικό χώρο με παρεμβάσεις που ενισχύουν την κριτική συνειδητοποίηση, τη συλλογική αφύπνιση και δράση ώστε να διαμορφώσουν συνθήκες για την κάλυψη αναγκών, την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και της φτώχειας. Η κοινοτική εργασία έχει κριτικό περιεχόμενο και ριζοσπαστική προοπτική, ενσωματώνοντας πρακτικές της «από τα κάτω» προσέγγισης. Πιο συγκεκριμένα, προσδίδουν στη μέθοδο της κοινοτικής εργασίας ταξική οπτική και έχουν ως επίκεντρο τη σύγκρουση εξουσιαστών και εξουσιαζόμενων (Popple & Quinney, 2002).

Στους απώτερους στόχους της δεν είναι μόνο να συμβάλλει στη διαχείριση των αρνητικών συνεπειών των οικονομικών και κοινωνικών αλλαγών αλλά να βοηθήσει την προσπάθεια καταπιεσμένων ομάδων να αναγνωρίσουν και να υπερασπιστούν τις ανάγκες τους, να διεκδικήσουν πόρους, να συνάψουν δίκτυα σχέσεων και συνεργασίας με άλλες αντίστοιχες ομάδες και να επιδιώξουν τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσής τους μέσα από έναν συνδυασμό τοπικών και δομικών κοινωνικών αλλαγών. Τέλος, επιζητεί να οργανώσει κοινωνικά και πολιτικά τις τοπικές κοινωνίες υπερασπίζοντας τις αξίες της κοινωνικής δικαιοσύνης, της κοινωνικής αλληλεγγύης, της ισότητας των δικαιωμάτων (Ζαϊμάκης, 2011).

Η μέθοδος για την επίτευξη της κινητοποίησης και ενεργοποίησης της κοινότητας μέσω της κοινωνικής εργασίας είναι η κριτική κοινοτική εργασία. Η κοινοτική εργασία έχει τις βάσεις της σε θεωρίες οι οποίες υποστηρίζουν ότι τα κοινωνικά προβλήματα έχουν ως ρίζα τους δομικά αίτια και για να μπορέσει το άτομο και η κοινωνία να δώσει λύσεις θα πρέπει να αναπτύξουν την κριτική συνειδητοποίηση και τη συλλογική δράση. Για να αναπτυχθούν τέτοιες δυναμικές πρώτα θα πρέπει να επέλθει η πολιτισμική και κοινωνική ανάπτυξη των τοπικών κοινωνιών, ώστε τελικά να κατορθώσει η κοινωνία να καλύψει τις ανθρώπινες ανάγκες (Ζαϊμάκης, 2011).

Η κριτική κοινοτική εργασία, κατά τον Henderson (2007:1) είναι «μία πράξη με άξονα την κριτική σκέψη και μία εφαρμογή της κοινωνικής δικαιοσύνης μέσω της ενδυναμωτικής και μετασχηματιστικής πρακτικής». Πρόκειται για μία συγκεκριμένη οπτική της κοινωνίας βασισμένη στις ιδέες της κοινωνικής δικαιοσύνης, της αλληλεγγύης και του συλλογικού καλού. Αυτή η προσέγγιση έχει ισχύ μόνο υπό την προϋπόθεση ότι ο κοινωνικός μετασχηματισμός είναι πιθανόν να συμβεί όταν οι άνθρωποι έχουν φωνή, δύναμη και πρόσβαση σε πηγές. Ο Freire αντιλαμβάνεται την

κριτική κοινοτική εργασία ως μία ριζοσπαστική πράξη που αναγνωρίζει το κοινωνικό σύστημα ως πηγή της καταπίεσης και τα κοινωνικά κινήματα ως συλλογικές λύσεις. Ο Butcher κ.ά (2007) θεωρούν ότι το μοντέλο της κριτικής κοινοτικής εργασίας βασίζεται σε τέσσερις έννοιες: κριτική συνειδητοποίηση (critical consciousness), κριτική σκέψη (critical theorizing), κριτική δράση (critical action) και κριτικό αναστοχασμό (critical reflection) (στο Evans, Kivell, Haarlammert, Malhotra & Rosen, 2014).

Σύμφωνα με τον Ζαϊμάκη (2011), είναι απαραίτητο να συμμετέχουν ενεργά οι πολίτες και οι τοπικές κοινωνίες για να συνεισφέρουν στην ανάπτυξη και στο μετασχηματισμό των κοινωνικών πολιτικών και να αποκτήσουν τον έλεγχο στις συνέπειες της οικονομοτεχνικής παγκοσμιοποίησης. Μέσω της κοινωνικής συμμετοχής, το άτομο αποκτά την ικανότητα να επηρεάζει τις κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις και να επιφέρει την αλλαγή. Στην ευρωπαϊκή κοινωνική πολιτική προάγονται ιδέες κοινοτικής συμμετοχής και ενδυνάμωσης, ως εκ τούτου η κινητοποίηση και ενεργοποίηση των πολιτών έχει τεθεί ως βασικό ζητούμενο.

2.2 Ενεργοποίηση πολιτών

Όσον αφορά την ενεργοποίηση των πολιτών στις κοινότητες, τη δεκαετία του 1980, στη διαδικασία σχεδίασης πολιτικής, αναδείχθηκε ιδιαίτερα η έννοια του «ενεργού πολίτη» και έκτοτε παρατηρήθηκαν πολλές αντιτιθέμενες προσεγγίσεις και ασχολήθηκαν αρκετά με την έννοια αυτή. Κάποιοι θεωρούσαν τον ενεργό πολίτη ως εθελοντή προσφέροντας στη δημόσια ζωή. Από την άλλη, το κριτικό μοντέλο ενθαρρύνει και εκπαιδεύει τους πολίτες να δρουν κοινωνικά και πολιτικά ώστε να αμφισβητούν τις υπάρχουσες δομές και να διεκδικούν κοινωνική δικαιοσύνη και αναδιανομή της δύναμης (Recknagel & Holland, 2013).

Σε αυτά τα πλαίσια λοιπόν, εξετάζεται η έννοια της ενεργοποίησης η οποία συνδέεται άρρηκτα με την έννοια της κοινότητας και συμβάλλει στην ενίσχυσή της ώστε να έχει τη δική της φωνή και δυνατότητα διεκδίκησης. Σύμφωνα με τον Packham (2008), με τον όρο «ενεργοποίηση» των πολιτών εννοείται η δυνατότητα και η υποστήριξη που τους δίνεται να εμπλακούν ενεργά στο να προσδιορίσουν και να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα της κοινότητάς τους αλλά και να βελτιώσουν την ποιότητα ζωής. Τα άτομα μπορεί να είναι ενεργά με διαφορετικούς τρόπους, είτε συμμετέχοντας σε πολιτικές διαδικασίες με την ψήφο τους, είτε ως εθελοντές είτε συμμετέχοντας σε ομάδες ή συλλογικότητες διεκδικώντας κοινωνική ισότητα και

δικαιοσύνη, σε τοπικό ή σε ευρύτερο επίπεδο. Οι ενεργοί πολίτες, που κινητοποιούνται μέσω της εμπλοκής τους σε δημοκρατικές διαδικασίες και στη λήψη αποφάσεων, είναι η βάση για να αναπτυχθεί η κοινωνική συνοχή της κοινότητας και να αναδιανεμηθεί η δύναμη σε κοινοτικό επίπεδο με απώτερο στόχο την κοινωνική αλλαγή (Packham, 2008).

Στόχος της ενεργοποίησης είναι να αναπτυχθεί το κοινό αίσθημα του ανήκειν και να ενθαρρυνθούν οι πολίτες να συμμετέχουν στο ευρύτερο κοινωνικό επίπεδο. Ο κοινωνικός αποκλεισμός και η αδυναμία για διανομή της δύναμης επηρεάζει την δυνατότητα να κινητοποιηθούν οι πολίτες και καταπιέζει την ικανότητα των ανθρώπων να ελέγχουν τη ζωή τους. Η κινητοποίηση λοιπόν των μελών και ομάδων της κοινότητας στην κοινωνική, οικονομική και πολιτισμική της ανάπτυξη μπορεί να αποφέρει έναν συνδυασμό βραχυπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων αλλαγών. Έχοντας ως άξονα την έννοια του ενεργού πολίτη και την ιδέα ότι η ελευθερία των πολιτών μπορεί να κατακτηθεί μόνο αν εκείνοι έχουν τη δυνατότητα να συμμετέχουν στις αποφάσεις που επηρεάζουν τη ζωή τους μπορεί τελικά να επιτευχθεί η επιθυμητή κοινωνική αλλαγή με όρους κοινωνικής ισότητας και δικαιοσύνης.

2.3 Κοινωνική συμμετοχή και ενεργοποίηση

Σύμφωνα με την Ann Robinson (1983), το ζήτημα του να συμμετέχει ο πολίτης ενεργά στις αποφάσεις που έχουν άμεσο αντίκτυπο στη ζωή του, εμφανίστηκε στο προσκήνιο όταν ο πολίτης άρχισε να αμφισβητεί την κρατική εξουσία. Όταν δημιουργήθηκε η επιθυμία να μην είναι πια ο τελευταίος κρίκος, αποφάσισε ότι επιθυμεί να συμμετάσχει στη διαμόρφωση λήψης αποφάσεων και στη διαδικασία υλοποίησής τους, είτε άμεσα είτε έμμεσα και να προσπαθήσει να επηρεάσει την κυβέρνηση, κρατικούς φορείς, την τοπική αυτοδιοίκηση για θέματα που τον αφορούν και τον επηρεάζουν όπως κοινωνικά και προνοιακά, με την ευρύτερη έννοια του όρου (τομείς κοινωνικής περίθαλψης, υγείας, εκπαίδευσης, κοινωνικής κατοικίας, αστικής ανάπτυξης) (στο Σταθόπουλος, 2005).

Βάσει εμπειρικών μελετών φαίνεται ότι σημαντικό ρόλο στη συμμετοχή των πολιτών στα κοινά παίζει η ταξική προέλευση, δηλαδή η κοινωνική τους θέση. Αυτό συμβαίνει διότι **α.** αν ο πολίτης έχει την αντίληψη ότι δε μπορεί να επηρεάσει και να αλλάξει με κάποιον τρόπο τις πολιτικές εξελίξεις, τότε δε θα προσπαθήσει ποτέ να εμπλακεί με τα κοινά και **β.** επειδή συχνά ο τρόπος με τον οποίο επικοινωνείται ένα πρόβλημα είναι αναποτελεσματικός και αποτρεπτικός. Το παραπάνω μπορεί να

εμφανιστεί με δύο μορφές, είτε ως ελλειμματική επικοινωνία, είτε ως καταγισμός πληροφοριών που οδηγεί τον πολίτη σε παραίτηση. Βλέπουμε λοιπόν καθαρά πως η κοινωνική θέση, η μόρφωση και το υπόβαθρο ενός ατόμου (στοιχεία που συχνά συμβαδίζουν με την ταξική του προέλευση) είναι κομβικής σημασίας στον εάν το άτομο αυτό θα συμμετάσχει σε κοινές δράσεις (Σεραφετινίδου, 2002).

Είναι άξιον απορίας γιατί οι κατώτερες κοινωνικές τάξεις αδρανοποιούνται σχετικά με τα πολιτικά δρώμενα και δεν κινητοποιούνται για την κοινωνική αλλαγή. Η λαϊκή βάση της εκάστοτε κοινωνίας συνηθίζεται να μην αντιδρά στις αρνητικές γι' αυτήν πολιτικές εξελίξεις. Αντιθέτως, ακολουθεί μία στάση κοινωνικής συναίνεσης με αποτέλεσμα να μη διοχετεύεται αυτή η δυσαρέσκεια σε δυναμικές που θα μπορούσαν να αλλάξουν την κοινωνία, να κινητοποιήσουν το λαό και να αμφισβητηθούν οι κυρίαρχες αντιλήψεις αλλά να παθητικοποιήσει το λαό, να αυξηθεί ο ατομικισμός και να συνεχιστεί αυτή η συναινετική στάση (Σεραφετινίδου, 2002).

Με το να ορίσουμε την έννοια της συμμετοχής θα μας βοηθήσει ώστε να κατανοήσουμε καλύτερα τον όρο και τη λειτουργία της σε μια κοινότητα. Ένας ορισμός της έννοιας της συμμετοχής είναι αυτός του Ιατρίδη (1973:114) που αναφέρει ότι «η συμμετοχή των κατοίκων και των πληθυσμιακών ομάδων στη λήψη των αποφάσεων που επηρεάζουν τη ζωή τους δεν είναι μόνο βασική εννοιολογική αρχή ελευθερίας και δημοκρατίας, αλλά αποτελεί επίσης προϋπόθεση επεμβάσεων για σχεδιασμένη κοινωνική αλλαγή και βασικό οργανωτικό στοιχείο της αναπτύξεως της μεταβιομηχανικής κοινωνίας» (στο Σταθόπουλος, 2005). «Η λαϊκή συμμετοχή έχει σαν στόχο την ενεργοποίηση, την κινητοποίηση και την οργάνωση των δημοτών, στα πλαίσια του θεσμού της τοπικής αυτοδιοίκησης για την έρευνα, τον εντοπισμό, την καταγραφή των τοπικών προβλημάτων και δυνατοτήτων κάθε περιοχής, καθώς και την ιεράρχηση, επεξεργασία και προώθηση της επίλυσης κάθε τοπικού προβλήματος απασχόλησης, διαβίωσης και ψυχαγωγίας των κατοίκων του δήμου ή της κοινότητας» (Σταθόπουλος, 2005).

Ωστόσο, οι Prime, Zimmeck, Ashworth, Turtle & Heath (2003) καθορίζουν τέσσερις τύπους συμμετοχής της κοινότητας:

1. «Κοινωνική συμμετοχή: τα άτομα να συμμετέχουν σε ομάδες, συλλόγους ή οργανώσεις.
2. Άτυπος εθελοντισμός: δίνοντας, ως άτομο, βοήθεια σε άλλα άτομα που δεν αποτελούν μέλη της οικογένειας.
3. Τυπικός εθελοντισμός: δίνοντας, ως άτομο, βοήθεια μέσω ομάδων, συλλόγων ή οργανώσεων προς όφελος άλλων ανθρώπων ή το περιβάλλον. Αυτός ο τύπος

συμμετοχής έχει ρίζες στην κοινωνική συμμετοχή, αλλά απαιτεί μεγαλύτερη δέσμευση και χρόνο.

4. Συμμετοχή των πολιτών: το άτομο ασκεί, τουλάχιστον μία από μια σειρά εννέα δραστηριοτήτων, συμπεριλαμβανομένων υπογραφών και παρίστανται σε δημόσιες συνεδριάσεις».

Έχει παρατηρηθεί ότι η ευημερία των κατοίκων και της κοινότητας είναι αυξημένη σε περιοχές που οι πολίτες συμμετέχουν ενεργά στη διαμόρφωση και στη λήψη αποφάσεων (Australian Bureau of Statistics, 2004). Σε αυτό το σημείο, παρατίθενται κάποια επιχειρήματα μέσω των οποίων ισχυροποιείται η άποψη ότι η κοινωνική συμμετοχή χρησιμεύει στην κοινωνική αλλαγή και εξέλιξη:

α. «Η συμμετοχή των άμεσα ενδιαφερομένων δίνει την ευκαιρία για παρουσίαση πληροφοριών και στοιχείων τα οποία πιθανώς αυτοί που λαμβάνουν αποφάσεις, αγνοούν.

β. Η σύγχρονη κοινωνία και οι δομές της είναι τόσο πολύπλοκες, ώστε να είναι σχεδόν αδύνατον εκείνοι που λαμβάνουν αποφάσεις να μπορούν να παρακολουθήσουν σε ποιο βαθμό οι αποφάσεις αυτές υλοποιούνται. Η συμμετοχή των ενδιαφερομένων παρέχει τα αναγκαία στοιχεία σε όσους διαμορφώνουν την κοινωνική πολιτική, για να γνωρίζουν σε ποιο βαθμό οι αποφάσεις που λαμβάνουν ικανοποιούν τους πολίτες αποδέκτες.

γ. Η συμμετοχή νομιμοποιεί τις αποφάσεις που παίρνονται, καθώς επίσης και τα όργανα εκείνα που έχουν θεσμοθετηθεί για τη λήψη τους. Συνεπώς οι αποφάσεις γίνονται ευκολότερα αποδεκτές από τους ενδιαφερόμενους.

δ. Με τη συμμετοχή στα όργανα και τα διάφορα κέντρα λήψης αποφάσεων, οι πολίτες αποκτούν, πέρα από την ηθική ικανοποίηση, την αίσθηση ότι έχουν έναν ουσιαστικό λόγο για ό,τι συμβαίνει στη ζωή τους.

ε. Η συμμετοχή του πολίτη σε θέματα που τον αφορούν έχει αγαθές επιπτώσεις και στη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος. Όταν ο σύγχρονος πολίτης συμμετέχει ενεργά και όσο το δυνατόν πιο άμεσα στα κοινά, η αντιπροσωπευτική δημοκρατία γίνεται όλο και περισσότερο συμμετοχική δημοκρατία.

στ. Η αρχή της συμμετοχής των πολιτών ενδείκνυται για λόγους ηθικής τάξης, γιατί οι άνθρωποι είναι ουσιαστικά καλοί αν τους δοθεί η ευκαιρία να κάνουν το σωστό» (Σταθόπουλος, 2001:183).

Η κοινωνική συμμετοχή εκτός από σκοπός είναι και ένα μέσο εκπαίδευσης των κοινοτικών ηγετών αλλά και ανάπτυξης κοινωνικής δύναμης στα μέλη μιας οργάνωσης. Επίσης, με την κοινωνική συμμετοχή μπορεί να αντισταθμιστεί η τάση

για συγκεντρωτισμό στη λήψη αποφάσεων από τα υψηλά επίπεδα διοίκησης. Παράλληλα, αποδυναμώνονται τα μαζικά ιδρύματα και οι θεσμοί που προσπαθούν να καταστείλουν την αίσθηση της “κοινότητας”.

Κάποτε, οι όροι συμμετοχή και κινητοποίηση των πολιτών, δημοκρατική αποκέντρωση, συλλογική δράση ήταν απόλυτα συνδεδεμένες με ριζοσπαστικές και μαρξιστικές προσεγγίσεις. Πλέον, αυτοί οι όροι χρησιμοποιούνται περισσότερο στα πλαίσια των πολιτικών των εθνικών κρατών και των υπερεθνικών οργανισμών. Ο βασικός στόχος, σύμφωνα με τον Shanaham (1996), είναι να μπορούν οι πολίτες και οι κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες να εμπλέκονται σε προγράμματα που μειώνουν το κόστος της ανάπτυξης και τους πιθανούς κινδύνους για την κεντρική διοίκηση. Βέβαια, υπάρχουν αντικρουόμενες απόψεις για τη σημασία των συμμετοχικών πρακτικών. Είναι συχνό το φαινόμενο όπου η κοινοτική συμμετοχή χρησιμοποιείται ώστε οι παρεμβάσεις να γίνονται πιο αποτελεσματικές και να νομιμοποιούνται οι αναπτυξιακές παρεμβάσεις έχοντας ως αποτέλεσμα να γίνεται πιο αξιόπιστη η κοινωνική αλλαγή. Είναι ένα εργαλειακό μοντέλο συμμετοχής, κατά το οποίο οι πολίτες συμμετέχουν ενεργά στη λήψη αποφάσεων για τοπικά ζητήματα που λαμβάνονται από άλλους (Ζαϊμάκης, 2011).

2.4 Ενδυνάμωση κοινότητας μέσω της κριτικής συνειδητοποίησης

2.4.1 Ενδυνάμωση και κριτική συνειδητοποίηση

Η ενεργοποίηση του ατόμου και κατ' επέκταση της κοινότητας και η ενασχόληση με τα κοινά είναι μια διαδικασία δύσκολη και χρονοβόρα η οποία απαιτεί κάποιου είδους προετοιμασία. Ένας κοινοτικός σύμβουλος/κοινωνικός λειτουργός αναλαμβάνει την ενδυνάμωση μίας κοινότητας και την ανάπτυξη της κριτικής συνειδητοποίησης ώστε να μπορέσει το άτομο να δρα συλλογικά. Σε ό, τι αφορά στην κοινοτική εργασία, η ενδυνάμωση παραπέμπει στην αφύπνιση δυνάμεων που κρύβονται εντός της κοινότητας και μπορούν να οδηγήσουν σε αναπτυξιακή κατεύθυνση. Η όλη προσπάθεια συνίσταται σε μια απόπειρα να ελέγξει η κοινότητα το κοινωνικοπολιτισμικό της περιβάλλον. Ακόμα, η ενδυνάμωση δίνει προοπτική στους αποκλεισμένους φέρνοντάς τους πιο κοντά σε μια κοινωνική ζωή πιο συμμετοχική (Ζαϊμάκης, 2011).

Ως όρος η «ενδυνάμωση» χρησιμοποιείται κυρίως στην αγγλοσαξονική βιβλιογραφία και είναι απόγονος της έννοιας της «κριτικής συνειδητοποίησης». Η

κριτική συνειδητοποίηση ως έννοια εισήχθη από τον Βραζιλιάνο παιδαγωγό Πάουλο Φρέιρε, ο οποίος επιχείρησε να διαμορφώσει μια θεωρία που θα βοηθούσε τις καταπιεσμένες κοινωνικές ομάδες σε τριτοκοσμικές χώρες να αλλάξουν στάση και να ξεπεράσουν της «κουλτούρα της σιωπής», την απομόνωση και τη μεμψιμοιρία που τις χαρακτηρίζει, έτσι ώστε να βελτιώσουν τις συνθήκες ζωής τους. Έτσι, η κριτική συνειδητοποίηση αποτελεί τη συμπόρευση της δράσης με το στοχασμό. Ούτε το ένα, αλλά ούτε και το άλλο μπορούν από μόνα τους να φέρουν τα επιθυμητά αποτελέσματα, σύμφωνα με το Φρέιρε. Μόνο εάν συνδυαστούν η κριτική σκέψη με τη δράση το εγχείρημα θα επιτύχει. Εκ των ουκ άνευ σε μια τέτοια ανάλυση είναι ότι τα άτομα θέλουν και μπορούν να αλλάξουν την κοινωνική πραγματικότητα που βιώνουν, μέσα από τη δημιουργική τους δράση. Δίχως συνείδηση της πραγματικότητας δε γίνεται να μετασηματιστεί η κοινωνική πραγματικότητα μιας ομάδας, γιατί η δράση θα είναι τυφλή, δίχως στόχευση. Το άτομο υιοθετεί μια κριτική στάση βασισμένη στη γνώση, ενώ καλείται να διεισδύσει στην ουσία αυτού που αναλύει. Κάτι τέτοιο απαιτεί σημαντικά επίπεδα αυτογνωσίας, όχι μόνο σε επίπεδο εαυτού, αλλά και σε επίπεδο κοινωνικού πλαισίου στο οποίο ανήκει ο αναλυτής. Είναι η «διαδικασία με την οποία τα άτομα, όχι ως δέκτες, αλλά ως υποκείμενα, αποκτούν γνώση και επίγνωση τόσο της κοινωνικοπολιτιστικής πραγματικότητας, όσο και της ικανότητάς τους να μεταμορφώνουν τον κόσμο» (Φρέιρε, 1977: 61-63). Οι καταπιεσμένες κοινωνικές ομάδες, διαμορφώνοντας κριτική συνειδητοποίηση, θα καταφέρουν να αλλάξουν την εικόνα που έχουν για τον εαυτό τους και κατ' επέκταση θα δράσουν για την κοινωνική αλλαγή. Έτσι λοιπόν ο Φρέιρε μέσω του οράματός του, θεωρεί απόλυτη αναγκαιότητα όχι μόνο τη συνείδηση από πλευράς καταπιεσμένου, αλλά επιπλέον τη δράση προς την κατεύθυνση του μετασηματισμού του κόσμου (Ζαϊμάκης, 2011).

Το έργο του Φρέιρε έχει επηρεαστεί έντονα από τον πρώιμο Μάρξ, προβάλλοντας μια πολύ αισιόδοξη αντίληψη για τις δυνατότητες του ανθρώπου. Ο πυρήνας της ιδεολογίας του είναι πολύ απομακρυσμένος από τις φιλελεύθερες ατομοκεντρικές θεωρίες, αλλά και αρκετά μακριά από τις κλασικές μαρξιστικές αντιλήψεις, μιας και απουσιάζει η ταξική ανάλυση της κοινωνίας. Εκτός αυτού, μια κριτική στις απόψεις του Φρέιρε με όρους του σήμερα δείχνει πως η ζητούμενη σχετική αυτονομία του ατόμου είναι πολύ δύσκολη υπόθεση, σε έναν κόσμο με τόσο πολύπλοκους και λεπτούς μηχανισμούς χειραγώγησης και τόσο άνιση κατανομή της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής δύναμης. Για τους ίδιους λόγους, η υπερβολική πίστη στη δύναμη της ανθρώπινης δράσης μοιάζει ουτοπική. Παρόλα αυτά όμως, η έννοια της

κριτικής συνειδητοποίησης χρησιμοποιήθηκε ευρέως σε τομείς της κοινοτικής εργασίας, με πολλά θετικά αποτελέσματα (Ζαϊμάκης, 2011).

Σταδιακά, στη θεωρία της κοινοτικής εργασίας, ο εν λόγω όρος αντικαταστάθηκε με τον όρο «ενδυνάμωση». Στα τέλη του '70 η έννοια της ενδυνάμωσης περιγράφεται ως εξής: «μια οργανωμένη προσπάθεια των αποδυναμωμένων ομάδων να ενισχύσουν τον έλεγχο τους στους πόρους και τους ρυθμιστικούς θεσμούς» (Abbott, 1995:159). Η ίδια η έννοια έφερε μαζί της προσδιορισμό νέων στόχων, στο πνεύμα της αποκέντρωσης των αποφάσεων, για την πιο ενεργό συμμετοχή των μελών της κοινότητας στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Όσον αφορά στο νοηματικό πλαίσιο γύρω από τον όρο ενδυνάμωση, παρατηρούμε μια αμφισημία. Από τη μία ο όρος έχει χρησιμοποιηθεί παρέα με μια τεχνοκρατική προσέγγιση, εσωκλείοντας έννοιες αποτελεσματικής διαχείρισης ανθρώπινων πόρων κ.λπ., από την άλλη έχει ταυτιστεί με τον αγώνα ενάντια στο ρατσισμό, την καταπίεση, τη φτώχεια κ.λπ. (Forrest 1999:95) Κάποιες φορές πάλι, η ενδυνάμωση παρουσιάζεται ως μια διαδικασία που ένας εξωτερικός παράγοντας (οργανώσεις, κρατικά προγράμματα κ.λπ.) ενισχύει μια κοινότητα ή ένα άτομο. Σήμερα το ζητούμενο είναι οι άνθρωποι των ελλειμματικών περιοχών να αλλάξουν τις κοινότητές τους «από μέσα», χωρίς βέβαια να απορρίπτεται η αξιοποίηση βοήθειας «από έξω», η οποία όμως οφείλει να γίνει μέσω ενός σχεδίου οργανωμένου από μέλη της κοινότητας, βασισμένο στις τοπικές ιδιαιτερότητες (στο Ζαϊμάκης, 2011).

Σύμφωνα με το Λεξικό Κοινωνικής Εργασίας, οι Thomas and Pierson (1995:134) «η ενδυνάμωση ορίζεται ως η διαδικασία κατά την οποία τα άτομα μαθαίνουν να κερδίζουν συλλογικά τον έλεγχο στις ζωές τους, έτσι ώστε να επιτύχουν τους στόχους τους σαν ομάδα. Μέσω αυτής της ενδυναμωτικής μεθόδου οι άνθρωποι προσπαθούν να ανακτήσουν την δύναμη που τους λείπει» (Adams, 2003). Σε αυτή την περίπτωση, δύναμη εννοείται η απόκτηση γνώσης και κριτικής συνειδητοποίησης σχετικά με τις ανισότητες που επικρατούν στις δομές μιας κοινωνίας. Όσο ο πολίτης αποκτά κριτική σκέψη και γνώση, τόσο ενδυναμώνεται η κοινότητα και μπορεί πιο εύκολα να επιτευχθεί ο κοινωνικός μετασχηματισμός. Για να είναι αυτή η αλλαγή επιτυχής, θα πρέπει το άτομο να δρα συλλογικά και να διεκδικεί την εμπλοκή του στη διαμόρφωση της κοινωνίας (Lee, 2001).

Υπάρχουν τρεις διαστάσεις της έννοιας της ενδυνάμωσης, οι οποίες είναι απόλυτα συνδεδεμένες μεταξύ τους: 1) η ανάπτυξη μίας θετικότερης και πιο δυναμικής αίσθηση του εαυτού, δηλαδή πρόκειται για την ατομική ενδυνάμωση, 2) η διάρθρωση της γνώσης και της ικανότητας για μια κριτική κατανόηση των κοινωνικών και

πολιτικών σχέσεων που υπάρχουν στο περιβάλλον, δηλαδή πρόκειται για την διαπροσωπική ενδυνάμωση και 3) η καλλιέργεια των πηγών και των εναλλακτικών στρατηγικών, στην οποία εμπλέκεται η κοινότητα, για την επίτευξη των προσωπικών και συλλογικών στόχων, δηλαδή αναφέρεται στην πολιτική ενδυνάμωση (Lee, 2001:51-53).

Η ενδυνάμωση του πολίτη και της κοινότητας είναι μια βαθιά πολιτική και μετασχηματιστική διαδικασία. Πιο συγκεκριμένα, στην κοινοτική εργασία όπου ο στόχος είναι η ενδυνάμωση της κοινότητας, η δράση είναι καθαρά πολιτική καθώς η ενδυνάμωση έχει ως απώτερο σκοπό την αλλαγή η οποία θα επέλθει μέσα από τους κοινωνικά καταπιεσμένους που θα έχουν πάρει την τύχη στα χέρια τους. Στην προσέγγιση του Freire ο όρος αναφέρεται ως «μία κριτική διαδικασία που εμπεριέχει κριτικό διάλογο για το μοίρασμα των εμπειριών και τον στοχασμό που θα οδηγήσει στην πολιτική δράση» (Lee, 2001:57). Το πιο ισχυρό όπλο της ενδυνάμωσης είναι ο διάλογος, όπως υποστηρίζεται από τον Freire. Με συζητήσεις και ερωτήσεις κριτικού περιεχομένου, ενεργοποιούν τους καταπιεζόμενους και τους φέρνουν αντιμέτωπους με την πραγματικότητα, τα αίτια, τους στόχους και τον τρόπο λειτουργίας της κοινωνίας, ώστε να μπορούν να αντιληφθούν τι πραγματικά ευθύνεται για την κατάσταση στην οποία βρίσκονται και να διεκδικήσουν όσα δικαιούνται (Lee, 2001).

2.4.2 Αρχές της ενδυναμωτικής προσέγγισης

Η ενδυνάμωση ανθίζει μέσα από μία σχέση συνεργατική που περιλαμβάνει αμοιβαιότητα, κοινό αγώνα, κοινή δύναμη και συλλογική δραστηριότητα μέσω της οποίας διαφαίνεται η αυξημένη συνείδηση του πολίτη στο τι σημαίνει καταπίεση. Τέλος, περιλαμβάνει χρήση ομάδων ενδυνάμωσης ώστε να εργάζοντα πάνω σε άμεσα και έμμεσα πεδία δύναμης με σκοπό την προσωπική, διαπροσωπική και πολιτική αποτελεσματικότητα. Οι αρχές διαμορφώνονται από πολλές πηγές: αρχές της κοινωνικής εργασίας, κοινωνικά δικαιώματα, κινήματα κριτικής εκπαίδευσης. Αυτές οι αρχές μπορούν να μας οδηγήσουν να σκεφτούμε για τις καταστάσεις καταπίεσης, για την δημιουργία σχέσεων και για τη χρήση ενδυναμωτικών βοηθητικών διαδικασιών όπως η ανάπτυξη κριτικής σκέψης, πράξης και αυξημένης συνειδητοποίησης. Ο κοινωνικός λειτουργός θα έπρεπε να υποστηρίξει δυνατά μέσα για να κάνουν μη βίαιες αλλαγές, ξεκινώντας από διαμαρτυρίες και πράξεις αντίστασης και κοινωνικής ανυπακοής, αν και όταν χρειάζονται. Αφού η πληροφορία που αυξάνει την συνειδητοποίηση μοιραστεί, οι αποφάσεις για πολιτική συμμετοχή και δράση εξαρτώνται από το άτομο-πελάτη. Βέβαια, κάποιοι πελάτες μπορεί να είναι

πολύ απασχολημένοι με τον προσωπικό τους πόνο ώστε να αναπτύξουν το επίπεδο κριτικής αντίληψης. Ο κοινωνικός λειτουργός δεν αρκεί να ακούσει με το τρίτο αυτί της αντίληψης όσον αφορά τη μοναχική ατομικότητα. Είναι απαραίτητο να έχει μια στάση όσον αφορά την καταπίεση και το άτομο που καταπιέζεται (Lee, 2001).

2.4.3 Διαδικασίες ενδυνάμωσης

Στην ενδυναμωτική προσέγγιση οι διαδικασίες ενδυνάμωσης περιέχουν τις μεθόδους κριτικής εκπαίδευσης του Freire καθώς και έναν συνδυασμό διαδικασιών, ρόλων και ικανοτήτων της κοινωνικής εργασίας. Καθίσταται ένας διάλογος για τις εμπειρίες της εσωτερικευμένης και εξωτερικής καταπίεσης καθώς γίνεται μελέτη για τις από κοινού καταπιεστικές συνθήκες. Ο κάθε συνεργάτης μπορεί να θέσει ερωτήσεις που προωθούν τον στοχασμό, τη δράση και την ανάπτυξη της κριτικής συνειδητοποίησης. Ο κοινωνικός λειτουργός πρέπει να γεφυρώσει τις εμπειρίες του πελάτη και μπορεί να καθοδηγήσει τις διαδικασίες της συνειδητοποίησης και της πράξης: δράση, αναστοχασμό και επαναλαμβανόμενη δράση ώσπου να συμβεί η αλλαγή και να ενισχυθεί η συνειδητοποίηση. Δημιουργείται μια συμμαχία στο πλευρό του πελάτη ενάντια στον πόνο και στην καταπίεση και στόχος είναι να ενισχύονται οι ικανότητές του. Όταν υπάρξει διαμεσολάβηση ή παρέμβαση με ή για τον πελάτη, γίνεται προσπάθεια εξισορρόπησης της διαφορικής δύναμης που αντιμετωπίζει ο πελάτης ερχόμενος αντιμέτωπος με τα καταπιεστικά, επίσημα συστήματα. Ο κοινωνικός επιστήμονας ανακαλύπτει και χτίζει μαζί με τον εξυπηρετούμενο τη δύναμη του εγώ, τις ικανότητες επίλυσης προβλημάτων και τις στρατηγικές για αλλαγή. Τελικά, ο πελάτης θα καταλάβει τους ρόλους που έχει ο ίδιος και σε σχέση με τους άλλους σε παρόμοιες καταστάσεις. Στο εξής ο κοινωνικός λειτουργός δεν είναι χρήσιμος πια με τον ρόλο που κατείχε αλλά πλέον ως ένας άνθρωπος που στέκεται δίπλα σε έναν άλλον σε μια κοινή μάχη (Lee, 2001).

2.5 Συλλογική δράση και συλλογική ταυτότητα

Για να μπορέσουμε να μιλήσουμε για κοινωνικές αλλαγές σε τοπικό επίπεδο, η δράση θα πρέπει να είναι συλλογική, και να καλλιεργηθεί ένα περιβάλλον που θα υποστηρίζει και θα ενισχύει τους συμμετοχικούς θεσμούς, την αλληλεγγύη, τη συνεργασία και την ενεργοποίηση των πολιτών με πρωτοβουλιακές πράξεις (Ζαϊμάκης, 2011). Για να κατανοήσουμε πότε οι άνθρωποι εμπλέκονται σε συλλογική δράση είναι απαραίτητο να κατανοήσουμε πώς σχηματίζονται οι ταυτότητές τους, η

ιδεολογική τους σημασία και οι κοινωνικές αναπαραστάσεις, οι οποίες λειτουργούν διαμορφωτικά για τις ταυτότητες. Η συλλογική δράση δεν είναι εφικτή χωρίς την ανάδυση κάποιου είδους συλλογικής ταυτότητας (De Weerd & Klandermans, 1999, Klandermans, 2002 στο Γρίβα, 2014).

Έτσι λοιπόν σε αυτό το σημείο θα εξετάσουμε συνοπτικά την έννοια της ταυτότητας υπό τη σκοπιά της κοινωνικής ψυχολογίας και κυρίως με άξονα τη θεωρία του Henri Tajfel, ο οποίος μίλησε για την έννοια της ταυτότητας και πιο συγκεκριμένα για τη θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας (ΘΚΤ). Σύμφωνα με τη θεωρία (ΘΚΤ), ο άνθρωπος έχει δύο ταυτότητες, την ατομική και την κοινωνική. Με την ατομική ταυτότητα ορίζει τον εαυτό του σαν άτομο και όταν αυτή είναι πιο έντονη, τότε ο άνθρωπος λειτουργεί ως άτομο, ενώ όταν είναι πιο έντονη η κοινωνική του ταυτότητα, λειτουργεί ως μέλος μιας ομάδας και η συμπεριφορά του είναι πλέον συλλογική. Από τα παραπάνω διαφαίνεται ότι για να λειτουργήσει ένα άτομο συλλογικά, πρώτα θα πρέπει να αντιληφθεί την κοινωνική του ταυτότητα και θα πρέπει να του είναι γνωστό ότι ανήκει σε μια ομάδα με την οποία έχει κοινά χαρακτηριστικά και μοιράζονται αυτή την ταυτότητα. Είναι πολύ σημαντικό να μελετηθεί από πού αναδύεται η κοινωνική ταυτότητα και η πεποίθηση της κοινωνικής αλλαγής γιατί μόνο έτσι θα γίνει πιο κατανοητή η λειτουργία της συλλογικής συμπεριφοράς (Γρίβα, 2014). Ο άνθρωπος δεν μπορεί να λειτουργήσει συλλογικά αν πρώτα δεν έχει διαμορφώσει τη συλλογική του ταυτότητα. Και αν δε γίνει κατανοητό πώς αυτή η συλλογική ταυτότητα διαμορφώθηκε, μέσα από ποια ιδεολογία και ποιες κοινωνικές αναπαραστάσεις, τότε δε θα μπορέσουμε να κατανοήσουμε και τους λόγους που δρα συλλογικά ο άνθρωπος αυτός (De Weerd & Klandermans, 1999, Klandermans, 2002 στο Γρίβα, 2014). Όσοι άνθρωποι έχουν διαμορφώσει ταυτότητες με συλλογική διάσταση τότε είναι και αυτοί που συνήθως έχουν και την πιο ενεργή συλλογική δράση.

Οι Simon & Klandermans (2001) υποστηρίζουν επίσης ότι η βασική ιδέα για να κατανοήσουμε τη συλλογική δράση είναι η διαμόρφωση μιας «πολιτικοποιημένης συλλογικής ταυτότητας». Η Γρίβα (2014) αναλύει αυτό το μοντέλο και εξηγεί ότι μια ομάδα ανθρώπων αναπτύσει τη συλλογική της ταυτότητα σε πολιτικό υπόβαθρο, όσο οι άνθρωποι αυτοί θέλουν να εμπλακούν σε πολιτικές δράσεις και να αγωνιστούν για την ομάδα τους έχοντας υπόψη τους τα κοινά τους αιτήματα, τις κοινές τους ανάγκες και τις ανάγκες της κοινωνίας που τους πλαισιώνει. Με το να αντιλαμβάνονται τα παραπάνω ενισχύουν τη συλλογική τους ταυτότητα η οποία με τη σειρά της ενισχύει την ταύτιση των μελών με τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας τους. Είναι σημαντικό να

αναφερθεί ότι η καλλιέργεια της συλλογικής ταυτότητας δεν πρέπει να θεωρείται αυτονόητη και δεδομένη, ακόμα και σε ακραίες καταστάσεις. Αυτό που παίζει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση συλλογικής ταυτότητας είναι η αναπαράσταση των κοινωνικών κατηγοριών, η οποία με τη σειρά της καθορίζεται από την ιδεολογική προσέγγιση. Ανάλογα με το πώς οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται τον κόσμο και τι νόημα του αποδίδουν, τι συναισθήματα δημιουργούνται από τις κοινωνικές τάξεις που υπάρχουν στις κοινωνίες και τις ανισότητες που προκύπτουν μέσα από αυτές, και ανάλογα με την ταύτισή τους με τους κοινωνικά καταπιεσμένους η συλλογική δράση βρίσκει πατήματα και αναπτύσσεται (Γρίβα, 2014).

2.6 Κοινωνική αλλαγή

Όταν η τοπική κοινωνία βρει τρόπους να αντιμετωπίσει τα προβλήματά της, αυτό θα σημάνει και έναν μετασχηματισμό της κοινωνικής πραγματικότητας. Όμως η κοινοτική αλλαγή δε μπορεί να έρθει εύκολα μέσω της δράσης μια τοπικής κοινότητας, καθώς, ιδιαίτερα στις μέρες μας, απαιτείται συνεργασία και κοινή δράση με άλλες υπηρεσίες, φορείς, οργανώσεις κ.λπ.

Ο Ζαϊμάκης (2011) αναφέρει τη γνώμη του Warner (1996) ότι για μια σωστά σχεδιασμένη κοινωνική αλλαγή πρέπει οπωσδήποτε να αναλυθούν τα θετικά και τα αρνητικά μιας κοινότητας, σε συνάρτηση με τις παρεχόμενες από το κοινωνικοπολιτιστικό περιβάλλον δυνατότητες. Επίσης, τίποτα δεν μπορεί να επιτευχθεί εάν δεν αξιοποιηθεί τόσο ο ανθρώπινος παράγοντας όσο και το τοπικό κοινωνικό κεφάλαιο (κοινωνικές σχέσεις και οργανωτικές δεξιότητες). Χωρίς επίγνωση των άλλων πιθανών κοινωνικών καταστάσεων που θα μπορούσε να απολαμβάνει μια κοινότητα, δε μπορεί να αλλάξει η υπάρχουσα κατάσταση. Η δράση προς την κοινωνική αλλαγή προϋποθέτει να μπορεί κανείς να φανταστεί μια άλλη, καλύτερη κοινωνική πραγματικότητα. Η αλλαγή μιας κατάστασης οδηγεί σε αλλαγή του τρόπου σκέψης, σε αλλαγή πρακτικών κ.λπ. Αυτό με τη σειρά του οδηγεί σε ανταλλαγή απόψεων και προσδιορισμό νέων δυνατοτήτων υπέρβασης των ορίων. Συνεπώς, όλη η κοινωνία βρίσκεται σε μια κατάσταση διαρκούς μετασχηματισμού (Ζαϊμάκης, 2011).

Η αλλαγή μιας κοινωνίας είναι μια διαδικασία μακροσκελής. Οι νοοτροπίες, οι αξίες, οι πεποιθήσεις μια κοινωνίας είναι η συνισταμένη των αξιών/νοοτροπιών/πεποιθήσεων των μελών της. Παράγονται από τη συλλογική γνώση και εμπειρία των μελών της εκάστοτε κοινωνίας και είναι εξαιρετικά

ανθεκτικές στην αλλαγή. Όταν στο προσκήνιο εμφανίζονται νέες πληροφορίες, αξίες κ.λπ. διαμορφώνεται μια κατάσταση που ονομάζεται από τον Fussel (1996) «αναθεωρημένη πραγματικότητα». Ασφαλώς η αλλαγή των αξιών, νοοτροπιών κ.λπ. δε σημαίνει απαραίτητα πρόοδο των εν λόγω. Πολλές φορές σημαίνει ενίσχυση προβληματικών πεποιθήσεων και αναχρονιστικών ιδεών. Η κατεύθυνση, λοιπόν, της αλλαγής έχει να κάνει με τον τρόπο με τον οποίο ερμηνεύει και νοηματοδοτεί τα δεδομένα η κάθε κοινωνία. Προκειμένου η διαδικασία της κοινωνικής αλλαγής να είναι εφικτή, οι νέες ιδέες οφείλουν να γειτνιάζουν με τις τοπικές αξίες. Όταν η απόσταση αυτών των δύο είναι μεγάλη, το πιο πιθανό είναι οι νέες ιδέες να απορριφθούν ή να μείνουν στο περιθώριο. Το ίδιο μπορεί να ειπωθεί και για τις πληροφορίες που εισάγονται σε μια τοπική κοινωνία μέσω ενός προγράμματος. Σύμφωνα με τον Fussel, εάν οι νέες πληροφορίες δε συμβαδίζουν, έστω και λίγο, με την κοινωνική πραγματικότητα και την υπάρχουσα γνώση, οι στόχοι του προγράμματος είναι καταδικασμένοι σε αποτυχία. Αντιθέτως, εάν οι σχεδιαστές λάβουν υπ' όψιν τα χαρακτηριστικά της τοπικής κοινωνίας, οι προοπτικές είναι πολύ πιο αισιόδοξες. Αυτό αποτελεί «ένα ορόσημο στην πορεία της κοινωνικής αλλαγής» (στο Ζαϊμάκης, 2011).

Μια παρέμβαση, προκειμένου να έχει αρκετές πιθανότητες να στεφθεί με επιτυχία, οφείλει να ακολουθήσει κάποια στρατηγική ως προς το σχεδιασμό. Ο Checkoway (1995) προτείνει έξι στρατηγικές κοινοτικής αλλαγής, προκειμένου να επιτευχθεί μια σύνθετη παρέμβαση στην τοπική κοινωνία:

- Η μαζική κινητοποίηση. Βασίζεται στη δύναμη που συγκεντρώνουν ομάδες ατόμων, όταν συσπειρώνονται γύρω από θέματα που απασχολούν την κοινότητα. Πρόκειται για μια παραδοσιακή μορφή κοινοτικής αλλαγής, που περιλαμβάνει διαμαρτυρίες μέσω δημοσίων εκδηλώσεων, καταλήψεις, απεργίες, διαδηλώσεις κ.λπ.

- Η κοινοτική δράση. Αυτή προϋποθέτει δημιουργία ισχυρών οργανώσεων εντός της κοινότητας. Μέσω αυτών οι πολίτες μαθαίνουν για τα δικαιώματά τους και εμπλέκονται περισσότερο με την προσπάθεια για αλλαγή. Ο ρόλος των οργανωτών σε μια τέτοια περίπτωση είναι να οργανώσουν μικρές ομάδες που θα στοχεύουν στην επίλυση καθημερινών προγραμμάτων, να οργανώσουν σωματεία, να προβούν σε παρεμβάσεις κ.ο.κ. Ένα χαρακτηριστικό της κοινοτικής δράσης που παρατηρείται συχνά, είναι ότι ενισχύει τη συγκρουσιακή λογική με στόχο τη διεκδίκηση καλύτερων συνθηκών προς όφελος των καταπιεσμένων κοινωνικών ομάδων.

- Η συμμετοχή. Η λογική που διαπνέει τη στρατηγική αυτή είναι να κάνει τους πολίτες να εμπλακούν στον πολιτικό σχεδιασμό και σε προγράμματα. Έτσι οι πολίτες μέσα από την συμμετοχή ασκούν στο έπακρο τα πολιτικά τους δικαιώματα, δρουν ως ενεργοί πολίτες και επηρεάζουν την κοινωνική πολιτική που εφαρμόζεται ή πρόκειται να εφαρμοστεί.

- Η δημόσια υπεράσπιση. Πρόκειται για μια στρατηγική που μια ομάδα καταρτισμένων ατόμων (ή ακόμα και ένα άτομο) αναλαμβάνει την υπεράσπιση των συμφερόντων μιας τοπικής κοινότητας. Η υπεράσπιση αυτή συνήθως συμβαίνει σε νομοθετικό, θεσμικό και2διοικητικό επίπεδο. Ο τρόπος με τον οποίο οι «υπερασπιστές» θα εκτελέσουν το έργο τους ποικίλλει ανάλογα την περίπτωση και μπορεί να είναι από επικοινωνία με τους νομοθέτες, μέχρι μεταφορά παραπόνων σε δημόσιους οργανισμούς.

- Η λαϊκή επιμόρφωση. Εδώ επιχειρείται η δημιουργία κριτικής συνειδητοποίησης. Το θεωρητικό υπόβαθρο είναι ότι οι άνθρωποι, αν και συχνά δεν το δείχνουν, είναι ικανοί να συμμετέχουν ενεργά σε δράσεις κοινοφελούς χαρακτήρα. Υπάρχουν πολλοί λόγοι που δείχνουν να τους απομακρύνουν από έναν τέτοιο τρόπο δράσης, αλλά μέσα από τη στρατηγική αυτή, επιδιώκεται η άρση των λόγων αυτών, μέσω μιας διαδικασίας που έχει «εκπαιδευτικό» χαρακτήρα. Στόχος είναι το άτομο να αναγνωρίσει την αντικειμενική πραγματικότητα και να μάθει να εκφράζεται με κριτική σκέψη πάνω σε αυτήν. Η κριτική αυτή οπτική, μαζί με τη δράση, είναι τα δύο απαραίτητα συστατικά στοιχεία που θα οδηγήσουν στον μετασχηματισμό του κόσμου.

- Οι υπηρεσίες τοπικής ανάπτυξης. Είναι μια διαδικασία κατά την οποία τα άτομα ενισχύουν τους εαυτούς τους και τις κοινότητές τους συστήνοντας οργανισμούς τοπικής ανάπτυξης. Αντικείμενο των οργανισμών αυτών είναι η επίλυση κοινοτικών προβλημάτων. Ο χαρακτήρας των οργανισμών αυτών συνήθως είναι εθελοντικός, αν και συχνά βρίσκουν υποστήριξη από δημόσια προγράμματα.

Κάθε μια από τις παραπάνω στρατηγικές βασίζεται σε διαφορετική εμπειρική βάση και τη διαπνέει διαφορετική φιλοσοφία. Όπως είναι αυτονόητο η κάθε κοινότητα, ανάλογα με τα χαρακτηριστικά της, καλείται να επιλέξει την καταλληλότερη στρατηγική. Εάν επιλεγεί μια στρατηγική που δεν συνάδει με τις αρχές, τις πεποιθήσεις, τις νοοτροπίες κ.ο.κ. μιας κοινότητας, τότε το εγχείρημα είναι καταδικασμένο να αποτύχει εξαρχής. Κοντολογίς, το ζητούμενο είναι η επιλογή

στόχων που λαμβάνουν υπ' όψιν τους τη δυναμική της κάθε κοινότητας (στο Ζαϊμάκης, 2011).

2.7 Ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού στην κοινοτική εργασία

Για να αντιμετωπιστούν επιτυχώς τα προβλήματα και να για να επιτευχθεί η ενεργοποίηση των πολιτών και στη συνέχεια η κοινωνική αλλαγή, ο κοινωνικός λειτουργός πρέπει να οργανώσει και να εφαρμόσει κατάλληλες κοινοτικές παρεμβάσεις. Παρακάτω απαριθμούνται διάφορες δραστηριότητες τις οποίες μπορεί να πραγματοποιήσει ένας κοινωνικός λειτουργός σε διάφορα προγράμματα και παρεμβάσης κοινοτικού πλαισίου:

- «Συστηματική κοινωνική έρευνα για τη μελέτη του κοινωνικού προφίλ και της πολιτισμικής ταυτότητας της κοινότητας.
- Εκτίμηση των κοινοτικών αναγκών και των προβλημάτων ευαίσθητων κοινωνικών ομάδων.
- Ευαισθητοποίηση και κινητοποίηση της κοινότητας σε ζητήματα κοινοτικής ανάπτυξης.
- Εμπλοκή των μελών της κοινότητας σε συλλογικές αποφάσεις.
- Αξιοποίηση των πόρων και των δυνατοτήτων της κοινότητας.
- Διαπραγμάτευση με κρατικές υπηρεσίες για τη διεκδίκηση πόρων και προγραμμάτων.
- Ανάπτυξη παραγωγικών δραστηριοτήτων προσανατολισμένων στις τοπικές συνθήκες και ανάγκες.
- Ανάπτυξη δομών συλλογικής δράσης και αλληλοβοήθειας.
- Συντονισμός και αξιοποίηση δικτύων κοινωνικών υπηρεσιών για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των προβλημάτων.
- Ανάληψη δράσης για την κοινωνική αλλαγή ή για την αποτροπή δυσμενών για την κοινότητα αλλαγών» (Ζαϊμάκης, 2011:84).

Πολλές φορές ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού στην κοινότητα προκύπτει από τα επαγγελματικά του καθήκοντα και σύμφωνα με τον Ζαϊμάκη (2011:95-96) κατηγοριοποιούνται ως εξής:

Υποστηρικτής: Ο κοινωνικός λειτουργός οφείλει να θέτει ερωτήματα και προβληματισμούς στην κοινότητα με σκοπό τα μέλη να συνειδητοποιήσουν τις ανάγκες και τα προβλήματα αυτής. Είναι ενθαρρυντικός και υποστηρικτικός ώστε οι

κάτοικοι να ξεκινήσουν να συμμετάσχουν σε συλλογικές δράσεις για την ικανοποίηση των κοινοτικών αναγκών, ενισχύοντας παράλληλα τη διαδικασία της κοινωνικής αλλαγής. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι σε αυτή την περίπτωση, ο κοινωνικός λειτουργός δεν πρέπει να είναι παρεμβατικός και καθοδηγητικός. Η σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στον κοινωνικό λειτουργό και τα κοινοτικά μέλη δεν είναι ούτε εξουσιαστική ούτε σχέση εξάρτησης. Αντιθέτως, το κοινοτικό στέλεχος περιορίζεται μόνο στο να παρέχει στα μέλη κίνητρα και ερεθίσματα, τις πληροφορίες και το κατάλληλο περιβάλλον που προσφέρει στην κοινότητα τη δυνατότητα για συλλογική δράση, ανάπτυξη και ενδυνάμωση.

Σχεδιαστής προγραμμάτων: Ο κοινωνικός λειτουργός σε συνεργασία με άλλους κοινωνικούς επιστήμονες και σε συνδιασμό με την επιστημονική του γνώση συμβάλλει στο σχεδιασμό κοινοτικών παρεμβάσεων, στρατηγικών και προγραμμάτων. Επίσης, πολύ σημαντικός είναι ο ρόλος του στον σχεδιασμό της συλλογικής δράσης και της κοινοτικής οργάνωσης της κοινότητας.

Κοινοτικός σύμβουλος: Στην κοινότητα πολλές φορές προκύπτουν καταστάσεις τις οποίες τα μέλη της δε μπορούν να αντιμετωπίσουν επιτυχώς. Σε αυτές τις περιπτώσεις ο κοινωνικός λειτουργός μπορεί να ασκήσει συμβουλευτική στα μέλη ώστε να τους προτείνει τις καλύτερες πιθανές μεθόδους για να αντιμετωπίσουν τις ανάγκες και τις συγκρούσεις που προκύπτουν. Για παράδειγμα βοηθά ώστε να φέρει πιο κοντά σε υπηρεσίες κοινωνικής φροντίδας τα μέλη της κοινότητας, να τα ενημερώσει για χρηματοδοτικές πηγές, για προγράμματα που «τρέχουν» κ.λπ.

Συνήγορος: Πρόκειται για έναν ενδιάμεσο ρόλο που παίρνει το κοινοτικό στέλεχος, μέσω του οποίου εκπροσωπεί τα συμφέροντα του μέλους της κοινότητας ή μιας ευρύτερης ομάδας. Υπερασπίζεται τα μη προνομιούχα μέλη και ομάδες και αναλαμβάνει δράση βασιζόμενος στις γνώσεις και την κατάρτησή του γύρω από θέματα δικαιωμάτων, θεσμών, νόμων κ.λπ.

Διαμεσολαβητής: Κι εδώ ο ρόλος του κοινωνικού στελέχους είναι ενδιάμεσος, αλλά αυτή τη φορά μεσολαβεί ανάμεσα σε ομάδες της κοινότητας που διαφωνούν ή βρίσκονται σε διένεξη. Υποστηρίζοντας τις αξίες της κοινωνικής δικαιοσύνης και του σεβασμού στις διαφορετικές κουλτούρες, ο διαμεσολαβητής είναι ένα άτομο που οφείλει να είναι ακριβοδίκαιος και ακεραίος, ώστε να φέρει εις πέρας το έργο του.

Αξιολογητής αναγκών: Οποιαδήποτε πρωτοβουλία ή παρέμβαση επιχειρείται να γίνει στα πλαίσια μιας κοινότητας, οφείλει να έχει περάσει από το στάδιο της αξιολόγησης αναγκών, καθώς διαφορετικά κινδυνεύει να αποτύχει. Αυτή η υποχρέωση ανήκει στον αξιολογητή αναγκών, ο οποίος καλείται να εξετάσει τα

χαρακτηριστικά και τις ανάγκες της κοινότητας, να συνεργαστεί με άλλους εμπειρογνώμονες και να συντάσσει εκθέσεις για ανατροφοδότηση του προγράμματος.

Συντονιστής και οργανωτής ομάδων: Η θέση αυτή αφορά στην οργάνωση νέων ομάδων και τη διαχείριση των υπαρχόντων. Ακόμα το κοινοτικό στέλεχος έχει ευθύνες συντονισμού της δράσης των διάφορων συλλόγων και των δημοσίων συζητήσεων για θέματα που αφορούν την κοινότητα.

Διαχειριστής πόρων: Εδώ το στέλεχος καλείται να εξασφαλίσει και να διαχειριστεί πόρους, όχι μόνο οικονομικούς, αλλά συχνά και ανθρώπινους. Η εξασφάλιση των πόρων μπορεί να έρθει από διάφορους φορείς, είτε κρατικούς, είτε ιδιωτικούς και είναι μια πολυσύνθετη διαδικασία που απαιτεί γνώσεις και ικανότητες ώστε να επιτευχθεί.

Πέρα από τους παραπάνω ρόλους, είναι εξαιρετικά σημαντικός ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού στην προσπάθεια να κινητοποιήσει την κοινότητα. Η κινητοποίηση θα έρθει μέσα από την ενδυνάμωση της κοινότητας, μια μορφή κοινωνικής και πολιτικής εκπαίδευσης. Η διαδικασία αυτή περιλαμβάνει μεταφορά γνώσης και πληροφοριών στην κοινότητα, με τον κοινωνικό λειτουργό να έχει τον κυρίαρχο εκπαιδευτικό ρόλο. Έτσι, σταδιακά, η κοινότητα θα χειραφετηθεί, θα αποκτήσει μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση και θα διεκδικήσει την αλλαγή με καλύτερες πιθανότητες επιτυχίας. Οι ρόλοι όμως που μπορεί να πάρει ένα κοινωνικό στέλεχος δε σταματούν εδώ. Συνομιλητής, σύμμαχος, συνεργάτης, εξισορροπιστής δυνάμεων κ.α. είναι μερικοί ακόμα από τους ρόλους που έχει ανάγκη η ενδυναμωτική προσέγγιση στην κοινοτική εργασία (Lee, 2001).

Η ιδιαιτερότητα του ρόλου του κοινωνικού λειτουργού μέσα στην κοινότητα είναι σπουδαία καθώς λειτουργεί ως συνεκτικός σύνδεσμος, ως συγκολλητική ουσία εντός της κοινότητας. Είναι αυτός που δίνει τη γνώση και την ενημέρωση και καλλιεργεί τα συναισθήματα συμμετοχής ώστε να ενισχύσει τις προσπάθειες της κοινότητας και την συλλογική δράση. Είναι αυτός που θα μιλήσει με όλα τα μέλη της κοινότητας και θα τα κάνει να εκφραστούν για τις καταπιεστικές συνθήκες που βιώνουν. Είναι αυτός που θα «τραβήξει» το άτομο, αλλά και το σύνολο, προς την αλλαγή, αυτός που θα εμφυσήσει μέσα τους το όραμα της αλλαγής. Η διαδικασία της ενδυνάμωσης, όμως, οφείλει να ενέχει και το στάδιο της ανατροφοδότησης και της αξιολόγησης των αποτελεσμάτων των δράσεων. Αυτό θα γίνει μέσω εξονυχιστικής συζήτησης (reflection on action) για τις συνθήκες, τα συναισθήματα κ.λπ. πριν και μετά από την κάθε δράση. Έτσι γίνονται πιο διακριτά τα αποτελέσματα της διαδικασίας και μπορεί στην πορεία να βελτιωθεί ή να τροποποιηθεί κάποια δράση. Υπάρχουν πολλές

τεχνικές που βοηθούν στην ενδυνάμωση. Βασικότερες είναι τα παιχνίδια ρόλων και οι πρόβες (rehearsal) που περιλαμβάνουν σενάρια αναγνώρισης συναισθημάτων και επίλυσης προβλημάτων (Lee, 2001). Παρόλα αυτά αυτές δεν είναι οι μόνες μέθοδοι που μπορούν να εφαρμοστούν. Η συμμετοχική έρευνα, η εκπαίδευση ενηλίκων, οι αθλητικές δράσεις, οι εκδηλώσεις τέχνης, οι δράσεις αναψυχής, τα δημιουργικά εργαστήρια κ.λπ. είναι μερικές μόνο από τις μεθόδους που μπορούν να εφαρμοστούν (Adams, 2003:130).

Όλοι οι παραπάνω ρόλοι προκειμένου να υπηρετήσουν αποτελεσματικά τους στόχους των κοινοτικών παρεμβάσεων οφείλουν να διαπνέονται από τις αρχές και τις αξίες της κοινοτικής εργασίας.

3^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

3.1 Εννοιολογικό περιεχόμενο: πολιτισμός και κουλτούρα

Οι έννοιες του πολιτισμού και της κουλτούρας αναμφισβήτητα θεωρούνται πολυδιάστατες και σύνθετες και το ασαφές περιεχόμενό τους έχει διερευνηθεί από διαφορετικές οπτικές. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο σε αυτό το σημείο κρίνουμε απαραίτητο να αναφερθούμε με συντομία στο εννοιολογικό περιεχόμενο των όρων αυτών.

Αρχικά θα αναφερθούμε στην έννοια της κουλτούρας. Ο R. Williams (1994) καθορίζει την κουλτούρα ως μία κοινωνική διαδικασία που παράγει συγκεκριμένους και διαφορετικούς "τρόπους ζωής". Η κοινωνική αυτή διαδικασία συνδέεται με την έννοια της "δημιουργικής δραστηριότητας" όπου κατά τη διαδικασία της επικοινωνίας η ατομική εμπειρία μετατρέπεται σε κοινή εμπειρία και άρα οδηγεί σ' έναν συγκεκριμένο τρόπο ζωής. Συνδέεται επίσης με τον "γενικό τρόπο ζωής" που περιλαμβάνει νοήματα και αξίες που εκφράζονται όχι μόνο με τα μέσα "δημιουργικής δραστηριότητας", όπως η τέχνη και η μάθηση, αλλά και με τους θεσμούς και την καθημερινή συμπεριφορά εντός της κοινωνίας. Αυτός ο ορισμός οδηγεί στο διαχωρισμό των δύο όψεων της κουλτούρας, αυτή της "ομάδας" και αυτή της "κοινωνίας". Σύμφωνα με την πρώτη, η κουλτούρα είναι το προϊόν της κοινωνίας. Μεταδίδεται με συμβολικούς κώδικες, οι οποίοι εμφανίζονται με την μορφή της γραπτής γλώσσας (λογοτεχνία, φιλοσοφία), των γραφικών (εικαστικές τέχνες) και ηχητικών (μουσική, τραγούδια) στοιχείων. Περιλαμβάνει επίσης τα μοντέλα των πρακτικών, τα συστήματα παραστάσεων, τις αξίες (ηθικές νόρμες, πολιτικές ή αισθητικές) που επιβάλλονται στα άτομα. Σύμφωνα με τη δεύτερη, σε κάθε ζωντανή ομάδα, σε κάθε κοινωνία, η κουλτούρα αντιστοιχεί σε ένα δημιουργικό κίνημα σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής όπως στον χώρο της εργασίας, των κοινωνικών σχέσεων, στον ελεύθερο χρόνο, στον χώρο κατοικίας, στη δράση (στο Σκιά-Πανοπούλου, 1998).

Σύμφωνα με τον B. Badie (1995), η κουλτούρα έχει ως λειτουργία να καταστήσει κατανοητή μια κοινωνική δράση. Συνυφασμένη με την κοινωνική ιστορία, εφόσον μεταβάλλεται και εξελίσσεται σύμφωνα με τους ρυθμούς της κοινωνίας, αποτελεί

συστατικό μέρος της δράσης. Είναι παρούσα σε όλες τις μορφές της κοινωνικής ζωής ως το προϊόν και η κινητήριος δύναμη των κοινωνικών αλλαγών. Άρα, λειτουργεί ως μεσολαβητής μέσω του οποίου οι άνθρωποι προσπαθούν να υπερβούν την κατάσταση στην οποία βρίσκονται και να δημιουργήσουν κάτι καινούργιο (στο Σκιά-Πανοπούλου, 1998).

«Ο πολιτισμός έχει και αυτός έννοια πολυδιάστατη που συνδέεται με τις έννοιες της παιδείας, της επιμόρφωσης, της επικοινωνίας, της ψυχαγωγίας και γενικότερα της πνευματικής και ψυχικής αναβάθμισης, της κοινωνικής συμμετοχής και της πολιτικο-κοινωνικής και τεχνολογικής ανάπτυξης» (Σκιά-Πανοπούλου, 1998:11).

Η γενική αντίληψη που επικρατεί είναι ότι ο Πολιτισμός είναι ένα ιδιαίτερο βίωμα με πολλές συνιστώσες, που καλύπτει τις συλλογικές ανθρώπινες συμπεριφορές και λειτουργεί σαν μέρος της συλλογικής μνήμης των κοινωνικών ομάδων. Συνεπώς νοείται ως το σύνολο των υλικών και πνευματικών αξιών που δημιουργήθηκαν διαχρονικά από την ανθρώπινη δράση (Μπιτσάνη, 2002).

Ο πολιτισμός, από κοινωνιολογική άποψη, είναι μια «μαθημένη συμπεριφορά» οι δεξιότητες, η γνώση και οι επιτρεπτοί τρόποι της κοινωνικής συμπεριφοράς, ο τρόπος ζωής των μελών της κοινωνίας, ένα πρότυπο ζωής το οποίο μπορεί να γίνει αντικείμενο μάθησης και μοιράσματος» (Haralambos & Holborn, 1991 στο Mayo, 2000). Σύμφωνα με τον Giddens (1989), η έννοια του πολιτισμού περιλαμβάνει τις αξίες που κατέχουν τα μέλη μιας ομάδας, τους κανόνες που ακολουθούν καθώς και τα υλικά αγαθά που παράγουν, τονίζοντας την ιδέα ότι η έννοια του πολιτισμού περιλαμβάνει υλικές και ιδεολογικές διαστάσεις, το μοτίβο εργασίας στην κοινωνία αλλά και τις παραδόσεις της, την οικογενειακή ζωή, τις θρησκευτικές τελετές και τον ελεύθερο χρόνο. Έτσι λοιπόν, ο πολιτισμός εκλαμβάνεται σαν ένας συνολικός τρόπος ζωής (Mayo, 2000).

Λαμβάνοντας υπόψη τη «στενή» χρήση του όρου, ο πολιτισμός ορίζεται ως οι τέχνες και τα οπτικοακουστικά μέσα (media). Από την πλευρά των κοινωνικών επιστημών, ο πολιτισμός με την έννοια της τέχνης, της λογοτεχνίας και του κινηματογράφου αντλεί στοιχεία από τη «δόμηση» του τρόπου ζωής και συμμετέχει στη διαμόρφωση του πολιτισμού ως τρόπου ζωής, ένα σύστημα αξιών και πεποιθήσεων το οποίο επιδρά στην κουλτούρα σαν μια δημιουργική και αναπαραστατική πρακτική (King, 1991 στο Mayo, 2000). Δηλαδή, το ευρύτερο πλαίσιο θέτει το στενότερο πλαίσιο για τις τέχνες και τα οπτικοακουστικά μέσα (media) στην κοινωνία, τα οποία με τη σειρά τους ενισχύουν ή αμφισβητούν τους παγιωμένους κανόνες και αξίες (Mayo, 2000).

Ο Said (1994) υποστήριξε ότι ανάμεσα σε αυτές τις δυο οπτικές για τον πολιτισμό, δηλαδή τον πολιτισμό ως τρόπος ζωής και τον πολιτισμό με την έννοια των τεχνών, υπάρχουν διασυνδέσεις, αφού η έννοια του πολιτισμού εμπεριέχει πολιτικές και ιδεολογικές αιτίες οι οποίες συμπλέκονται μεταξύ τους και γι' αυτό τον λόγο οι τέχνες μπορεί να γίνουν αντιληπτές μόνο μέσα στο κοινωνικό πλαίσιο-συμπεριλαμβανομένων των κυρίαρχων κανόνων και αξιών (Mayo, 2000).

Υπό αυτό το πρίσμα, είναι σημαντικό να αναφερθεί η πολιτική διάσταση που έδωσε η Σχολή της Φρανκφούρτης στην έννοια του πολιτισμού και της τέχνης, καθώς ασχολήθηκε με τον τρόπο που χρησιμοποιήθηκαν στα πλαίσια της κοινωνίας. Οι στοχαστές της σχολής επεσήμαναν ότι ο πολιτισμός αποτελεί το βασικό μέσο κοινωνικής ενσωμάτωσης του ατόμου καθώς μορφοποιεί τους τρόπους πρόσληψης του κόσμου. Ο Adorno έκανε λόγο για τη «βιομηχανία της κουλτούρας» εννοώντας μια μαζική κουλτούρα που ελέγχεται από την πολιτιστική βιομηχανία η οποία μέσω μηχανισμών, όπως μπορεί να είναι η τέχνη, χειραγωγούν και αλλοτριώνουν το άτομο. Οι μηχανισμοί χειραγώγησης παρουσιάζουν μια αυταρχικότητα που καταλήγει σε ολοκληρωτισμό και καθυποτάσσουν τον άνθρωπο. Επομένως, η κουλτούρα και η τέχνη ως μέρος του γενικότερου όρου «κουλτούρα» πρέπει να υφίσταται μια κριτική θεώρηση.

Ο Marcuse αναγνωρίζει στον πολιτισμό τη δυνατότητα συμφιλίωσης με την κοινωνική πραγματικότητα αλλά και την αυτονομία του αφού υπερβαίνει τα όρια της κοινωνίας βρισκόμενος στη σφαίρα του υπερβατικού. Επιπλέον, ο Marcuse τονίζει την πολιτική διάσταση της τέχνης και της δυναμικής της. Η πολιτιστική επανάσταση υπερβαίνει τα όρια της τέχνης και εισχωρεί στις δομές της καπιταλιστικής κοινωνίας και κατ' επέκταση στο άτομο. Η τέχνη οφείλει να αποτελεί ενίσχυση και προτροπή για κριτική σκέψη, μια «άρνηση» εναντίον της κατεστημένης πραγματικότητας. Μέσα στις εκφάνσεις του πολιτισμού στα έργα τέχνης απεικονίζονται έννοιες όπως ελευθερία, ευτυχία, πληρότητα και άλλα στοιχεία τα οποία η βιομηχανοποιημένη κοινωνία αρνείται την πραγμάτωσή τους. Αυτά τα νοήματα δύνανται να καταστούν δυναμικό χειραφέτησης, μέσο για παρότρυνση κριτικής και αμφισβήτησης και τελικά θα συμβάλουν στη διαδικασία της αλλαγής και στην απελευθέρωση. Σύμφωνα με τον Adorno, η τέχνη αποτελεί μια εν δυνάμει διαμαρτυρία του ανθρώπου ενάντια στους καταπιεστικούς θεσμούς, υπογραμμίζοντας τις πολιτικές διαστάσεις της αισθητικής επιρροής. Η σχολή της Φρανκφούρτης προκρίνει το μετασχηματισμό της κοινωνίας με σκοπό την απελευθέρωση και την αυτονόμηση του ανθρώπινου υποκειμένου (Τασολάμπρος, 2010, Τζίμας & Τασολάμπρος, 2009).

Κλείνοντας, κρίνεται σημαντικό να αναφερθεί πώς ερμηνεύεται ο πολιτισμός στο χώρο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και ειδικότερα στα τμήματα εκείνα που ασχολούνται με την πολιτιστική πολιτική και ανάπτυξη, πλαίσιο που αφορά την εν λόγω μελέτη. Ως «πολιτισμός» αναφέρεται το σύνολο των εκδηλώσεων ή των δραστηριοτήτων που προσδιόρισε την εξέλιξη των κοινωνιών σε διάφορους τομείς (τεχνολογική παραγωγή, πνευματική δράση κ.λπ.). Οι πολιτιστικές δραστηριότητες όμως, παρόλο που αποτελούν σημαντική παράμετρο του κυρίαρχου πολιτισμού, γίνονται αντιληπτές ως ένα μόνο τμήμα του καθώς ο πολιτισμός, σε θεωρητικό επίπεδο, αντιμετωπίζεται ως μια δυναμική λειτουργία που προάγει το δημιουργικό πνεύμα και διαμορφώνει ένα κλίμα πνευματικής καλλιέργειας (Μπιτσάνη, 2002).

Τελικά, πολιτισμός νοείται το σύνολο της καθημερινής ζωής, η ποιότητά της, οι συνθήκες του περιβάλλοντος, της εργασίας, η αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου κ.λπ. (Μπιτσάνη, 2002). Η ευρύτερη αυτή έννοια μπορεί να περιλαμβάνει, όπως προαναφέρθηκε, την παραγωγή αλλά και την κατανάλωση των τεχνών. Συνεπώς, οι διαφορετικοί αυτοί ορισμοί συσχετίζονται. Διερευνώντας λοιπόν τη δυναμική αυτής της συσχέτισης, μπορεί να μας οδηγήσει στην ανάπτυξη κριτικής αντίληψης των επιπτώσεων στις πολιτικές και την εφαρμογή τους στα πεδία του πολιτισμού, της κοινότητας και της ταυτότητας. Αυτές οι συζητήσεις στήνουν το πλαίσιο για να συζητηθεί ο ρόλος των πολιτιστικών στρατηγικών στην κοινωνική αλλαγή (Μayo, 2000).

Μέσα από αυτή τη συνοπτική αναφορά που αποπειράθηκε για τις έννοιες πολιτισμός και κουλτούρα κατά τη γνώμη μας μοιράζονται πολλά κοινά στοιχεία, συνδέονται εννοιολογικά και εμφανίζονται χωρίς σημασιολογική διάκριση. Για το λόγο αυτό, επιλέγουμε να χρησιμοποιήσουμε τη λέξη «πολιτισμός». Εξάλλου η οποιαδήποτε εννοιολογική διαφοροποίηση των εννοιών αυτών δεν αγγίζει τον ερευνητικό μας στόχο.

3.2 Πολιτιστική Πολιτική

Ο τομέας του πολιτισμού αποτελεί στοιχείο της αναπτυξιακής διαδικασίας σε πολλά επίπεδα. Η αξιοποίηση του πολιτισμού, και με την ευρύτερη έννοια αυτού αλλά και με τη στενότερη, μπορεί να συμβάλει στην οικονομική ανάπτυξη, στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου μιας περιοχής, στη χάραξη πολιτικής και στο σχεδιασμό κοινωνικών αλλαγών. Για την επίτευξη αυτών των στόχων απαιτείται ο σχεδιασμός και η άσκηση πολιτιστικής πολιτικής.

Όπως αναφέρει η UNESCO, προτεραιότητα της πολιτιστικής πολιτικής πρέπει να είναι ο καθορισμός ορισμένων κριτηρίων για την πολιτιστική ανάπτυξη καθώς και η σύνδεση του πολιτισμού με τη διαμόρφωση της προσωπικότητας και την κοινωνικό-οικονομική ανάπτυξη. Ένας ορισμός που δίνει η Κόνσολα (1990) για την πολιτιστική πολιτική την παρουσιάζει ως «ένα σύστημα σκοπών, μέσων και φορέων που συνδυάζονται σε ένα πρόγραμμα για να πετύχουν την γνώση, την ενίσχυση και τη διάδοση του πολιτιστικού φαινομένου μιας κοινότητας για μια δεδομένη χρονική περίοδο» (Σκιά-Πανοπούλου, 1998).

Μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, κυριαρχούσε η άποψη ότι η ενασχόληση με τις τέχνες ήταν αποκλειστικό δικαίωμα των κοινωνικά ανώτερων τάξεων. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η πολιτεία να έχει δευτερεύοντα ρόλο στην πολιτιστική δραστηριότητα. Στο δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα, όμως, γίνεται πλέον κατανοητό ότι οι πολιτιστικές δραστηριότητες αποτελούν κοινωνικό δικαίωμα για όλες τις κοινωνικές ομάδες και το ίδιο το κράτος οφείλει να παρέχει πρόσβαση στους πολίτες του (Σκιά-Πανοπούλου, 1998). Έτσι λοιπόν, μεταπολεμικά, ιδίως από τη δεκαετία του 1960 καθιερώθηκε ο όρος «πολιτιστική πολιτική» για να υποδηλώσει την κρατική παρέμβαση, με την ενθάρρυνση και των διεθνών οργανισμών, στον πολιτιστικό τομέα (Ζορμπά, 2014). Λόγω της αναγνώρισης του πολιτισμού ως κοινωνικό δικαίωμα όλων αλλά και παράγοντα διαμόρφωσης ενός ευνοϊκού πλαισίου που προάγει την ανάπτυξη του ατόμου καθώς και τις αυτόνομες επιλογές του, το κοινωνικό κράτος αναλαμβάνει υποχρεώσεις στο πεδίο του πολιτισμού και η πολιτιστική πολιτική είναι πια καθήκον του κράτους πρόνοιας (Ζορμπά, 2014).

Τη δεκαετία του '70, πολλά από τα ανεπτυγμένα κράτη με διευρυμένα προνοιακά συστήματα, με τη χάραξη πολιτιστικής πολιτικής επεδίωκαν την πρόσβαση όλων στη γνώση και στον πολιτισμό και την ένταξή τους στην κοινωνία. Στη συνέχεια, λόγω της κρίσης του κράτους πρόνοιας, δόθηκε έμφαση κυρίως στον οικονομικό ρόλο του πολιτισμού, καθώς θεωρήθηκε σημαντικός παράγοντας της οικονομικής ανάπτυξης. Επομένως, η χάραξη κατάλληλης πολιτιστικής πολιτικής είχε στόχο την επίτευξη της ανάπτυξης (Σκιά-Πανοπούλου, 1998).

Σε κάθε χρονική περίοδο, λόγω των αλλαγών που συμβαίνουν, η πολιτιστική πολιτική παίρνει νέα μορφή και διαφορετικό νόημα, όπως διαφαίνεται από τις διαφορετικές οπτικές που έχουν υπερισχύσει στον πολιτιστικό τομέα. Αρχικά, η πολιτιστική πολιτική συνδέθηκε με την έννοια του εκδημοκρατισμού του πολιτισμού, που επικράτησε τη δεκαετία του '60. Σύμφωνα με αυτή την έννοια, στόχος ήταν η εξασφάλιση πολιτιστικού επιπέδου για όλες τις κοινωνικές ομάδες ώστε να

περιοριστούν οι πολιτιστικές ανισότητες. Τη δεκαετία του '70 όμως, η έννοια του πολιτιστικού εκδημοκρατισμού δέχθηκε κριτική, καθώς θεωρήθηκε ως μια "από τα πάνω" οπτική ομογενοποίησης που αδιαφορούσε για τις πολιτιστικές εκφράσεις, οι οποίες βρίσκονταν έξω από την κυρίαρχη νόρμα. Διαπιστώθηκε, λοιπόν, η αποτυχία του μοντέλου αυτού και συνειδητοποιήθηκε η ανάγκη για ευρύτερη συμμετοχή στη διαδικασία λήψης αποφάσεων για την πολιτιστική δράση. Σε αυτό το πλαίσιο, εμφανίστηκε η ιδέα της πολιτιστικής δημοκρατίας στόχος της ήταν η διεύρυνση της έννοιας του πολιτισμού, ώστε να περιλαμβάνονται στοιχεία των αξιών όλων των κοινωνικών ομάδων που έχουν μια ιδιαίτερη πολιτιστική ταυτότητα (νέοι εργάτες, εθνικές μειονότητες, περιθωριακές ομάδες κλπ.). Επιδιώκεται δε η πολιτιστική ισοτιμία, χωρίς να επιβάλλονται πολιτισμικά πρότυπα, καθώς και η ενεργός συμμετοχή, στοιχεία που προεκτείνονται και σε πολιτική ισοτιμία (Κόνσολα, 2006, Gattinger, 2011).

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ο σχεδιασμός και η υλοποίηση της πολιτιστικής πολιτικής πραγματοποιείται σε εθνικό-κεντρικό επίπεδο, με την ενθάρρυνση διεθνών οργανισμών. Εντός της σφαίρας της πολιτιστικής δημοκρατίας υπερίσχυσε η ιδέα της πολιτιστικής αποκέντρωσης, κατά την οποία η πολιτιστική πολιτική υλοποιείται σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο (νομοί, δήμοι, κοινότητες, συνοικίες).

Βασικοί σκοποί της πολιτιστικής πολιτικής είναι:

- «Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και της πολιτιστικής ταυτότητας.
- Η προαγωγή της πλουραλιστικής δημιουργίας και η υποστήριξη των επαγγελματιών και των καλλιτεχνών.
- Η ενίσχυση της καλλιτεχνικής και πνευματικής δημιουργίας με τη δημιουργία κοινωνικών δικτύων υποδομής που θα συμβάλλουν στην παραγωγή και διακίνηση πολιτιστικών αγαθών.
- Η διεύρυνση της συμμετοχής του λαού στις πολιτιστικές δραστηριότητες.
- Η προστασία της πολιτιστικής ανεξαρτησίας.
- Η προώθηση της πολιτιστικής επικοινωνίας» (Σκιά-Πανοπούλου, 1998:16-17).

Για να επιτευχθούν οι προαναφερθέντες σκοποί απαιτείται η χρήση διαφόρων μέσων. Ενδεικτικά μέσα αποτελούν οι δημοτικές-κοινοτικές βιβλιοθήκες, τα οπτικοακουστικά μέσα και οι νέες τεχνολογίες επικοινωνίας, ο κινηματογράφος, το θέατρο, τα μουσεία, τα κέντρα έρευνας και τεχνολογίας, τα εκπαιδευτικά κέντρα για την ποιοτική αναβάθμιση της καλλιτεχνικής δημιουργίας (ωδεία, σχολές χορού,

εικαστικών κ.λ.π) (Σκιά-Πανοπούλου, 1998). Επιπρόσθετα, σημαντικοί πολιτιστικοί τομείς που προβλέπονται από το Υπουργείο Πολιτισμού (Π.Δ. 941/77) είναι η μουσική, ο χορός, οι εικαστικές τέχνες, τα γράμματα, ο λαϊκός πολιτισμός, τα πολιτιστικά σωματεία, τα πνευματικά κέντρα, τα συνέδρια και τα φεστιβάλ. Τα παραπάνω πολιτιστικά μέσα εντάσσονται στο πλέγμα της «πολιτιστικής δραστηριότητας», μίας ενέργειας που, σύμφωνα με τον Ν. 3525/2007 αρθ.1, «αποσκοπεί στην προστασία, αξιοποίηση και προβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς καθώς και στην προβολή και ενίσχυση του νεότερου και σύγχρονου πολιτισμού, ο οποίος περιλαμβάνει κάθε δράση που αποσκοπεί κυρίως στην παραγωγή, καλλιέργεια, προαγωγή και διάδοση των γραμμάτων, της μουσικής, του χορού, του θεάτρου, του κινηματογράφου, της αρχιτεκτονικής, της ζωγραφικής, της γλυπτικής, των εικαστικών τεχνών».

Γίνεται σαφές ότι οι πολιτιστικές εκδηλώσεις έχουν καταλυτική επίδραση τόσο στην πολιτιστική πολιτική του τόπου όσο και στην κοινωνικό-οικονομική του ανάπτυξη. Πολύ σημαντικό στοιχείο αποτελεί το γεγονός ότι «η χάραξη πολιτιστικής πολιτικής μπορεί να επιφέρει πολιτιστική ενδυνάμωση σε εθνικό και τοπικό επίπεδο και κατ' επέκταση πολιτιστική συνειδητοποίηση των πολιτών, η οποία συμβάλλει στην πολιτιστική αλλαγή» (Σκιά-Πανοπούλου, 1998:16). Σύμφωνα με την άποψη του Chombart de Lauwe (1983), η πολιτιστική συνειδητοποίηση, αποτελεί εναρκτήριο βήμα για την πολιτιστική ανάπτυξη και την κοινωνική αλλαγή, διότι ανάμεσα στις κοινωνικές αλλαγές και τον πολιτισμό δημιουργείται μια διαλεκτική σχέση (Σκιά-Πανοπούλου, 1998).

3.3 Πολιτισμός και ανάπτυξη

Είναι γεγονός ότι υπάρχει στενή σχέση μεταξύ πολιτισμού και ανάπτυξης, καθώς έχει αποδειχθεί πια ότι η αξιοποίηση του πολιτισμού μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη, με την έννοια της ποιοτικής αναβάθμισης, συμπεριλαμβανομένων όλων των τομέων της κοινωνικής ζωής. Ζητούμενο λοιπόν της πολιτιστικής πολιτικής είναι η πολιτιστική ανάπτυξη, η οποία θα αποτελέσει εργαλείο κοινωνικής και οικονομικής αναβάθμισης μιας τοπικής κοινωνίας.

Μετά τον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο, έγινε αντιληπτό ότι οι μονομερείς προσπάθειες προόδου στον οικονομικό τομέα χωρίς να συνοδεύονται από ανάλογη πολιτιστική και κοινωνική ανάπτυξη, δημιουργούσε νέα προβλήματα στις βιομηχανικές χώρες. Αποδείχθηκε, λοιπόν, αναγκαία η ενσωμάτωση της πολιτιστικής δράσης στα

αναπτυξιακά σχέδια. Από τα τέλη της δεκαετίας του '60 και κυρίως κατά τη δεκαετία του '70, η σχέση μεταξύ οικονομίας και πολιτιστικών δραστηριοτήτων βρέθηκε στο κέντρο του επιστημονικού ενδιαφέροντος. Έρευνες ανέδειξαν ότι η πολιτιστική ανάπτυξη μιας περιοχής συνεισφέρει σε σημαντικό βαθμό στην οικονομική της άνοδο, καθώς βελτιώνεται η ποιότητα του εργατικού δυναμικού και αυξάνεται η παραγωγικότητα. Επιπρόσθετα, οι πολιτιστικές δραστηριότητες δίνουν ώθηση και σε άλλους τομείς της οικονομίας, όπως στην τουριστική ανάπτυξη (Matarosso, 1997, Mayo, 2002).

Πέρα όμως από τις οικονομικές προεκτάσεις, οι πολιτιστικές δραστηριότητες έχουν και κοινωνικές προεκτάσεις. Η πολιτιστική ανάπτυξη και η παροχή ίσων ευκαιριών πρόσβασης στα πολιτιστικά αγαθά λειτουργούν ως παράγοντες οικονομικής και κοινωνικής συνοχής σε τοπικό επίπεδο. Ο πολιτισμός συνιστά κοινωνικό κεφάλαιο, με την έννοια ότι συμβάλλει στην ενσωμάτωση κοινωνικών ομάδων και κατ' επέκταση στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού. Η συμμετοχή στις πολιτιστικές δραστηριότητες είναι παράγοντας κοινωνικής ανάπτυξης καθώς ενισχύεται η κοινωνική συνοχή και η συνειδητοποίηση της ταυτότητας (Matarosso, 1997, Σκιά-Πανοπούλου, 1998). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν αρκετές χώρες της Ευρώπης στις οποίες επιχειρήθηκε η προώθηση της ατομικής και ομαδικής έκφρασης και η διεύρυνση της συλλογικής πρόσβασης στις πολιτιστικές δραστηριότητες. Κάτι τέτοιο συντελέστηκε ως μία προσπάθεια να προαχθεί η διαπροσωπική αλληλεπίδραση και να εκδημοκρατιστεί ο αστικός χώρος (Σκιά-Πανοπούλου, 1998).

Η πολιτιστική ανάπτυξη ασχολείται με όλες τις όψεις της πραγματικότητας και της ανθρώπινης υπόστασης και περιλαμβάνει τις αλληλεπιδράσεις αυτών. Έτσι μπορούμε να πούμε ότι η πολιτιστική ανάπτυξη ασχολείται με τη «γενική θεώρηση του κόσμου» και τις «αξίες» που κυριαρχούν, καθώς κατά τον Schafer (1994) εξαρτάται από το ποιες αξίες σε κάθε περίπτωση θα υπερισχύσουν και πως οι άνθρωποι θα αποφασίσουν να οργανώσουν την πολιτιστική τους ζωή (στο Σκιά-Πανοπούλου, 1998). Η Κόνσολα (2006) συμπληρώνει ότι μέσω της πολιτιστικής ανάπτυξης «μια κοινωνία, κοινότητα ή ομάδα μπορεί να διασφαλίσει τις δυνατότητες που θα της επιτρέψουν να δημιουργήσει το δικό της τρόπο ζωής και το δικό της περιβάλλον (θεσμικό, οικονομικό, κοινωνικό)».

Αποφασιστικό ρόλο στην προώθηση της πολιτιστικής ανάπτυξης παίζει ο θεσμός της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και η λαϊκή συμμετοχή. Σύμφωνα με το Συμβούλιο για την Πολιτιστική Συνεργασία του Συμβουλίου της Ευρώπης, η αποκέντρωση μαζί με

τη δημιουργικότητα και τη συμμετοχή θεωρούνται τα κύρια κριτήρια για την πολιτιστική ανάπτυξη (Σκιά-Πανοπούλου, 1998).

3.4 Πολιτιστική Πολιτική: Αποκέντρωση και Λαϊκή Συμμετοχή

3.4.1 Τοπική Αυτοδιοίκηση

Μέχρι τη δεκαετία του 1970, η πολιτιστική πολιτική αποτελεί μέρος της εθνικής πολιτικής, ενώ στα επόμενα χρόνια αναδεικνύεται μια ισχυρή τάση αποκέντρωσης, όπου η πολιτιστική πολιτική έχει ως πεδίο εφαρμογής μια ορισμένη γεωγραφική περιοχή σε τοπικό ή περιφερειακό επίπεδο. Η αποκέντρωση, όπως έχει υποστηριχθεί (Μπιτσάνη, 2002:49), έχει πολιτικό χαρακτήρα και σχετίζεται με την έννοια της πολιτιστικής δημοκρατίας, με σκοπό την ενίσχυση της συμμετοχής όσο γίνεται περισσότερων πολιτών. Την εφαρμογή της αποκεντρωτικής πολιτικής αναλαμβάνουν τόσο η Τοπική Αυτοδιοίκηση όσο και οι πρωτοβουλίες μελών της τοπικής κοινωνίας.

Σημαντικός παράγοντας για το σχεδιασμό και την εφαρμογή μιας πολιτιστικής πολιτικής σε τοπικό επίπεδο είναι η Τοπική Αυτοδιοίκηση, όπως προβλέπει ο Κώδικας Δήμων και Κοινοτήτων (Ν.3463/2006). Σύμφωνα με την Μπιτσάνη, «η Τοπική Αυτοδιοίκηση είναι αυτός ο θεσμός που αντιπροσωπεύει και εκφράζει μια τοπική λαϊκή εξουσία, γνήσια δημοκρατική, προορισμένη να εξυπηρετεί ισότιμα όλους τους δημότες σε όλες τις τοπικές τους ανάγκες». Κατά συνέπεια, η Τοπική Αυτοδιοίκηση, που από τη φύση της βρίσκεται πολύ πιο κοντά στη λαϊκή βάση, θεωρείται ο φυσικός «τόπος» των πολιτιστικών δραστηριοτήτων μιας κοινωνίας κι ο καταλληλότερος φορέας άσκησης πολιτιστικής πολιτικής. «Γι' αυτό οφείλει να συνδέεται με την τοπική κοινωνία, να ακούει τις ανάγκες της και να εκφράζει τις αντιλήψεις της» (Μπιτσάνη, 2002:3). Η πολιτιστική δράση μαζί με τους κανόνες, τους θεσμούς, τα πλαίσια και τους πόρους αποτελεί υπόθεση της τοπικής κοινωνίας θέτοντας ως προτεραιότητα την ενεργοποίηση και τη συμμετοχή του πολίτη καθώς και την ανάληψη πρωτοβουλιών (Ν.3463/2006, άρθ. 75).

Ο τομέας του πολιτισμού αναδείχθηκε ως προνομιακό πεδίο παρέμβασης για την Τοπική Αυτοδιοίκηση σε όλη τη μεταπολιτευτική περίοδο. Στην πρώτη περίοδο, κυριάρχησε η ψυχαγωγική διάσταση του πολιτισμού με μια έκρηξη πολιτιστικών εκδηλώσεων και φεστιβάλ. Παράλληλα, δόθηκε έμφαση στη δημιουργία ερασιτεχνικών καλλιτεχνικών εργαστηρίων για τη δημιουργική απασχόληση των κατοίκων. Την επόμενη περίοδο αναπτύσσονται αποκεντρωτικοί πολιτιστικοί θεσμοί με τη συνεργασία της κεντρικής διοίκησης που εξακολουθεί να ασκεί επιδοματική

πολιτική στον πολιτισμό. Επίσης, αναδεικνύεται η οικονομική διάσταση του πολιτισμού και επιχειρείται να ενταχθεί σε ένα πλαίσιο ολοκληρωμένης τοπικής ανάπτυξης. Τέλος, αναγνωρίζεται η ανάγκη του πολιτιστικού προγραμματισμού και η συνεργασία με ειδικούς εμπνευστές και καλλιτεχνικό δυναμικό. Η περίοδος μέχρι το 2009 προσδιορίζεται στο μεγαλύτερο μέρος της από μια ανορθολογική διαχείριση πόρων που σε πολλές περιπτώσεις χαρακτηρίζεται από ανισοκατανομή και σπατάλη. Την τελευταία περίοδο (2010-2013), στα πλαίσια της οικονομικής κρίσης, στην Τοπική Αυτοδιοίκηση συντελείται μία σημαντική θεσμική απαξίωση και οικονομική υποβάθμιση με μειωμένους πόρους και μειωμένο προσωπικό. Απότοκο αυτών αποτελεί η κρίση της πολιτισμικής ταυτότητας και των πολιτιστικών θεσμών (Κ.Ε.Δ.Ε, 2013).

3.4.2 Λαϊκή συμμετοχή

Από τη δεκαετία του 1970 και ύστερα, τόσο στις ευρωπαϊκές χώρες όσο και στη χώρα μας, οι πολίτες εξέφρασαν το ενδιαφέρον τους για τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων που τους αφορούσαν. Τη δεκαετία του '80 στην Ελλάδα, αυξάνονται οι κοινωνικές δαπάνες, επεκτείνονται οι δημοκρατικές και πολιτικές ελευθερίες, ενώ αρχίζει να εδραιώνεται η αντίληψη του «κοινωνικού ρόλου» της Πολιτείας. Στο πλαίσιο της ευρύτερης κοινωνικής και διοικητικής αλλαγής εφαρμόστηκαν, με πρωτοβουλίες και της ίδιας της Πολιτείας, διάφορα νομοθετικά μέτρα που αποσκοπούσαν στην ενθάρρυνση της λαϊκής πρωτοβουλίας και στην ενεργοποίηση της λαϊκής συμμετοχής. Σε ό, τι αφορά την Τ.Α, με τους νόμους 1270/82 και 1416/84 επιχειρείται η διαμόρφωση ενός πλαισίου κοινωνικής συμμετοχής σε τοπικό επίπεδο από τη θεσμοθέτηση αντίστοιχων συμμετοχικών οργάνων (όπως τα Νομαρχιακά Συμβούλια, τα Επαρχιακά Συμβούλια, τα Συνοικιακά Συμβούλια και οι Λαϊκές Συνελεύσεις) προκειμένου να διεκδικήσουν τη λήψη μέτρων ή την κατάργηση μέτρων που αποφασίσθηκαν και εφαρμόστηκαν εν αγνοία τους. Παρά τις πρωτοβουλίες, δεν επιτεύχθηκε η δημιουργία μιας ευρύτερης βάσης λαϊκής συμμετοχής στα κοινά. Αντίστοιχο αποτέλεσμα είχαν και οι απόπειρες πολιτιστικής αναβάθμισης και λαϊκής επιμόρφωσης των τοπικών κοινωνιών, που παρά τη σημαντική χρηματοδότηση, την ίδρυση πολυάριθμων πολιτιστικών συλλόγων και την οργάνωση προγραμμάτων Λαϊκής Επιμόρφωσης, οι δράσεις εξασθένησαν (Καραγκούνης, 2008:184-189).

Στο σημείο αυτό, το ερώτημα που προκύπτει είναι το εξής: μπορεί οποιοδήποτε πρόγραμμα σχεδιασμένο και υλοποιημένο "από τα πάνω" να αποδώσει θετικά

αποτελέσματα χωρίς την ενεργό συμμετοχή και την υποστήριξη των τοπικών κοινωνιών;

Αποτελεί κοινή πεποίθηση ότι οποιοδήποτε πρόγραμμα πολιτιστικής δράσης που οργανώνεται και υλοποιείται "από τα πάνω" είναι προδιαγεγραμμένο να αποτύχει, αν δεν καταφέρει να ενισχύσει την εμπλοκή και τη συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας. Γίνεται σαφές, λοιπόν, ότι προϋπόθεση για την επιτυχή εφαρμογή της πολιτιστικής πολιτικής και την επίτευξη της πολιτιστικής ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο είναι η υποστήριξή της από τις τοπικές κοινωνικές δυνάμεις, δηλαδή τα κινήματα πολιτών, τους πολιτιστικούς συλλόγους και οργανώσεις που δραστηριοποιούνται σε έναν τόπο.

Βασικό συστατικό για την επιθυμητή εξέλιξη της πολιτιστικής πολιτικής και ανάπτυξης είναι η ενεργοποίηση της τοπικής κοινωνίας και η αυξημένη συμμετοχή της. Η συμμετοχή αυτή, σύμφωνα με τον Γκιζέλη, παίρνει τρεις μορφές: Στην πρώτη, ο ρόλος των πολιτών περιορίζεται στην κατανάλωση των πολιτιστικών αγαθών μόνο. Η δεύτερη απαιτεί τη συμμετοχή των πολιτών στη διοίκηση και στις αποφάσεις, προκειμένου να εφαρμοστεί η εκάστοτε πολιτική. Με βάση, λοιπόν, τα κριτήρια των πολιτών καθορίζονται οι πολιτιστικές μορφές και το περιεχόμενο που θέλουν να καταναλώσουν. Η τρίτη μορφή έχει την έννοια της ενθάρρυνσης των πολιτών ώστε να μετέχουν προσωπικά στις διεργασίες της καλλιτεχνικής δημιουργίας που θα επιθυμούσαν να καταναλώσουν (Γκιζέλης, 1980:96-97).

Σύμφωνα με την Arnstein (1977), η λαϊκή συμμετοχή αποτελεί μια διαδικασία αναδιανομής της δύναμης και επιτρέπει στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, που δεν συμμετέχουν σήμερα στη λήψη αποφάσεων, να συμπεριληφθούν σε αυτές στο μέλλον (Μπιτσάνη, 2002:61). Όπως είναι γενικά αποδεκτό, η συμμετοχή των πολιτών στις αποφάσεις που τους αφορούν είναι θεμελιώδες δημοκρατικό δικαίωμα. Συνεπώς, μια γνήσια δημοκρατική πολιτιστική πολιτική είναι απαραίτητο να οργανώνεται με βάση τις ανάγκες του τοπικού πληθυσμού και να υλοποιείται "από τα κάτω", κινητοποιώντας έτσι τη λαϊκή συμμετοχή.

3.4.3 Κριτική της πολιτιστικής πολιτικής

Σύμφωνα με τη Μ. Ζορμπά (2014:13), το μοντέλο πολιτιστικής πολιτικής στην Ελλάδα τα τελευταία σαράντα χρόνια είναι ένα μοντέλο πολιτιστικής πολιτικής «από τα πάνω», συγκεντρωτικό και περιοριστικό, που δεν καταφέρνει, παρά μόνο σε ελάχιστες περιπτώσεις, να κάνει διάλογο με την κοινωνία και τις ανάγκες της.

Η πολιτιστική πολιτική, έχοντας περιορίσει τη λειτουργία της στην εθνική ταυτότητα, την κληρονομιά και την αισθητική, δεν αξιοποίησε ως τώρα τους

κοινωνικοπολιτισμικούς πόρους, η άντληση των οποίων είναι η μόνη ικανή να νοηματοδοτήσει την κουλτούρα της καθημερινής ζωής. Επιπλέον, παραβλέπει τη σημασία των ευρύτερων πολιτικών ζητημάτων που αφορούν θέματα όπως οι ταυτότητες, η δημόσια κουλτούρα και η διαχείριση της μνήμης, η δημοκρατική πτυχή του πολιτισμού, η αναγνώριση πολιτισμικών δικαιωμάτων στις μειονοτικές ομάδες, η άρση των διακρίσεων και τέλος η ισότιμη συμμετοχή (Ζορμπά, 2014:18).

Σε αυτά τα πλαίσια, είναι κρίσιμο να τονιστεί ότι οι πολιτικές για τον πολιτισμό πρέπει να συνδεθούν με τις πολιτικές άλλων πεδίων όπως της εκπαίδευσης, της επαγγελματικής κατάρτισης, της έρευνας, για να υπάρξει μια ολοκληρωμένη ανάπτυξη. «Η πολιτιστική πολιτική, για να χαρακτηρίζεται ως δυναμική, είναι σκόπιμο να έχει θετικές επιπτώσεις σε ένα σύμπλεγμα παραμέτρων που περιλαμβάνουν την οικονομική, περιβαλλοντική, κοινωνική, πολιτιστική, συμβολική και πολιτική διάσταση» (Σκιά-Πανοπούλου, 1998:19).

4^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΙ ΣΥΛΛΟΓΟΙ

4.1 Πολιτιστικοί Σύλλογοι

Ιστορικά, η εμφάνιση των συλλόγων εντοπίζεται την περίοδο που αναδύθηκαν τα φιλελεύθερα καθεστώτα των δυτικών κοινωνιών. Τη δεκαετία του '70, σημειώνονται πολλές κοινωνικές αλλαγές, με το άτομο, απομονωμένο πια από το κοινωνικό του περιβάλλον, να επιζητά την ενσωμάτωση σε κοινωνικές ομάδες. Δημιουργήθηκε, λοιπόν, η ανάγκη για «κοινωνική δράση», η οποία εκφράστηκε μέσα από την οργάνωση συλλόγων. Η δράση των συλλόγων έπαιξε σημαντικό ρόλο στο κοινωνικοπολιτικό σύστημα, καθώς, δίνοντας στο άτομο το δικαίωμα συμμετοχής, τού έδωσαν τη δυνατότητα να «ασκήσει» την ιδιότητά του ως πολίτης. Επιπλέον, λειτούργησαν σαν φορέας συνειδητοποίησης και κάλυψης ορισμένων κοινωνικών αναγκών και σαν μέσο ενίσχυσης της κοινωνικής ζωής του ατόμου. Η σημαντικότερη συμβολή τους έγκειται στο γεγονός ότι εμφανίστηκαν σαν χώροι που έδωσαν στον πολίτη το δικαίωμα στην αλλαγή (Σκιά-Πανοπούλου, 1998).

Στα πλαίσια αυτά, οι πολιτιστικοί σύλλογοι, παρόλο που είχαν δημιουργηθεί πολύ νωρίτερα στην Ελλάδα, ακολούθησαν ανοδική πορεία τη δεκαετία του '80, κατά την οποία εμφανίζουν πλούσια δραστηριότητα που εξαπλώθηκε σε όλη την επικράτεια. Ο ρόλος τους είναι ουσιαστικός όσον αφορά την υποστήριξη, την παροχή και τη διάδοση των τοπικών πολιτιστικών δραστηριοτήτων, καθώς όπως έχει ήδη αναφερθεί ο πολιτισμός έχει τοπική βάση (Σκιά-Πανοπούλου, 1998).

4.2 Λειτουργία των πολιτιστικών συλλόγων

4.2.1 Σκοποί

Όπως προκύπτει από τη μελέτη των καταστατικών των πολιτιστικών συλλόγων οι σκοποί της λειτουργίας των συλλόγων περιγράφονται ως εξής:

- Προαγωγή των γενικότερων συμφερόντων της περιοχής και η καλύτερη ποιότητα ζωής. Μέσω συλλογικής δραστηριότητας επιδιώκεται η βελτίωση των συνθηκών στους τομείς: κοινωνική μέριμνα, υγεία, παιδεία, περιβάλλον, ψυχαγωγία, προβλήματα νεολαίας κ.λ.π.
- Η δημιουργία κοινωνικών σχέσεων και η σύσφιξη των φιλικών δεσμών μεταξύ των κατοίκων της περιοχής. Δηλαδή οι σύλλογοι αποσκοπούν στο να

λειτουργούν σαν χώροι κοινωνικοποίησης ώστε να προαχθεί η κοινωνική ενσωμάτωση.

- Η μορφωτική και πολιτιστική πρόοδος των κατοίκων της περιοχής.
- Οι νόμιμες ενέργειες σε κάθε κατεύθυνση προς όφελος της περιοχής. Επιδιώκεται να λειτουργούν σαν όργανα υποστήριξης και πίεσης προς την κεντρική εξουσία.
- Κάθε ενέργεια που ενδείκνυται για τη συνέχιση της πολιτιστικής μας κληρονομιάς και διαφύλαξη της εθνικής μας ταυτότητας.
- Ενέργειες και αγώνες για τη διεύρυνση και την μη καταστρατήγηση των πολιτικών, κοινωνικών και ατομικών δικαιωμάτων των πολιτών. (Σκιά-Πανοπούλου, 1998, Καταστατικά Πολιτιστικών Συλλόγων).

Για την εκπλήρωση των σκοπών τους χρησιμοποιούνται: κατάλληλες ενέργειες προς όλες τις αρμόδιες αρχές, οργάνωση επιτροπών εργασίας από τα μέλη του συλλόγου για τη μελέτη και την αντιμετώπιση των προβλημάτων της περιοχής, πραγματοποίηση διαλέξεων σε θέματα γενικού ενδιαφέροντος, δημιουργία βιβλιοθηκών, διοργάνωση πνευματικών, πολιτιστικών και ψυχαγωγικών εκδηλώσεων, δημιουργία τμημάτων χορού, γυμναστικής, θεάτρου, ζωγραφικής, αθλητισμού κλπ.

4.2.2 Όργανα λήψης αποφάσεων

Οι πολιτιστικοί σύλλογοι αποτελούνται από τα μέλη που εγγράφονται στο σώμα του συλλόγου, από το Διοικητικό Συμβούλιο και τη Γενική Συνέλευση η οποία και είναι το ανώτατο όργανο του Συλλόγου.

4.2.3 Πόροι

Οι σύλλογοι για να καλύψουν τις ανάγκες τους και για να ανταποκριθούν στους στόχους που θέτουν χρειάζονται πόρους, τους οποίους διασφαλίζουν από: το δικαίωμα εγγραφής των μελών, την τακτική ετήσια συνδρομή, δωρεές, κληροδοτήματα και πιθανές επιχορηγήσεις από Υπουργεία, Τοπική Αυτοδιοίκηση ή κάθε Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού ή Δημοσίου Δικαίου.

Από τη δεκαετία του '80 και κάποια χρόνια ακόμη, το κράτος ακολουθούσε επιδοματική πολιτική προς τους πολιτιστικούς φορείς, με αποτέλεσμα να επέλθει έτσι η ανοδική πορεία των πολιτιστικών συλλόγων (Σκιά-Πανοπούλου, 1998). Βέβαια, σε αυτό το σημείο πρέπει να επισημανθεί ότι τα τελευταία χρόνια της κρίσης στην Ελλάδα οι σύλλογοι δεν χρηματοδοτούνται πια από την Τοπική Αυτοδιοίκηση. Και

πέρα από αυτό, όπως μπορεί να γίνει αντιληπτό, λόγω των οικονομικών δυσχερειών των πολιτών, τα μέλη δυσκολεύονται να συμβάλουν οικονομικά στην ενίσχυση του εκάστοτε συλλόγου. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα την εύρεση εναλλακτικών τρόπων χρηματοδότησης των πολιτιστικών δραστηριοτήτων, για παράδειγμα μέσω του εθελοντισμού, την αποδυνάμωση της δράσης πολλών συλλόγων και στη χειρότερη περίπτωση τη διάλυση του συλλόγου.

4.3 Ιδιαιτερότητες των πολιτιστικών συλλόγων στην Ελλάδα

Στην έρευνα του Γκιζέλη κ.ά. (1977) για τους πολιτιστικούς συλλόγους της χώρας, παρατηρείται ότι «η πλειοψηφία των πολιτιστικών συλλόγων μέχρι τη Μεταπολίτευση είχαν σκοπό τη διάδοση των "εθνικοτοπικών" χαρακτηριστικών, ανεξάρτητα αν είχαν σαν έδρα τους τα αστικά κέντρα ή την επαρχία». Το 1975, παρά το μεταπολιτευτικό ρεύμα, το 45% των συλλόγων είχαν τοπικιστικό χαρακτήρα. Η έρευνα υποστήριζε ότι οι κοινωνικο-πολιτιστικές δραστηριότητες των συλλόγων, τη δεκαετία του '70, συντονίζονταν και διαμορφώνονταν από τον κρατικό τομέα. Αυτή η διαπίστωση ενισχύεται από το γεγονός ότι η κρατική πολιτιστική πολιτική ενίσχυε τις εκδηλώσεις που, στα πλαίσια του λεγόμενου λαϊκού πολιτισμού, προωθούσαν τη διατήρηση της ταυτότητας της αγροτικής κοινωνίας (Σκιά-Πανοπούλου, 1998:100).

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της ίδιας έρευνας η πολιτιστική πολιτική των συλλόγων χαρακτηριζόταν από:

- Την ύπαρξη διττού στόχου ώστε από τη μία να διαδίδεται η λεγόμενη υψηλή κουλτούρα και παράλληλα να διατηρείται ο παραδοσιακός πολιτισμός.
- Την απόπειρα ενσωμάτωσης αγροτικών αξιών, προτύπων και συνηθειών στον αστικό χώρο.
- Την έλλειψη εξειδίκευσης στην οργάνωση κοινωνικο-πολιτιστικών δραστηριοτήτων.
- Την προσκόλληση στους σκοπούς της επίσημης πολιτιστικής πολιτικής.
- Την οικονομική εξάρτηση από το κράτος.
- Την έλλειψη πειραματισμών και εναλλακτικών μεθόδων στα πλαίσια του πολιτισμού (Σκιά - Πανοπούλου, 1998:101).

Τα κυριότερα προβλήματα, εκτός αυτού των οικονομικών, που αντιμετωπίζουν πολλοί σύλλογοι σε τοπικό επίπεδο, μπορούν να συνοψιστούν ως εξής:

- Έλλειψη συμμετοχής των κατοίκων, με αποτέλεσμα τη μη πραγματοποίηση των στόχων του συλλόγου. Έχει αποδειχθεί ότι η εκπλήρωση των σκοπών του συλλόγου εξαρτάται από την ενεργό ανάμειξη των κατοίκων.
- Πολλές φορές παρατηρείται ότι προωθούνται τα συμφέροντα μίας διοικητικής μειονότητας που ελέγχει τις καταστάσεις, αντί να ικανοποιούνται οι ανάγκες των μελών και οι σκοποί του συλλόγου. Σε αυτό συμβάλλει η αδιαφορία των μελών, τα οποία δεν αναμειγνύονται ενεργά στις τρέχουσες υποθέσεις.
- Τα μέλη του Δ.Σ. των συλλόγων παραμένουν ίδια για μεγάλο χρονικό διάστημα με αποτέλεσμα τον αναχρονισμό στη λειτουργία του συλλόγου.
- Συχνά παρατηρείται ότι οι πολιτιστικοί σύλλογοι αποκτούν και κομματικό στίγμα, καθώς κάποια άτομα που συμμετέχουν στο Δ.Σ. έχουν κομματικά συμφέροντα, με βάση τα οποία προσπαθούν να επηρεάσουν το σύλλογο. Με αυτόν τον τρόπο, η κομματική αντιπαράθεση των μελών μεταφέρεται στην κοινότητα και με αποτέλεσμα, πολλές φορές, τη διάσπαση του συλλόγου.
- Οι σύλλογοι στην Ελλάδα παρουσιάζουν χαμηλό βαθμό συγκρότησης σε δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια όργανα, καθώς και σε φορείς εκπροσώπησης σε πανελλαδικό επίπεδο. Όμως, για να λειτουργήσουν, σημαντική προϋπόθεση είναι να συνεργάζονται με την τοπική, περιφερειακή και εθνική διοίκηση (Σκιά-Πανοπούλου, 1998:101-102).

Οι πολιτιστικοί σύλλογοι που ενεργοποιούνται σε μία κοινότητα αφενός μεταδίδουν τις αξίες του πολιτισμού αφετέρου είναι οι βασικοί μεσολαβητές μεταξύ του πολίτη, της τέχνης και του πολιτισμού. Όταν μιλάμε για αποκέντρωση και δημοκρατικότητα οι πολιτιστικοί σύλλογοι μπορεί να είναι αυτοί που θα ενσαρκώσουν την έννοια της δημοκρατίας μέσω της λήψης αποφάσεων και της ενεργοποίησης της κοινωνικής συμμετοχής.

Κλείνοντας, αντιλαμβανόμαστε ότι με την πραγματοποίηση πολιτιστικών δραστηριοτήτων επιδιώκεται να καλλιεργηθεί ο πολιτιστικός διάλογος και η ανταλλαγή προβληματισμών όσον αφορά τις ανάγκες και τις δυνατότητες σε τοπικό αλλά και κατ' επέκταση σε εθνικό επίπεδο. Υποστηρίζεται έτσι η ελευθερία της έκφρασης και της διακίνησης ιδεών και αξιών, της διαφορετικότητας και η ανάπτυξη κριτικής σκέψης. Σκοπός είναι οι πολιτιστικές δραστηριότητες να συντελέσουν στη διαμόρφωση πολιτικών ανάπτυξης στις τοπικές κοινωνίες, προκειμένου να προωθήσουν τις ιδέες της κοινωνικής συμμετοχής και της κοινωνικής αλλαγής. Είναι όμως έτσι;

5^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

Σε αυτό το κεφάλαιο θα εξεταστεί με ποιο τρόπο ο πολιτισμός, και πιο συγκεκριμένα η εφαρμογή καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων σε μία κοινότητα μπορεί να προωθήσει την κοινωνική δράση και την ενδυνάμωση της κοινότητας. Θα μελετηθούν έρευνες που υποστηρίζουν ότι μέσω συμμετοχικής και κοινωνικής πρακτικής, δημιουργούνται τοπικά έργα (project) τα οποία προκαλούν τους πολίτες να έχουν ενεργό και κριτικό ρόλο στην κοινότητα και κατ' επέκταση στην κοινωνία.

5.1 Ιστορική αναδρομή: πολιτισμός και κοινοτικά προγράμματα

Μελετώντας τη σύνδεση του πολιτισμού και της κοινότητας, γίνεται αντιληπτό ότι από τον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση σε πολιτιστικές δράσεις στα πλαίσια της κοινοτικής ανάπτυξης. Τη μεταπολεμική περίοδο η κοινοτική ανάπτυξη είχε συσχετιστεί με τις αναπτυξιακές θεωρίες της εποχής, μοντερνιστικές θεωρίες που έδιναν έμφαση στους πολιτισμικούς παράγοντες θεωρώντας τον δυτικό πολιτισμό πρότυπο για τη μοντέρνα κοινωνία. Η πολιτισμική αλλαγή είχε θεωρηθεί βασικό προαπαιτούμενο για την οικονομική ανάπτυξη (Καραγκούνης, 2008).

Τα πρώτα κρατικά κοινοτικά προγράμματα εντοπίζονται τη μεταπολεμική περίοδο στις αποικιοκρατούμενες χώρες του Τρίτου Κόσμου κατά τις δεκαετίες του 1950 και 1960 και είχαν στόχο την κοινοτική ανάπτυξη. Η κοινοτική ανάπτυξη αναδύθηκε σαν μια διαδικασία σχεδιασμένη να δημιουργήσει συνθήκες οικονομικής και κοινωνικής προόδου για ολόκληρη την κοινότητα μέσω της ενεργής συμμετοχής της (United Nation definition, 1955). Στο πλαίσιο αυτών των παρεμβάσεων αναπτύχθηκαν πολιτισμικού και εκπαιδευτικού περιεχομένου δραστηριότητες με σκοπό την κινητοποίηση των κοινοτήτων. Τέτοιες πρωτοβουλίες οργανώθηκαν αρχικά από Βρετανούς και Γάλλους αποικιοκράτες και στη συνέχεια από τα Ηνωμένα Έθνη, την Παγκόσμια Τράπεζα και την αναπτυξιακή βοήθεια των ΗΠΑ (Καραγκούνης, 2008). Η κυρίαρχη έννοια της ανάπτυξης του Τρίτου Κόσμου ήταν να ακολουθήσει τη δύση ώστε να υπάρξει οικονομική ανάπτυξη, αφομοιώνοντάς τους στον μοντέρνο δυτικό πολιτισμό. Παραδοσιακές αξίες και συμπεριφορές πρέπει να αλλάξουν για να επιτευχθεί η οικονομική ανάπτυξη της ελεύθερης αγοράς. Για παράδειγμα αξίες όπως

ο ατομισμός, τα κίνητρα επιτυχίας και ο καταναλωτισμός αντιτίθενται στις παραδοσιακές συμπεριφορές όπως η οικογενειοκρατία, οι χαμηλές προσδοκίες και τα χαμηλά κίνητρα επιτυχίας. Η επικοινωνία ήταν το κλειδί: σημαντικό ρόλο στον εκμοντερνισμό του πολιτισμού των χωρών αυτών έπαιξαν και τα ΜΜΕ ώστε με την παρέμβασή τους να επιτευχθούν συγκεκριμένα μηνύματα ανάπτυξης. Στις αγγλικές αποικίες, οι κάτοικοι εκπαιδεύθηκαν ώστε να αλλάξουν οι συμπεριφορές και οι στάσεις τους. Η πολιτισμική αλλαγή έπαιξε το ρόλο της οικονομικής ανάπτυξης. Η Mayo (2000) αναφέρει ότι η κοινοτική ανάπτυξη θα μπορούσε να ληφθεί ως ένας τρόπος πολιτιστικού ιμπεριαλισμού, που προσπαθούσε να πείσει τον αγροτικό πληθυσμό να παρέχει απλήρωτη εργασία για αναπτυξιακά έργα που ήταν προς όφελος των δυνατών αποικιοκρατών. Η μοντερνιστική ατζέντα για την κοινοτική ανάπτυξη έδωσε έμφαση στην πολιτισμική αλλαγή ως προαπαιτούμενο κλειδί για την ανάπτυξη.

Οι μοντερνιστικές αυτές θεωρίες και κατ' επέκταση οι πολιτικές ανάπτυξης στον Τρίτο Κόσμο επικρίθηκαν από τους θεωρητικούς της εξάρτησης στις δεκαετίες του 60 και του 70. Η κριτική αυτή εστίασε στην απουσία μιας ευρύτερης ανάλυσης για τις δομικές ανισότητες και στο γεγονός ότι τα προγράμματα που αναπτύχθηκαν δεν ανταποκρίνονταν στις αναπτυξιακές και κοινωνικές ανάγκες των συγκεκριμένων κοινοτήτων. Στις δεκαετίες αυτές δόθηκε έμφαση σε δομικούς λόγους για την ύπαρξη της φτώχειας και όχι σε πολιτισμικούς λόγους. Οι κριτικές αμφέβαλαν για τους πολιτισμικούς λόγους που προσπαθούσαν να εξηγήσουν τις αιτίες της φτώχειας- με όρους παθολογικών αξιών και στάσεων, κατηγορώντας τους φτωχούς για τον αρνητικό πολιτισμό και τις ανεπάρκειες που προκαλούσε και όχι την κοινωνική δομή που συντηρούσε και ανεχόταν τη φτώχεια (Mayo, 2000).

Αντίστοιχες θέσεις εξέφρασε και ο Freire ο οποίος αντιλαμβάνεται ότι οι τακτικές αυτές δημιουργούν ένα πλαίσιο δομικών σχέσεων εξάρτησης μεταξύ κυρίαρχων και κυριαρχουμένων, που γεννά μια παθητική κατάσταση την οποία περιγράφει ως «κουλτούρα της σιωπής» (Καραγκούνης, 2008:47). Οι κριτικές αυτές συνέβαλαν στο να ανανεωθεί το ενδιαφέρον για τα εκπαιδευτικά και πολιτισμικά ζητήματα. Πολλοί επαγγελματίες επηρεάστηκαν από αυτές τις απόψεις και αναπτύχθηκαν δράσεις σε πολλές χώρες της Λατινικής Αμερικής, στη Βρετανία και σε πολλά αστικά κέντρα της Σκωτίας. Οι δράσεις αυτές συνδύαζαν εκπαιδευτικές δραστηριότητες και πολιτιστικά δρώμενα με τις απόψεις της ριζοσπαστικής κοινοτικής εργασίας, με στόχο πια την ενίσχυση της αλληλεγγύης, τη σύνδεση διαφορετικά καταπιεζόμενων ομάδων και

ατόμων καθώς και τη σύνδεση της κοινοτικής δράσης με ευρύτερα κοινωνικά ζητήματα και κινήματα (Καραγκούνης, 2008:104).

Μία περίπτωση που αντιτίθεται στη λογική του μοντερνισμού για την κοινοτική ανάπτυξη ήταν η πρωτοβουλία του Peter du Sautoy στην Γκάνα, ο οποίος εφάρμοσε πρακτικές κοινοτικής ανάπτυξης με σκοπό την ενίσχυση της κριτικής συνειδητοποίησης και την υποστήριξη για πολιτικές καμπάνιες ανεξαρτησίας. Οι πρακτικές του περιλάμβαναν πολιτιστικά εργαλεία και πιο συγκεκριμένα τη χρήση του θεάτρου (Mayo, 2000:92). Στην περίπτωση της Γκάνας, ο Gibbs θεωρεί ότι το κοινοτικό θέατρο (community theatre) μπορούσε δυνητικά να προκαλέσει ακριβώς επειδή ήταν πιο συμμετοχικό. Αυτό το παράδειγμα είναι σημαντικό γιατί αποτέλεσε πρώιμο παράδειγμα για τη χρήση των κοινοτικών τεχνών και μέσων (“community arts and media”) στην κοινοτική ανάπτυξη (Mayo, 2000:94). Έτσι λοιπόν, γίνεται αντιληπτό ότι είναι δυνατόν να εφαρμοστούν εναλλακτικές χρήσεις του θεάτρου και των κοινοτικών μέσων για την κοινοτική ανάπτυξη, οι οποίες μπορούν να είναι πιο διαδραστικές.

Από την περίοδο αυτή και έπειτα, υπάρχουν παραδείγματα χρήσης των κοινοτικών μέσων που παραμερίζουν τις αναπτυξιακές προθέσεις που προέρχονται από τα πάνω. Μηνύματα ανάπτυξης έχουν εκφραστεί μέσω παραδοσιακών κοινοτικών τεχνών όπως το κουκλοθέατρο και το θέατρο, καθώς και μέσω μοντέρνων μέσων όπως το ραδιόφωνο και η τηλεόραση. Ο Weaver (1970) εξηγεί ότι με τη χρήση παραδοσιακών μορφών θεάτρου αναδείχθηκαν μηνύματα κοινοτικής ανάπτυξης στη Νικαράγουα. Πιο συγκεκριμένα, χρησιμοποιήθηκαν θεατρικά έργα (morality plays) για να εισάγουν διδακτικά νοήματα και να προωθήσουν τον διάλογο με σκοπό να προάγουν την κοινωνική αλλαγή (Mayo, 2000:93).

Κλείνοντας, είναι εμφανείς οι διαφορές που παρουσιάζονται τη δεκαετία του 1970 (και εν μέρει τη δεκαετία του 1980) σε σχέση με τις προηγούμενες εκσυγχρονιστικές προσπάθειες που αναπτύχθηκαν σε χώρες και κοινότητες του Τρίτου Κόσμου τη μεταπολεμική περίοδο. Η διαφορά έγκειται στο ότι στο παρελθόν τα πολιτισμικά ζητήματα εντάσσονταν σε μια προσπάθεια εκπολιτισμού και διαφώτισης των κοινωνικά στερημένων. Στη σύγχρονη εκδοχή τους όμως οι πολιτισμικές και εκπαιδευτικές πρακτικές μολιάστηκαν με ριζοσπαστικές απόψεις για την απελευθέρωση του ατόμου. Στην πρώτη περίπτωση πρόκειται για δράσεις επιβαλλόμενες «από τα πάνω», ενώ η πρακτική των δεκαετιών του 1970 και 1980 συνιστά μια διαφορετική προσέγγιση από τα κάτω στην οποία και θα δώσουμε έμφαση παρακάτω (Καραγκούνης, 2008:104).

5.2 Πολιτιστική πολιτική και κοινότητα

Όπως υποστηρίζει η Mayo (2000) ο ρόλος του πολιτισμού στην κοινότητα καθώς και στη διαμόρφωση της ταυτότητας της κοινότητας είναι επίμαχος. Παρόλο που οι πολιτισμικές σπουδές έχουν αναδειχθεί ως σημαντική επιρροή σε ακαδημαϊκές συζητήσεις για τις ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, οι συζητήσεις για τον πολιτισμό γενικότερα αλλά και πιο συγκεκριμένα σε σχέση με την κοινότητα έχουν μακρά ιστορία. Το ενδιαφέρον που δόθηκε στη σημασία του πολιτισμού και των πολιτιστικών πολιτικών και ειδικά σε σχέση με ζητήματα της κοινότητας δεν προέκυψε ξαφνικά, αλλά έχει τις ρίζες του στο κίνημα της εκπαίδευσης ενηλίκων στην Αγγλία μετά τον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Οι πολιτιστικές πολιτικές χρησιμοποιήθηκαν σαν βασικός άξονας για την κατασκευή μιας νέας πολιτικής αντίληψης. Οι πολιτιστικές πολιτικές, με την ευρύτερη έννοια του όρου (δηλαδή προσλαμβάνοντας τον πολιτισμό ως τρόπο ζωής), συσχετίστηκαν με την αμφισβήτηση των κανόνων και των αξιών της κυρίαρχης τάξης με την οπτική ότι μια δημοκρατική εκπαίδευση ενηλίκων θα ενδυνάμωνε την εργατική τάξη να αμφισβητήσει την κυρίαρχη, αστική ιδεολογία και να αποκτήσει μια νέα, κριτική, λαϊκή συνείδηση. Με την πιο περιορισμένη έννοια του όρου του πολιτισμού και των πολιτιστικών πολιτικών (δηλαδή ο πολιτισμός με την έννοια των τεχνών) η μελέτη των πολιτιστικών θεμάτων θα μπορούσε να λειτουργήσει σαν όχημα για την καλλιέργεια των ενεργών πολιτών (Mayo, 2000:16).

Σύμφωνα με τον Raymond Williams και άλλους εκπαιδευτές ενηλίκων, οι πολιτιστικές σπουδές, την περίοδο του ψυχρού πολέμου, θα μπορούσαν να αποτελούν έναν μηχανισμό για τη διδασκαλία της πολιτικής με διαφορετικά μέσα παρέχοντας πολιτική εκπαίδευση μέσω της εκπαίδευσης ενηλίκων και της κοινοτικής εκπαίδευσης. Οι πολιτιστικές σπουδές θεωρήθηκε ότι προσέφεραν στη δημιουργία μίας νέας πολιτικής αντίληψης που ήταν ζητούμενο εκείνης της εποχής και η οποία βασιζόταν στις αξίες της δημοκρατίας και στις παραδόσεις της εργατικής τάξης για την κοινότητα. Αυτή η οπτική έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον για τον πολιτισμό θεωρώντας τον σαν ένα μέσο να ατονήσουν οι απόψεις για πρακτικές από τα πάνω, να αλλάξει τους ανθρώπους μέσω της πολιτιστικής εκπαίδευσης και να τους δεσμεύσει στην ενεργητική συμμετοχή, δίνοντας έμφαση στην τοπική δύναμη για αποφάσεις και στη δημοκρατική ζωτικότητα (Mayo, 2000:17).

Ο πολιτισμός με την ευρεία ανθρωπολογική έννοια, δηλαδή ο πολιτισμός ως τρόπος ζωής, αποτέλεσε βασική έννοια στα κοινοτικά προγράμματα που εφαρμόστηκαν στον Πρώτο και στον Τρίτο Κόσμο. Επίσης, ο πολιτισμός με την στενότερη έννοια, δηλαδή με την έννοια των κοινοτικών τεχνών και μέσων (community arts and media) έχει αναδειχθεί σε προγράμματα κοινοτικής ανάπτυξης σε πολλά περιβάλλοντα. Η χρήση του πολιτισμού σε κοινοτικά προγράμματα, ιδιαίτερα οι κοινοτικές τέχνες και τα μέσα (community arts and media) έχουν χρησιμοποιηθεί με διαφορετικούς τρόπους και σκοπούς, είτε διαχέοντας μηνύματα ανάπτυξης «από τα πάνω» είτε διευκολύνοντας τις διαδικασίες ενδυνάμωσης της κοινοτικής αναπαράστασης και συμμετοχής «από τα κάτω» (Mayo, 2000).

Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να αναφερθεί ένας σύντομος ορισμός των εννοιών «community arts and media». Οι κοινοτικές τέχνες (community arts) περιλαμβάνουν καλλιτεχνικές δραστηριότητες που βρίσκονται σε διάλογο με την κοινότητα και έχουν τις ρίζες τους στην κοινωνική δικαιοσύνη και σε διάφορες μεθόδους εκπαίδευσης. Έργα αυτού του είδους μπορεί να είναι οποιοδήποτε μέσο όπως εικαστικές τέχνες (visual arts), βίντεο, μουσική, θέατρο και άλλα μέσα τα οποία εφαρμόζονται στο δημόσιο χώρο με στόχο την κοινωνική αλλαγή και την ενδυνάμωση των μελών που δημιουργούν μαζί με τους καλλιτέχνες. Οι κοινοτικές τέχνες σηματοδοτούν μια συγκεκριμένη δημιουργική πρακτική δίνοντας έμφαση στη συμμετοχή της κοινότητας και στη συνεργασία. Συχνά οι κοινοτικές τέχνες εφαρμόζονται σε οικονομικά υποβαθμισμένες περιοχές έχοντας ως βάση μία κοινοτικά προσανατολισμένη και λαϊκή προσέγγιση. Τα μέλη μιας τοπικής κοινότητας μπορούν να εκφράσουν τις ανησυχίες τους ή ζητήματα που τους αφορούν μέσα από μια καλλιτεχνική διαδικασία. Αυτές οι κοινοτικές καλλιτεχνικές διαδικασίες λειτουργούν ως καταλύτης για την ενεργοποίηση αλλαγών μέσα σε μια κοινότητα ή ακόμη και σε εθνικό ή διεθνές επίπεδο (Tiller, 2013).

Όσον αφορά την έννοια των κοινοτικών μέσων (community media), δηλαδή τα κοινοτικά μέσα ενημέρωσης είναι οποιαδήποτε μορφή πολυμέσων που έχει δημιουργηθεί και ελέγχεται από μια κοινότητα, είτε μια γεωγραφική κοινότητα ή μια κοινότητα ταυτότητας ή ενδιαφέροντος. Η δομή των μέσων ενημέρωσης είναι οριζόντια και το περιεχόμενο παράγεται και διανέμεται από και εντός της κοινότητας που τα κατέχει. Δίνεται η δυνατότητα της κοινότητας για επικοινωνία και για διάχυση των τοπικών ζητημάτων με στόχο την ενεργοποίηση αλλαγών (Tiller, 2013).

Η έννοια του πολιτισμού, ως τρόπος ζωής, εκφρασμένη μέσω των κοινοτικών τεχνών και μέσων μπορεί να συμβάλει στην ενεργοποίηση της κοινότητας; Μπορεί ο

πολιτισμός και η καλλιτεχνική δημιουργία να αποτελέσει μια δυναμική στρατηγική για την κοινοτική ανάπτυξη με την έννοια της συμμετοχής «από τα κάτω», της κριτικής εμπλοκής και της συλλογικής χειραφέτησης;

5.3 Θεωρητικό πλαίσιο: Κοινοτικές τέχνες / μέσα και ενδυνάμωση

Επειδή η εν λόγω εργασία έχει ως σκοπό να μελετήσει την ενεργοποίηση των πολιτών και την ενδυνάμωσή τους μέσω του πολιτισμού, θα εστιάσουμε στη συμμετοχική προσέγγιση των κοινοτικών τεχνών και μέσων. Υπάρχει η άποψη ότι στα πλαίσια των συμμετοχικών κοινοτικών τεχνών και μέσων μπορεί να ενισχυθεί η ενεργοποίηση των πολιτών και να υπάρξει χώρος για κριτική σκέψη (Rooke, 2013). Η συμμετοχική προσέγγιση των κοινοτικών τεχνών μπορεί να ιδωθεί σαν μια εμπειρία όπου η τέχνη είναι ο διαμεσολαβητής που παρέχει τον τρόπο έκφρασης και τον χώρο για την εφαρμογή της κριτικής παιδαγωγικής. Σύμφωνα με τον Freire οι συμμετοχικές προσεγγίσεις στην έρευνα και στη μάθηση, κατά τις οποίες τα άτομα εμπλέκονται ενεργά, είναι σχεδιασμένες ώστε να ενισχύσουν την κριτική σκέψη. Έτσι και η συμμετοχή στις κοινοτικές τέχνες και στα μέσα μπορεί να λειτουργήσει εκπαιδευτικά. Αυτού του είδους η εκπαίδευση μπορεί να αποτελέσει κοινωνική και πολιτική εκπαίδευση για τους συμμετέχοντες γιατί ο πολιτισμός, ορισμένος και με την ευρύτερη αλλά και με την πιο συγκεκριμένη έννοια, εμπεριέχει την πολιτική σκέψη και η συμμετοχή στην τέχνη δίνει τη δυνατότητα έκφρασης της κοινωνικής δικαιοσύνης και της κοινωνικής αλλαγής. Ως επακόλουθο μπορεί να λειτουργήσει μετασχηματιστικά και ενδυναμωτικά (Rooke, 2013).

Η κριτική παιδαγωγική και η μετασχηματιστική μάθηση είναι προσεγγίσεις που έχουν στόχο να αυξήσουν τη συνείδηση και την επίγνωση των ατόμων ειδικά μέσω της κοινωνικής ανάλυσης. Στα πλαίσια της κριτικής παιδαγωγικής οι κοινοτικές τέχνες μπορούν να εφαρμοστούν μετασχηματιστικά ώστε να δημιουργηθεί ευνοϊκό περιβάλλον για την κοινωνική αλλαγή. Εγκαθιδρύοντας ένα περιβάλλον που ενισχύει τη δημιουργικότητα μέσω της μουσικής, της γραφής, του χορού, του θεάτρου, της φωτογραφίας, των χειροτεχνιών και άλλων μέσων, εγκαθιδρύεται ένας χώρος για να ανθίσει η μετασχηματιστική μάθηση. Σημαντικό βήμα για την ενίσχυση του μετασχηματισμού είναι η εφαρμογή αυτών των δραστηριοτήτων στα πλαίσια ενός κριτικού αναστοχασμού και ενίσχυσης της έκφρασης της κοινωνικής καταπίεσης. Όσο τα άτομα εξοικειώνονται με τη δική τους δημιουργικότητα, αυτό ενεργοποιεί την

πιθανότητα για κριτικό αναστοχασμό, χειραφετητική μάθηση και πολιτιστική αντίσταση μέσω της δημιουργικότητας (Glowacki-Dudka & Connolly, 2014). Ο Olson (2005) αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «η μουσική δημιουργεί γόνιμο έδαφος για την προαγωγή της συμμετοχικής παιδαγωγικής που αμφισβητεί τις δομές ισχύος και δίνει τη δυνατότητα για λύσεις» (Glowacki-Dudka & Connolly, 2014).

5.3.1 Παραδείγματα χρήσης κοινοτικών τεχνών και μέσων για την ενδυνάμωση

Έχει εφαρμοστεί πληθώρα προγραμμάτων κοινοτικής εκπαίδευσης, όπως η τεχνική της συμμετοχικής έρευνας δράσης που έχει εισαχθεί από τον Freire, καθώς και κοινοτικά projects που περιλαμβάνουν τις τέχνες και τα μέσα (media). Κοινοτικές τέχνες όπως το θέατρο, η παντομίμα και το τραγούδι έχουν αξιοποιηθεί ως μέρος προγραμμάτων κοινοτικής ανάπτυξης, με χαρακτηριστικό παράδειγμα θεατρικά έργα με διδακτικό περιεχόμενο για την υγεία καθώς και προγράμματα αλφαριθμητισμού. Παρ' όλα αυτά, έχει εκφραστεί η άποψη (Melkote, 1991) ότι πολλά από τα προγράμματα αυτά καθώς και η χρήση των κοινοτικών μέσων έχουν λειτουργήσει ως όχημα για την «από τα πάνω» διάχυση πληροφοριών, δηλαδή από τις αρχές ή από τους ειδικούς προς τους ανθρώπους (Mayo, 2000:93). Βέβαια, υπάρχει και μια ποικιλία εναλλακτικών παραδειγμάτων που βασίζονται στη συμμετοχική έρευνα και στο διάλογο τα οποία αποτελούν ενδυναμωτικούς τρόπους για τον κοινωνικό μετασχηματισμό. Υπάρχουν παραδείγματα χρήσης των τεχνών και των media που έχουν σκοπό την ενίσχυση της ενδυνάμωσης για την κοινωνική αλλαγή. Τέτοιες περιπτώσεις είναι η προσέγγιση του Θεάτρου του Καταπιεσμένου του Boal στη Λατινική Αμερική και το έργο του Ngugi στην Κένυα που χρησιμοποίησε το θέατρο για την ανάπτυξη της κριτικής συνειδητοποίησης (Mayo, 2000).

Το Θέατρο

Το θέατρο σε πολλές περιπτώσεις, από το ηθικοπλαστικό θέατρο του Μεσαίωνα μέχρι και το agitprop θέατρο της Σοβιετικής Ένωσης, έχει επιστρατευθεί για να προωθήσει μια συγκεκριμένη κουλτούρα-τρόπο ζωής. Στα πλαίσια των κοινοτικών προγραμμάτων, η διδακτική παράδοση του θεάτρου, μαζί με το τραγούδι και το χορό υιοθετήθηκαν σε πολλές χώρες (για παράδειγμα σε πολλές αφρικανικές χώρες) με σκοπό τη διάχυση αναπτυξιακών μηνυμάτων όσον αφορά την υγεία, την υγιεινή και τον εγγραμματισμό (Mayo, 2000).

Στα πλαίσια της σύνδεσης του θεάτρου με την ανάπτυξη, ο Etherton (1982) θεωρεί σημαντικό να πραγματοποιούνται προγράμματα μέσω των οποίων το εμπορικό θέατρο να πάει στον κόσμο, να αναπτυχθεί το λαϊκό θέατρο και τα προγράμματα ανάπτυξης, αλλά και να χρησιμοποιηθεί το θέατρο ως προώθηση της αυτοβοήθειας και ως ένα μέρος της διεργασίας της πολιτικής συνειδητοποίησης. Επίσης το συμμετοχικό θέατρο χρησιμοποιήθηκε ως μέσο για να χτιστεί η εμπιστοσύνη, ο σεβασμός και η συνεργασία (Mayo, 2000:94).

Ο Augusto Boal, βασισμένος στη δουλειά του Paulo Freire, ανέπτυξε εναλλακτικές και πιο διαδραστικές προσεγγίσεις πάνω στη μέθοδο του Freire, καθώς εφάρμοσε κριτικές θεωρίες του θεάτρου στη Λατινική Αμερική υποστηρίζοντας ότι το θέατρο πρέπει να είναι πολιτικό και κοινωνικό. Ο Boal, βασισμένος επίσης και στις έννοιες του Μπρεχτ για την απομόνωση, ανέπτυξε την προσέγγιση ώστε το κοινό όταν παρακολουθεί θέατρο να μην συμπάσχει μόνο αλλά να μπορέσει να «κάνει πίσω» από τους χαρακτήρες, προκαλώντας του κριτικό στοχασμό, που αποτελεί τη βάση για τη μετασχηματιστική πράξη. Στόχος του Boal ήταν να εγγραματίσει τους ανθρώπους μέσω όλων των πιθανών γλωσσών, ειδικά μέσω των καλλιτεχνικών «γλωσσών» όπως το θέατρο, τη φωτογραφία, το κουκλοθέατρο, τον κινηματογράφο κτλ. Βασικός σκοπός ήταν το κοινό να μετατραπεί από παθητικός θεατής σε ενεργητικό υποκείμενο, μετασχηματιστής της θεατρικής πράξης. Οι θεατές στο θέατρο του Boal αναλαμβάνουν πρωταγωνιστικό ρόλο, προσπαθούν να βρουν λύσεις και συζητάνε σχέδια για αλλαγή ενώ η κριτική τους συνειδητοποίηση ζωντανεύει. Δημιουργείται ένας κριτικός διάλογος, που μπορεί να εφαρμοστεί σε διάφορα γενικά θέματα όπως οι εργασιακές σχέσεις εκμετάλλευσης αλλά και σε τοπικά ζητήματα, όπως η έλλειψη νερού σε μία περιοχή (Mayo, 2000).

Οι ιδέες του Boal επηρέασαν στην ανάπτυξη του θεάτρου και των κοινοτικών μέσων. Όπως υποστηρίζει ο Boeren (1992) πολλά “στελέχη ανάπτυξης”, επηρεασμένα από τις ιδέες του Freire και του Boal, προσπάθησαν να συμβάλουν στο ρόλο της επικοινωνίας ώστε να εγείρουν την κριτική ανάλυση και να ενισχύσουν την αυτοπεποίθηση, τη συμμετοχή, τη γνώση και την οργάνωση των ομάδων και των κοινοτήτων. Στα πλαίσια λοιπόν των συμμετοχικών project, τα κοινοτικά μέσα θα πρέπει να χρησιμοποιούνται σε συνεργασία με τους ανθρώπους και ακόμα καλύτερα από τους ανθρώπους (Mayo, 2000).

Το Βίντεο

Όπως και το θέατρο, έτσι και οι ταινίες και τα βίντεο έχουν ιστορία σχετικά με την κοινοτική ανάπτυξη, όσον αφορά τη διάδοση αναπτυξιακών μηνυμάτων και την προώθηση πιο συμμετοχικών προσεγγίσεων. Ένα πειραματικό project στον Καναδά χρησιμοποίησε συμπληρωματικά με εκπαιδευτικές ταινίες και την κινηματογράφηση ως μέσα για την κοινοτική ανάπτυξη και την κοινωνική αλλαγή. Η κινηματογράφηση λειτούργησε σαν μέσο επικοινωνίας και σαν καταλύτης για την κοινωνική αλλαγή (UN, 1971). Κατά τη διάρκεια αυτού του project, τεχνολογικά μέσα για την παραγωγή ταινίας ήταν στη διάθεση των ντόπιων, οι οποίοι χρησιμοποίησαν τη διαδικασία της κινηματογράφησης ώστε να εξερευνήσουν και να αντιμετωπίσουν τα προβλήματά τους και έπειτα να εκφράσουν την γνώμη τους στις τοπικές αρχές. Οι απαντήσεις ενός εκπροσώπου των αρχών βιντεοσκοπούσαν και θέτονταν μετά υπό συζήτηση με την τοπική κοινότητα. Ένα ανάλογο project με τη χρήση συμμετοχικού βίντεο έχει χρησιμοποιηθεί στο Βιετνάμ τη δεκαετία του 90, όπου και σε αυτή την περίπτωση σκοπός ήταν να αξιοποιηθεί η δυνατότητα που δίνει το βίντεο να ακουστούν οι φωνές των ανθρώπων που δεν εκπροσωπούνται και να μπορέσουν εκείνοι να εκφραστούν αποτελεσματικά (Mayo, 2000).

Η συμμετοχική χρήση λοιπόν του βίντεο καθώς και άλλων μέσων για την κοινοτική ανάπτυξη βασίστηκε στην προσέγγιση του Freire για την κριτική παιδαγωγική, ο οποίος υιοθέτησε την μέθοδο της συμμετοχικής μάθησης και της συμμετοχικής έρευνας ώστε έτσι να προωθήσει την κριτική σκέψη και τον αναστοχασμό. Στο πλαίσιο αυτών των μεθόδων το βίντεο μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να δώσει την ευκαιρία στην κοινότητα και σε όσους υπο-εκπροσωπούνται και δεν εισακούγονται να χρησιμοποιήσουν τη δική τους οπτικοακουστική γλώσσα και να καταγράψουν τη δική τους γνώση. Μπορεί επίσης να χρησιμοποιηθεί για να αμφισβητήσει τις αναπαραστάσεις των άλλων. Και όλα αυτά μπορούν να πραγματοποιηθούν με την ενεργητική συμμετοχή της κοινότητας η οποία καθώς κάνει διάλογο επανακτά τη δική της πληροφορία και φανερώνει την κριτική της οπτική.

Ο Χορός

Για τους σκοπούς αυτής της εργασίας εστιάζουμε στον τρόπο με τον οποίο ο χορός έχει υπάρξει και συνεχίζει να είναι σημαντικός σχετικά με θέματα της κοινότητας προκαλώντας αλλαγές και διεκδικώντας. Ο χορός μπορεί να συμβολίσει ένα τελετουργικό κοινωνικής αλληλεγγύης. Ανθρωπολόγοι και ιστορικοί του χορού

έχουν επισημάνει το σημαντικό ρόλο που έχουν οι ομάδες χορού στο να καλλιεργηθεί η αλληλεγγύη μέσα στην κοινότητα. Ο χορός δυναμικά συνεισφέρει στην εκτόνωση της έντασης και στην προώθηση της κοινωνικής αρμονίας και έχει θεωρηθεί ως ένας τρόπος ενίσχυσης της ταυτότητας της κοινότητας. Προσφέρει εναλλακτικούς τρόπους επικοινωνίας και αυτή τη δυνατότητα επικοινωνίας οι πολιτιστικές στρατηγικές μπορούν να την αξιοποιήσουν σε διαφορετικά επίπεδα, αναγνωρίζοντας τη σημασία των συναισθημάτων αλλά και των αιτιών (Mayo, 2000:148-9). Η O' Connor (1997) μελετώντας τους παραδοσιακούς χορούς στην Ιρλανδία επιβεβαιώνει ότι «ο χορός λειτουργεί ως πηγή ευχαρίστησης, ελευθερίας και ατομικής έκφρασης, δημιουργεί το αίσθημα ότι είσαι μέρος της κοινότητας επικοινωνώντας με τους ανθρώπους που χορεύεις μαζί είτε λεκτικά είτε μη λεκτικά» (Mayo, 2000:150).

Επίσης, όσον αφορά τους ελληνικούς παραδοσιακούς χορούς, που μελετήθηκαν σε μία έρευνα του Bottomley (1992) σε Ελληνίδες στην Αυστραλία, θεωρούνται ένα σημαντικό τελετουργικό αλληλεγγύης το οποίο έχει επίσης συνδεθεί με την εθνική ανεξαρτησία και την ελευθερία (στο Mayo, 2000). Στη συγκεκριμένη μελέτη αποδείχθηκε ότι η συμμετοχή σε ομάδες χορού ωφέλησε τους συμμετέχοντες ώστε να αντιταχθούν στην απομόνωση και στην περιθωριοποίηση καθώς και να επανακτήσουν την ταυτότητά τους, ενώ βίωναν την εμπειρία της μετανάστευσης. Η συλλογική συμμετοχή σε δραστηριότητες όπως οι ελληνικοί χοροί μπορεί να ενεργοποιήσει τις προηγούμενες βάσεις για τον σχηματισμό της ταυτότητας. Πράγματι, ο χορός μπορεί να εγείρει μνήμες με ένα συγκεκριμένο ενθυμητικό τρόπο και αυτού του είδους η διέγερση της μνήμης θα μπορούσε «να λειτουργεί ηχηρά ενάντια στη σιωπή που επιφέρει η μετανάστευση» (Mayo, 2000:150-151).

Ο χορός έχει δυναμική σημασία σε όρους κοινωνική δύναμη, καθώς έχει συσχετιστεί με τις σχέσεις εξουσίας και τις αποδοκimasίες σε αυτές, για παράδειγμα στην Αγγλία η μουσική rave είναι ένα σύγχρονο παράδειγμα μιας κουλτούρας χορού η οποία προσλαμβάνεται ως ανατρεπτική. Η Emma Goldman, σε μια παλιότερη εποχή, έθεσε τη δυναμική σύνδεση ανάμεσα στο χορό και την ανατροπή του υπάρχοντος συστήματος.

Φεστιβάλ της κοινότητας

Τα φεστιβάλ της κοινότητας έχουν ιστορικά συνεισφέρει στις πολιτιστικές στρατηγικές για την κοινοτική ανάπτυξη. Το παράδειγμα του Craigmillar Festival Society το αποδεικνύει, καθώς η κοινοτική τέχνη ήταν η βάση και το κίνητρο για την κοινοτική ανάπτυξη της περιοχής, που αντιμετώπιζε αρνητικά στερεότυπα κοινωνικής

μειονεκτικής θέσης. Η πρωτοβουλία αυτή που βασίστηκε στην κοινότητα σχεδιάστηκε από την κοινότητα είχε στόχο να παρέχει ευκαιρίες στα παιδιά να αναπτύξουν τα ταλέντα τους και να τους δώσει την αίσθηση της δικής τους ιστορίας, παράδοσης και πολιτισμού, την αίσθηση ότι ανήκουν κάπου και να νιώθουν περηφάνια για τον τόπο τους. Επίσης στόχος ήταν να καταπολεμηθεί η κακή εικόνα που είχε διαμορφωθεί για την περιοχή. Έτσι εκτός από την διοργάνωση του ετήσιου φεστιβάλ από εθελοντικές πρωτοβουλίες στην περιοχή πραγματοποιούνταν από τα τοπικά συμβούλια και άλλες καλλιτεχνικές δράσεις για παιδιά, ηλικιωμένους και άλλους ενήλικες στην κοινότητα. Επίσης, η ομάδα του φεστιβάλ σχεδίασε και επιπλέον κινήσεις για τον τομέα της ανεργίας, της στέγασης, της εκπαίδευσης και του περιβάλλοντος (Mayo, 2000).

Οι κοινοτικές τέχνες στα πλαίσια του Craigmillar Festival Society είχαν στόχο να διεκδικήσουν το δικαίωμα της πρόσβασης στις υπάρχουσες τέχνες και της συμμετοχής σε δημιουργικές διαδικασίες. Η ενίσχυση της ταυτότητας της κοινότητας κατάφερε με τη σειρά της να ενισχύσει και επιπλέον κινήσεις της κοινότητας όπως εκστρατείες για την στέγαση, την κοινωνική πρόνοια, την εκπαίδευση και θέματα οικονομικής ανάπτυξης. Το φεστιβάλ έχει αποκτήσει πλέον φήμη για τα κατορθώματά του καθώς, όπως υποστηρίζει ο Orton (1996), κατάφερε να είναι η βάση συλλογικής δράσης για θέματα που αφορούσαν την κοινότητα. Η πραγματοποίηση των κοινοτικών φεστιβάλ έχουν συνδεθεί με την ανάπτυξη με την έννοια της αξίας, της αυτοπεποίθησης, της ταυτότητας και της υπερηφάνειας (Mayo, 2000).

Τα παραδείγματα που αναφέρθηκαν εμπεριέχουν την προοπτική για συμμετοχικές και ενδυναμωτικές προσεγγίσεις μέσω των κοινοτικών τεχνών και μέσων. Οι κοινοτικές τέχνες και τα μέσα μπορούν να αναπτυχθούν σαν ένα μέρος των μετασχηματιστικών και από τα κάτω προσεγγίσεων. Αυτή η προσέγγιση έχει σκοπό την ενδυνάμωση της κοινότητας για την ενεργοποίηση των πολιτών προς την κοινωνική αλλαγή.

5.4 Συμμετοχή στις τέχνες και τα οφέλη της στην κοινότητα

Μελετώντας τη σχέση ανάμεσα στις τέχνες και στην ενεργοποίηση των πολιτών, αξίζει να αναφερθεί ποια είναι η επίδραση των συμμετοχικών τεχνών στην κοινότητα και στην κοινωνική συμμετοχή. Οι καλλιτεχνικές παρεμβάσεις, σύμφωνα με τον Williams (1997) αποτελούν σημαντικό μέρος των στρατηγικών της κοινοτικής

ανάπτυξης και αναμένεται να έχουν θετική και μετρήσιμη επιρροή στο τοπικό κοινωνικό κεφάλαιο. Η ενίσχυση του κοινωνικού κεφαλαίου είναι μια διαδικασία που έχει σαν αποτέλεσμα να ενισχυθούν τα κοινωνικά δίκτυα, η αμοιβαία εμπιστοσύνη, η συνεργασία εντός της κοινότητας προς όφελος όλων αλλά και η συμμετοχή της κοινότητας (στο Newman, Curtis & Stephens, 2001).

Έρευνες μελέτησαν τις επιπτώσεις της συμμετοχής στις τέχνες καθώς θεωρούταν ένα πεδίο που ενισχύει την προσωπική και κοινοτική ανάπτυξη (Matarasso, 1996b, Matarasso, 1997, Williams, 1997, Jones, 1988, Matarosso, 1998, Kay & Watt, 2000, Lowe, 2000 στο Newman, Curtis & Stephens, 2001). Σημαντικός αριθμός ακαδημαϊκών ερευνών έχει διαπιστώσει μία ισχυρή υπόθεση για τον κοινωνικό αντίκτυπο των τεχνών. Από τις πρώτες έρευνες σε αυτό το πεδίο ήταν η μελέτη του Matarosso (1996) και έπειτα πραγματοποιήθηκαν και άλλες τα αποτελέσματα των οποίων είχαν κοινές διαπιστώσεις όσον αφορά τα οφέλη που φέρνει στα άτομα και στις κοινότητες η συμμετοχή στις τέχνες (Newman, Curtis & Stephens, 2001). Από τις έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί επισημαίνεται ότι υπάρχει μεγάλη διαφορά ανάμεσα στην εμπειρία όσων συμμετέχουν στις τέχνες και όσων απλά παρακολουθούν. Παρόλο που κάθε καλλιτεχνική εμπειρία μπορεί να αποφέρει κοινωνικά οφέλη, μέσω της συμμετοχής στις τέχνες οι άνθρωποι παίζουν ενεργό ρόλο και στην δική τους ανάπτυξη αλλά και στη ζωή της κοινότητάς τους. Η συμμετοχή στις τέχνες παράγει αποτελέσματα σε όσους εμπλέκονται, και έτσι κατ' επέκταση και στην ευρύτερη κοινότητα (Matarosso, 1997).

Σε προσωπικό επίπεδο, η συμμετοχή στις τέχνες είναι μία αποτελεσματική διαδρομή για την προσωπική εξέλιξη. Οδηγεί σε βελτιωμένη αυτοπεποίθηση, σε ανάπτυξη δεξιοτήτων που μπορούν να βελτιώσουν τις κοινωνικές επαφές των ανθρώπων, την ικανότητα για εργασία αλλά και την εμπλοκή τους στην κοινότητα (Matarosso, 1997, Rooke, 2013, Newman, Curtis & Stephens, 2001).

Τα προσωπικά οφέλη μετατρέπονται και σε ευρύτερα κοινωνικά οφέλη καθώς θωρακίζεται η αυτοπεποίθηση των περιθωριοποιημένων ομάδων, ενισχύεται η επαφή και η κοινωνική συνοχή. Οι νέες δεξιότητες και η αυτοπεποίθηση μπορούν να είναι ενδυναμωτικές, καθώς οι ομάδες της κοινότητας εμπλέκονται περισσότερο στα τοπικά ζητήματα. Τα καλλιτεχνικά project μπορούν να ενισχύσουν την αφοσίωση των ατόμων και τη δέσμευσή τους στην αντιμετώπιση των προβλημάτων. Αυτές οι δραστηριότητες παρέχουν μηχανισμούς για δημιουργικές προσεγγίσεις στην ανάπτυξη και στην επίλυση προβλημάτων και επίσης προσφέρουν ευκαιρίες στις κοινότητες και σε οργανώσεις να παίρνουν ρίσκα με ένα θετικό τρόπο. Έχουν επίσης

την δυνατότητα να συμβάλουν στην υγεία, στην κοινωνική στήριξη των αδύναμων ομάδων καθώς και στην εκπαίδευση. Με λίγα λόγια μπορεί να αποτελέσει ένα συστατικό και αποδοτικό στοιχείο μιας κοινοτικής αναπτυξιακής στρατηγικής (Matarasso, 1996b, Matarasso, 1997, Williams, 1997, Jones, 1988, Matarosso, 1998, Kay & Watt, 2000, Lowe, 2000 στο Newman, Curtis & Stephens, 2001).

Επιπρόσθετα, η καλλιτεχνική και πολιτιστική εμπλοκή επιφέρει καίριας σημασίας αποτελέσματα στην κοινότητα. Αρχικά, όπως έχει αναφερθεί, μία από τις σημαντικότερες επιπτώσεις είναι το γεγονός ότι μπορεί να συμβάλει στην κοινωνική συνοχή μέσω της δημιουργίας δικτύων και χτίζοντας την τοπική ικανότητα για οργάνωση και αποφασιστικότητα. Η εμπλοκή στα καλλιτεχνικά project συνέβαλε σημαντικά στο να φέρει τους ανθρώπους κοντά, γεγονός ιδιαίτερα σημαντικό ειδικά σε περιβάλλοντα όπου η φτώχεια και η απομόνωση δυσχεραίνει τις φιλίες και τις κοινωνικές επαφές. Εξίσου σημαντική είναι η καλλιτεχνική εμπλοκή και όσον αφορά άτομα και ομάδες από διαφορετικές κουλτούρες με αποτέλεσμα την επίτευξη της διαπολιτισμικής επικοινωνίας. Προεκτείνοντας τα αποτελέσματα της συμμετοχής στις τέχνες, πρέπει να αναφερθεί η συμβολή της στη μείωση του κοινωνικού αποκλεισμού, στη βελτίωση των σχέσεων ανάμεσα στα άτομα και τις ομάδες καθώς και στον σεβασμό για τις διαφορετικές κουλτούρες και τον τρόπο ζωής. Αυτό θα έχει σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας σταθερής και συνεργατικής κοινότητας (Matarosso, 1997).

Άλλο ένα εμφανές αποτέλεσμα αφορά την ενίσχυση της τοπικής εικόνας και της ταυτότητας της κοινότητας. Θέματα πολιτισμού και ταυτότητας έχουν τη δική τους αξία και σχετίζονται με κάποια θεμελιώδη ζητήματα για τις κοινότητες, δηλαδή το πώς βλέπουν τους εαυτούς τους, πώς αναλύουν την κατάστασή τους και το εάν και πώς μπορούν να οραματιστούν τις πιθανότητες για αλλαγή (Mayo, 2000). Η έρευνα του Matarosso (1997) και άλλες έρευνες αποδεικνύουν ότι βελτιώνεται η εικόνα των μελών για την κοινότητά τους και ενισχύεται το αίσθημα ότι ανήκουν σε μια ομάδα. Επομένως διαμορφώνονται οι προϋποθέσεις για να θεμελιωθεί η ταυτότητα της κοινότητας ώστε τα άτομα να μοιράζονται κοινές ιδιότητες που τους απονέμονται λόγω της κοινής ταυτότητας με τα άλλα μέλη της κοινότητας.

Επίσης, για πολλούς ενηλίκους, ένα από τα πιο σημαντικά αποτελέσματα της ενασχόλησής τους με τις τέχνες ήταν ότι απέκτησαν δική τους φωνή ή έστω το θάρρος να την χρησιμοποιήσουν. Αυτό το είδος της ενδυνάμωσης είναι ένα ζητούμενο των κοινοτικών τεχνών, είναι στην ουσία το αποτέλεσμα της πολιτιστικής δημοκρατίας. Άλλο ένα σημαντικό αποτέλεσμα που επισημαίνεται από τις έρευνες

είναι η οργανωτική ικανότητα που αποκτούν τα άτομα που εμπλέκονται στις καλλιτεχνικές δραστηριότητες. Αν και αυτό που ελκύει τη συμμετοχή των ανθρώπων σε ένα καλλιτεχνικό project είναι η δημιουργική διαδικασία της ενασχόλησης με την τέχνη, η διαδικασία διαχείρισης (management process) του project μπορεί επίσης να έχει αποτελέσματα στην κοινότητα. Η σχεδίαση ή η οργάνωση ενός project δίνει χώρο για την ενίσχυση της κοινότητας και των κοινοτικών οργανώσεων. Η εμπλοκή των ίδιων των συμμετεχόντων όσον αφορά το καλλιτεχνικό project και τους σκοπούς του μπορεί να τους εμπνεύσει για περαιτέρω εμπλοκή ακόμη και μελλοντική όταν χρειαστεί (Matarosso, 1997).

Όσον αφορά τη συνειδητοποίηση των δικαιωμάτων, τα συμμετοχικά καλλιτεχνικά project δεν είναι τόσο αποτελεσματικά στο να ενισχύσουν την πολιτική συνείδηση των ανθρώπων (Matarosso, 1997). Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγει και ο Rooke (2013), καθώς η πλειοψηφία των ανθρώπων που πήραν μέρος στην έρευνά του υποστήριξαν ότι δεν έβλεπαν τον εαυτό τους ιδιαίτερα ενεργό πολιτικά ούτε εξέφρασαν κάποια επιθυμία να συμμετέχουν σε πολιτικές δράσεις, ως μέρος της κοινοτικής τους συμμετοχής. Ωστόσο εξέφρασαν την επιθυμία να συμμετέχουν και να νοιώθουν μέρος σε κάποια ενέργεια με χαρακτήρα τοπικό και συλλογικό. Ο Matarosso (1997) βέβαια υποστηρίζει ότι αν το ίδιο το project έχει συνειδητά σαν στόχο την συνειδητοποίηση των δικαιωμάτων των ανθρώπων, τότε μπορούν να αλλάξουν αποτελεσματικά την οπτική των ανθρώπων για τα δικαιώματά τους και να ενισχύσουν την επίγνωσή τους για την πολιτική δομή καθώς και τη δύναμη που έχουν.

Ενισχύοντας λοιπόν όλα τα παραπάνω στοιχεία σε μία κοινότητα γεννιέται η δυνατότητα για ενδυνάμωση της κοινότητας. Οι νέες ικανότητες που αποκτούν οι συμμετέχοντες, η εμπιστοσύνη/αυτοπεποίθηση, η εμπειρία της συνεργατικής δουλειάς και η αίσθηση ότι δημιουργούν ενισχύουν τη δέσμευση των κατοίκων να στηρίζουν τα τοπικά έργα. Έτσι μπορεί να δημιουργηθούν κοινοτικές ομάδες που θα ενισχυθούν, θα εμπλακούν σε τοπικά έργα όπως για παράδειγμα η ανάπλαση της περιοχής τους. Επίσης, η συμμετοχή στην τέχνη μπορεί να δώσει τη δυνατότητα να εκφράσουν την γνώμη τους και να αμφισβητήσουν τις δομές και την δύναμη όπως είναι κατανεμημένη. Ο Matarosso υποστηρίζει ότι η συμμετοχή στις τέχνες οδηγεί στην κοινωνική αλλαγή, η οποία μπορεί να αξιολογηθεί και ευρύτερα να σχεδιαστεί (Matarosso, 1997).

Βέβαια, θα πρέπει να σημειωθεί σε αυτό το σημείο ότι ο Matarosso επισημαίνει ότι η συμμετοχή σε καλλιτεχνικές δραστηριότητες δεν είναι αυτόματα ενδυναμωτική,

αλλά ενδυναμωτικά είναι τα προγράμματα που δίνουν την δυνατότητα στους συμμετέχοντες να έχουν γνήσιο έλεγχο στην δημιουργική διαδικασία, και όχι απλά να εμπλέκονται, είναι εκείνα που μπορούν να οδηγήσουν τους ανθρώπους να έχουν δίκαιες σχέσεις, ενεργό δράση και τον έλεγχο της ζωής τους. Η συμμετοχή στα τοπικά καλλιτεχνικά προγράμματα δεν αποτελεί από μόνη της μία μορφή ενδυνάμωσης. Εμφανίζονται δυο εναλλακτικοί τρόποι, που συμπληρώνουν ο ένας τον άλλο, για την ενδυνάμωση μέσω της καλλιτεχνικής συμμετοχής. Ο πρώτος αφορά τα ίδια τα άτομα που βιώνουν την τέχνη σαν μια εμπειρία που αλλάζει τη ζωή τους, καθώς βιώνουν μία αλλαγή οπτικής του εαυτού τους και του κόσμου. Η άλλη μορφή ενδυνάμωσης βιώνεται μέσω της συμμετοχής σε μία συλλογική και συνεργατική δουλειά, κατά τη διαδικασία του καλλιτεχνικού project. Επίσης, η ενδυνάμωση μπορεί να επιτευχθεί μέσω των project που δίνουν έμφαση σε θέματα δικαιωμάτων ώστε με αυτόν τον τρόπο οι συμμετέχοντες να επαναπροσδιορίσουν την θέση τους και τη δύναμή τους (π.χ. μέσω ψηφιακών project). Όταν η τέχνη «συζητάει» τοπικά πολιτικά θέματα και ζητήματα λήψης αποφάσεων, τότε μπορεί να είναι πραγματικά ενδυναμωτική. Το βασικότερο στοιχείο που προκαλεί όλα τα παραπάνω δεν είναι η μορφή της τέχνης, αφού αυτό ορίζεται κάθε φορά ανάλογα με τις συνθήκες και τους στόχους, αλλά οι σχέσεις που δημιουργούνται ανάμεσα στους συμμετέχοντες, ανάμεσα στους συμμετέχοντες και τις έννοιες, ανάμεσα στην τέχνη και την κοινωνία (Matarosso, 1997).

Τα αποτελέσματα των ερευνών δείχνουν ότι η προαγωγή της πολιτιστικής και κοινωνικής πολιτικής μπορεί να αποφέρει κοινωνικοοικονομικά οφέλη σε άτομα και κοινότητες. Γι' αυτόν τον λόγο προτείνεται η οργάνωση και η ανάπτυξη συμμετοχικών καλλιτεχνικών πρωτοβουλιών στη δημόσια πολιτική. Τονίζεται λοιπόν ότι τα συμμετοχικά καλλιτεχνικά projects είναι σημαντικά στοιχεία για μια αποτελεσματική κοινωνική πολιτική, καθώς μπορούν να ανοίξουν έναν κριτικό διάλογο μεταξύ των υπηρεσιών και των χρηστών. Θα πρέπει βέβαια να επισημανθεί ότι οι συμμετοχικές προσεγγίσεις «από τα κάτω» μπορούν να ακολουθηθούν για διάφορους λόγους ως μέρος μιας εναλλακτικής πολιτικής ατζέντας από οποιαδήποτε πολιτική οπτική. Η συμμετοχή βέβαια δεν είναι απαραίτητα από μόνη της αυτοσκοπός και ούτε αρκετή για τον μετασχηματισμό. Αυτό που πρέπει να γίνει είναι να τεθεί το ζήτημα σε ένα ευρύτερο πολιτικό πλαίσιο που πρέπει να αντιμετωπισθεί και σε σχέση με τα δομικά ζητήματα που η κοινοτική ανάπτυξη πρέπει να αντιμετωπίσει, είτε χρησιμοποιεί συμμετοχικά κοινοτικά media είτε όχι (Mayo, 2000).

Συνοψίζοντας, η συμμετοχική και συλλογική τέχνη λειτουργεί μέσα σε ένα πλαίσιο κριτικής παιδαγωγικής και προάγοντας έτσι την ενδυνάμωση της κοινότητας και την ενεργοποίηση των πολιτών. Οι πολίτες μπορούν να αποφασίζουν για το είδος του πολιτισμού που θέλουν και για τον τρόπο που θέλουν να συμμετάσχουν κρίνοντας το τι πολίτες θέλουν να είναι καθώς και με ποιον τρόπο θέλουν να εκφραστούν. Αυτός ο δημιουργικός και παιδαγωγικός χώρος μπορεί να κάνει φανερούς τους περιορισμούς των κοινωνικών σχέσεων, άρα να ενισχυθεί η δυνατότητα για αμφισβήτηση και για κριτική γνώση (Rooke, 2013).

Αυτό που αξίζει κυρίως σχετικά με την συμμετοχή στις τέχνες δεν είναι μόνο ότι αναπτύσσει τις ικανότητες των ανθρώπων να εμπλέκονται στην κοινωνία αλλά προσφέρει δίοδο σε μία ευρύτερη δημοκρατική διαδικασία και ενθαρρύνει τους ανθρώπους να θέλουν να πάρουν μέρος σε αυτήν, έχοντας σαν βασικούς άξονες την κοινωνική δικαιοσύνη και την κοινωνική αλλαγή.

5.5 Οργανισμοί και χρήση κοινοτικών τεχνών και μέσων

Στην Ευρώπη και στην Αμερική, τα πολιτιστικά project (έργα/δρώμενα) διοργανώνονται από κοινωνικά ιδρύματα, κοινοτικούς καλλιτεχνικούς οργανισμούς ή από δημόσια συμβούλια για πολιτιστικά θέματα. Κύριος φορέας των πολιτιστικών εκδηλώσεων σε μία κοινότητα είναι οι οργανισμοί του Τρίτου Τομέα, δηλαδή οι μη κερδοσκοπικοί ιδιωτικοί οργανισμοί. Βασική αντίληψη που διαπερνά τη διοργάνωση αυτών των καλλιτεχνικών εκδηλώσεων είναι ότι παίζουν θεμελιακό ρόλο στην ανάπτυξη μιας κοινότητας, ακόμη και των πιο κοινωνικά στερημένων κοινοτήτων, δημιουργώντας, με δημιουργικό τρόπο, ευκαιρίες για αλλαγή και για ενίσχυση των δεσμών της κοινότητας (Rooke, 2013).

Σε αυτό το σημείο, θα θέλαμε να κάνουμε μία αναφορά σε σύγχρονα παραδείγματα πολιτιστικών οργανισμών που η δράση τους στοχεύει στην ενδυνάμωση και την ενεργοποίηση της κοινότητας. Αρχικά, ας ξεκινήσουμε με την περίπτωση της Αγγλίας, όπου εδώ και χρόνια έχει αναγνωριστεί ο ζωτικός ρόλος των τεχνών, και γενικότερα του πολιτισμού, στις κοινότητες, δημιουργώντας κοινωνικές και πολιτικές αξίες. Στη διάσκεψη Take Part το 2010 αναφέρθηκαν ως αξιόλογα παραδείγματα οι οργανισμοί κοινοτικών τεχνών London Bubble Theatre και Stream Arts. Το έργο αυτών των οργανισμών αποδεικνύει κατά πόσο οι καλλιτεχνικοί οργανισμοί είναι κατάλληλοι να αναδείξουν τις αξίες των κοινωνικής δράσης και της

ενδυνάμωσης της κοινότητας, μέσω της συμμετοχικής και κοινωνικής πρακτικής (Rooke, 2013).

Το London Bubble Theatre είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα οργανισμού που λειτουργεί με οριζόντια δομή, και με αυτόν τον τρόπο καταφέρνει να δημιουργούνται ανοιχτά και ευέλικτα πολιτιστικά περιθώρια για συμμετοχή. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να αναπτυχθούν στους συμμετέχοντες οι αξίες και η δυνατότητα να δράσουν και να λάβουν το ρόλο των ενεργού πολίτη (Rooke, 2013). Εφόσον οι συμμετέχοντες αναγνώρισαν και εσωτερίκευσαν νέες αξίες μέσω του πολιτισμού και των καλλιτεχνικών project του οργανισμού London Bubble Theatre, η ενεργοποίησή τους μπορεί πια να επεκταθεί και σε άλλα θέματα.

Το London Bubble Theatre πραγματοποιεί συμμετοχικά θεατρικά project στην κοινότητα, εμπλέκοντας δημιουργικά τα μέλη της κοινότητας ώστε ο καθένας να έχει πρόσβαση στον πολιτισμό και μέσω της συμμετοχής να εξοικειωθεί με το δημόσιο (στοιχεία από τον ιστότοπο <http://www.londonbubble.org.uk/>).

Ο οργανισμός Stream Arts φέρνει κοντά τις τέχνες και την κοινότητα μέσω συνεργατικών προγραμμάτων με στόχο την εμπλοκή της κοινότητας σε πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα της περιοχής. Τα project που πραγματοποιούνται, για παράδειγμα καλλιτεχνικές πρακτικές βασισμένες σε έρευνα και χρήση διαφόρων ψηφιακών μέσων, έχουν στόχο να αναδείξουν τις τοπικές απόψεις για διάφορα ζητήματα. Για την πραγματοποίηση οποιουδήποτε project σημαντικό ρόλο παίζει η ανάμειξη των κατοίκων της κοινότητας στις καλλιτεχνικές παρεμβάσεις, μέσω των οποίων εκφράζεται η φωνή της κοινότητας (Rooke, 2013).

Ο οργανισμός Stream Arts έχει δημιουργήσει την ομάδα Critical Friends που αποτελείται από κατοίκους της περιοχής. Η ομάδα αυτή, με την εμπύχωση κάποιων καλλιτεχνών, οργάνωνε καλλιτεχνικά εργαστήρια, εξέδιδε εφημερίδα και διοργάνωνε κι άλλες εκδηλώσεις. Η ύπαρξη των Critical Friends καλλιέργησε τη δυνατότητα για την ανάπτυξη μιας κινητοποιημένης κοινότητας, καλώντας την να συμμετέχει και να καταθέτει τους στοχασμούς της, μέσω της συμμετοχικής καλλιτεχνικής προσέγγισης (Rooke, 2013).

Όσον αφορά αντίστοιχα παραδείγματα από την Αμερική, μπορούν να αναφερθούν πολλά που λειτουργούν με σκοπό την ενδυνάμωση της κοινότητας. Εδώ, λόγω συντομίας θα αναφερθούμε σε ένα ενδεικτικό παράδειγμα μιας διαπολιτισμικής κοινότητας στο San Francisco. Πρόκειται για μία μη κερδοσκοπική συνεργασία, ένα πολιτιστικό κέντρο που λέγεται African American Arts & Culture Complex (AAACC). Το κέντρο αυτό κατέχει εγκαταστάσεις για χορό, εκθέσεις, θέατρο και

άλλα δρώμενα εστιασμένα στον Αφροαμερικάνικο πολιτισμό. Αποστολή του AAACC είναι να ενδυναμώσει την κοινότητα μέσω του Αφρικάνικου πολιτισμού, της καλλιτεχνικής έκφρασης και της εκπαίδευσης. Η συμμετοχή των κατοίκων στις δράσεις ενισχύει την αφοσίωσή τους για συμμετοχή και το επιθυμητό αποτέλεσμα είναι η κοινοτική αλλαγή (στοιχεία από τον ιστότοπο <http://www.aaacc.org/mission-vision.php>).

Σίγουρα υπάρχουν και άλλα παραδείγματα που δείχνουν πως ο πολιτισμός και οι τέχνες μπορούν να λειτουργήσουν ενδυναμωτικά σε μια κοινότητα και να ενεργοποιήσουν τα μέλη της, αλλά στα πλαίσια της συγγραφής αυτής της εργασίας θα περιοριστούμε στα παραπάνω παραδείγματα. Με βάση αυτά τα παραδείγματα τίθεται και το βασικό ερώτημα της εν λόγω εργασίας, εάν δηλαδή οι πολιτιστικοί σύλλογοι ως φορείς πολιτισμού μπορούν να συνδεθούν με την κοινότητα πέρα από τα πλαίσια της ψυχαγωγίας και των πολιτιστικών διοργανώσεων. Μπορούν να δράσουν ως φορείς που θα ενδυναμώσουν την κοινότητα, θα ενισχύσουν τις δημοκρατικές διαδικασίες και θα εμπλέξουν την κοινότητα στη λήψη αποφάσεων;

ΜΕΡΟΣ Β': ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ

6^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

6.1 Σκοπός έρευνας

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να διερευνηθεί εάν οι πολιτιστικοί σύλλογοι της Πάτρας, οι οποίοι δρουν στα πλαίσια μιας κοινότητας, είναι ένα μέσο κινητοποίησης των πολιτών. Πιο συγκεκριμένα, θα θέλαμε να διερευνήσουμε αν ο τρόπος οργάνωσης και λειτουργίας των πολιτιστικών συλλόγων ενισχύει τη συλλογικότητα και αν προωθεί τη συλλογική σκέψη και δράση. Επίσης, θα θέλαμε να ερευνήσουμε εάν μέσω των πολιτιστικών δράσεων που πραγματοποιούν οι σύλλογοι αναπτύσσεται στους κατοίκους η ανάγκη για συμμετοχή σε δράσεις κοινωνικού περιεχομένου και κατ' επέκταση αν ενισχύεται η ανάγκη για κοινωνική δράση. Επιμέρους ερευνητικοί στόχοι αποτελούν ερωτήματα όπως το εάν οι κάτοικοι ενδιαφέρονται για την ύπαρξη των συλλόγων στις γειτονιές, αν στηρίζουν τις δράσεις τους και πώς επηρεάζονται από τις δράσεις αυτές. Τέλος, θα θέλαμε να διερευνηθεί αν και με ποιο τρόπο ένας κοινωνικός επιστήμονας θα συνέβαλε στην εύρυθμη λειτουργία ενός πολιτιστικού συλλόγου.

6.2 Ερευνητικά ερωτήματα

Έχοντας ως άξονα τον σκοπό και τους επιμέρους στόχους για τους οποίους εκπονήσαμε αυτή την διερευνητική εργασία, οδηγηθήκαμε στα εξής ερευνητικά ερωτήματα:

1. Εάν και κατά πόσο οι δράσεις των πολιτιστικών συλλόγων επηρεάζουν την κινητοποίηση της κοινότητας;
2. Αν ο τρόπος λειτουργίας των πολιτιστικών συλλόγων ενεργοποιεί την κοινότητα;
3. Εάν και πώς μπορεί να συμβάλει η κοινωνική εργασία στην κινητοποίηση των πολιτών μέσω των πολιτιστικών συλλόγων;

6.3 Είδος έρευνας

Η μεθοδολογική προσέγγιση που χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα μελέτη είναι η ποιοτική έρευνα, η οποία στοχεύει στην περιγραφή, ανάλυση, ερμηνεία και κατανόηση κοινωνικών φαινομένων, καταστάσεων και χαρακτηριστικών κοινωνικών ομάδων, απαντώντας κυρίως στα ερωτήματα «πώς» και «γιατί» (Ιωσηφίδης 2008). Οι ποιοτικές μέθοδοι, δίνουν τη δυνατότητα στον ερευνητή να διερευνήσει σε βάθος το κοινωνικό φαινόμενο που ερευνά εξαιτίας της αμεσότητας και της εμπλοκής του στην κοινωνική ζωή των υποκειμένων της έρευνας (Ιωσηφίδης, 2008).

Έτσι, λοιπόν, επιλέξαμε να πραγματοποιήσουμε την παρούσα έρευνα με ποιοτική μεθοδολογία και όχι με ποσοτική, εφόσον δεν διερευνώνται αριθμητικά στοιχεία και στόχος ήταν να μελετηθεί εις βάθος το υπό εξέταση ζήτημα μέσα από την αντίληψη των κοινωνικών υποκειμένων.

6.4 Πληθυσμός – δείγμα

Όπως έχει αναφερθεί, αυτό που διερευνάται στην εν λόγω εργασία είναι οι πολιτιστικοί σύλλογοι και πώς μπορούν να συμβάλουν στην κινητοποίηση της κοινότητας. Για να μελετηθεί η λειτουργία των συλλόγων σε συνδυασμό με τη δυνατότητα για κινητοποίηση της κοινότητας, ως μονάδα ανάλυσης της έρευνας ορίστηκαν οι πρόεδροι και τα μέλη των πολιτιστικών συλλόγων. Το δείγμα επιλέχθηκε ανάμεσα από τους πολιτιστικούς συλλόγους που ανήκουν στο ανατολικό, νότιο, κεντρικό και αρκτικό διαμέρισμα του δήμου Πατρέων.

Στην έρευνα συμμετείχαν έξι (6) πρόεδροι πολιτιστικών συλλόγων, που ήταν ενεργοί το τελευταίο έτος, τουλάχιστον, και πέντε (5) μέλη τα οποία συμμετείχαν σε κάποια πολιτιστική ομάδα του κάθε συλλόγου. Συγκεκριμένα, συμμετείχαν οι πρόεδροι των παρακάτω πολιτιστικών συλλόγων:

1. Πολιτιστικός Σύλλογος Τέρψης Πατρών
2. Πολιτιστικός Σύλλογος «Ο Άγιος Παντελεήμων»
3. Εκπολιτιστικός Σύλλογος Νεάπολης
4. Πολιτιστικός Σύλλογος Περιβόλας
5. Πολιτιστικός Σύλλογος Αρόης
6. Πολιτιστικός Σύλλογος Αμπελοκήπων Πατρών «Η Πρόοδος»

Όσον αφορά τα μέλη που συμμετείχαν στην έρευνα, είχαμε πέντε συνεντεύξεις, καθώς δεν μπορούσαμε να βρούμε κάποιο διαθέσιμο μέλος από τον πολιτιστικό σύλλογο της Αρόης.

6.5 Μέθοδος δειγματοληψίας

Η μέθοδος της δειγματοληψίας που επιλέχθηκε ανήκει στην κατηγορία της μη πιθανοτικής δειγματοληψίας και είναι η σκόπιμη ή κατά κρίση δειγματοληψία. Οι μονάδες που θα παρατηρηθούν κατά τη δειγματοληψία αυτή επιλέγονται βάσει της κρίσης του ερευνητή όσον αφορά στο ποιες μονάδες θα είναι πιο χρήσιμες ή πιο αντιπροσωπευτικές (Babbie, 2011).

Αρχικά, εφόσον είχαμε αποφασίσει σε ποιες περιοχές του δήμου θα περιοριζόταν η αναζήτηση του δείγματος, ήρθαμε σε επαφή με τις δημοτικές κοινότητες των συγκεκριμένων διαμερισμάτων, οι οποίες μας παρείχαν λίστες με τους ενεργούς πολιτιστικούς συλλόγους των περιοχών τους και κάποια στοιχεία επικοινωνίας. Στη συνέχεια, αφού επικοινωνήσαμε με τους πολιτιστικούς συλλόγους που υπήρχαν στις λίστες, επιλέξαμε ποιοι θα συμμετέχουν στην έρευνά μας. Κριτήριο για την επιλογή του δείγματος ήταν το ποιοι σύλλογοι πραγματοποιούν πολιτιστικές ομάδες τον τελευταίο χρόνο. Φροντίσαμε να συμπεριλάβουμε συλλόγους από κάθε επιλεγμένο διαμέρισμα και αυτούς που θα μας εξασφάλιζαν και μια συνέντευξη με ένα μέλος τους.

6.6 Ερευνητικό εργαλείο

Ως ερευνητικό εργαλείο επιλέχθηκε η συνέντευξη, η οποία αποτελεί την πιο διαδεδομένη μέθοδο συλλογής και παραγωγής ποιοτικού υλικού και πληροφοριών στις κοινωνικές επιστήμες. Συγκεκριμένα, χρησιμοποιήθηκε η ημιδομημένη συνέντευξη, η οποία, σύμφωνα με τον Ιωσηφίδη (2008), αποτελεί ένα σύνολο προκαθορισμένων ερωτήσεων, αλλά παρουσιάζει σημαντική ευελιξία ως προς τη σειρά που θα τεθούν οι ερωτήσεις, ως προς την τροποποίησή τους ανάλογα με τον ερωτώμενο και ως προς την προσθαφαίρεση ερωτήσεων και θεμάτων για συζήτηση. Σκοπός της επιλογής αυτού του ερευνητικού εργαλείου ήταν η εστίαση σε βάθος και η πιθανή ανάδειξη θεμάτων που δεν είχαν προκαθοριστεί ώστε τελικά να συλλεχθούν όσο το δυνατόν περισσότερες και επαρκέστερες πληροφορίες σχετικά με τις εμπειρίες, απόψεις, στάσεις και αναπαραστάσεις των συμμετεχόντων (Ιωσηφίδης, 2008).

Στη συγκεκριμένη έρευνα, σκοπός της ημιδομημένης συνέντευξης ήταν να αναδειχθεί εάν και κατά πόσο οι πολιτιστικοί σύλλογοι συμβάλλουν στην ενεργοποίηση της κοινότητας στην οποία δραστηριοποιούνται. Για να διερευνηθεί αυτό το ζήτημα δημιουργήσαμε δύο διαφορετικούς οδηγούς συνέντευξης, έναν για τους προέδρους και έναν για τα μέλη των πολιτιστικών συλλόγων. Στις συνεντεύξεις εκφράστηκαν από τη μία οι γνώμες των προέδρων, καθώς είναι εκείνοι που διαμορφώνουν τη λειτουργία του συλλόγου, και από την άλλη οι γνώμες των μελών, καθώς είναι αυτοί που υπόκεινται στον τρόπο λειτουργίας του συλλόγου και που αποτελούν την κοινότητα που ανήκει ο σύλλογος. Οι ερωτήσεις που χρησιμοποιήθηκαν διαμορφώθηκαν με βάση το ερωτηματολόγιο του Matarosso (1997) που ερευνούσε τις κοινωνικές επιπτώσεις της συμμετοχής σε πολιτιστικά και καλλιτεχνικά προγράμματα. Επίσης, σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της δομής της συνέντευξης έπαιξε το ερευνητικό εργαλείο SOCAT που ερευνά το κοινωνικό κεφάλαιο σε επίπεδο κοινότητας και οργανώσεων (Bullen & Onyx, 1998).

Η συνέντευξη έλαβε χώρα στο χώρο του εκάστοτε πολιτιστικού συλλόγου που συμμετείχε στην έρευνα. Οι συνεντεύξεις μαγνητοφωνήθηκαν και στη συνέχεια απομαγνητοφωνήθηκαν.

6.7 Ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας

Σε όλα σχεδόν τα είδη κοινωνικής έρευνας τίθενται ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας. Ειδικότερα, στην ποιοτική έρευνα, στην οποία ο ερευνητής έρχεται σε άμεση επαφή με τον συμμετέχοντα, κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, δίνεται μεγάλη σημασία στα ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας (Ιωσηφίδης, 2008). Ως εκ τούτου, και στη συγκεκριμένη έρευνα που πραγματοποιήθηκε από τη σπουδαστική ομάδα, τηρήθηκαν οι βασικές αρχές της ηθικής και της δεοντολογίας που πρέπει να διέπουν μια ερευνητική μελέτη. Συγκεκριμένα, καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας, τηρήθηκε η εμπιστευτικότητα και η ανωνυμία, ειδικότερα σε σχέση με τα μέλη των συλλόγων που συμμετείχαν. Επίσης, οι συμμετέχοντες ήταν πλήρως ενημερωμένοι για τη φύση και τον σκοπό της έρευνας καθώς και για την ύπαρξη του μαγνητοφώνου κατά τη διάρκεια της συνέντευξης.

6.8 Κριτήρια εισαγωγής ερευνητικών υποκειμένων και περιορισμοί έρευνας

Στην παρούσα έρευνα, ο πρώτος περιορισμός που τέθηκε ήταν η συγκεκριμενοποίηση της περιοχής που θα διερευνούσαμε. Επειδή ο δήμος Πατρέων είναι ένα μεγάλος δήμος όπου δραστηριοποιείται ένας μεγάλος αριθμός πολιτιστικών συλλόγων, επιλέξαμε να περιοριστούμε στις πιο κεντρικές περιοχές της Πάτρας, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται το κεντρικό, αρκτικό, ανατολικό και νότιο διαμέρισμα του δήμου. Ένα ακόμη περιοριστικό στοιχείο στην έρευνά μας ήταν το αν λειτουργούν και δραστηριοποιούνται οι σύλλογοι το τελευταίο έτος, καθώς δε θα ήταν δυνατό να μελετήσουμε συλλόγους που η δράση τους απευθυνόταν σε άλλη χρονική περίοδο από αυτή που εξετάζουμε. Πιο συγκεκριμένα, κριτήριο για την επιλογή των συλλόγων ήταν η συχνότητα των δράσεών τους, δηλαδή αν πραγματοποιούν πολιτιστικές ομάδες και δεν περιορίζονται στη διοργάνωση μεμονωμένων δράσεων. Τέλος, σχετικά με τα μέλη, ο περιορισμός μας σχετιζόταν με το να μη συμμετέχει το μέλος στο Διοικητικό Συμβούλιο του συλλόγου για να μπορέσει να απαντήσει πιο αποστασιοποιημένα από ένα μέλος του Δ.Σ.

6.9 Επεξεργασία ποιοτικών δεδομένων

Αφού ολοκληρώσαμε τις συνεντεύξεις με το δείγμα, ξεκινήσαμε την απομαγνητοφώνησή τους. Έπειτα, μόλις αυτό το στάδιο ολοκληρώθηκε, πραγματοποιήσαμε την κωδικοποίηση των δεδομένων, δηλαδή έγινε η ομαδοποίηση των απαντήσεων για κάθε ερώτηση ξεχωριστά. Οι απαντήσεις κατηγοριοποιήθηκαν με βάση τον θεματικό άξονα κάθε ερώτησης, ώστε να βρεθούν τα μοτίβα που απαντούν στα ερευνητικά μας ερωτήματα.

Για τη δική μας διευκόλυνση και λόγω του μικρού αριθμού των συνεντεύξεων πραγματοποιήσαμε χειρόγραφη κωδικοποίηση, ώστε τελικά να γίνει η ανάλυση των ποιοτικών δεδομένων.

6.10 Χαρακτηριστικά στοιχεία των Πολιτιστικών συλλόγων και των περιοχών

Πριν την παράθεση των ερευνητικών δεδομένων, κρίναμε σημαντικό να παρουσιαστούν κάποια στοιχεία, που συλλέχθηκαν κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, σχετικά με τον εκάστοτε πολιτιστικό σύλλογο που συμμετείχε στην

έρευνα και για την περιοχή στην οποία δραστηριοποιείται. Θεωρούμε ότι έτσι θα σχηματίσει ο αναγνώστης μια πιο σφαιρική εικόνα για το θέμα που ερευνούμε, καθώς τα στοιχεία μπορούν να δώσουν μια περιγραφική εικόνα για τους συλλόγους, τη σχέση τους με την κοινότητα και τις συνθήκες στις οποίες λειτουργούν.

Λόγω της ευρύτητας και του μεγέθους του δήμου Πατρέων και της διερευνητικής φύσης της συγκεκριμένης έρευνας, αποφασίστηκε να ασχοληθούμε με μία Δημοτική Ενότητα, από τις πέντε Δημοτικές Ενότητες που ανήκουν στο δήμο Πατρέων. Πιο συγκεκριμένα, μελετήθηκαν οι πολιτιστικοί σύλλογοι που ανήκουν στη Δημοτική Ενότητα Πατρέων. Η συγκεκριμένη δημοτική ενότητα περιλαμβάνει τις εξής:

ΔΗΜΟΤΙΚΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ

- Δημοτική Κοινότητα Αρκτικού Τομέα (1^ο Διαμέρισμα Δήμου Πατρέων)
- Δημοτική Κοινότητα Νοτίου Τομέα (2^ο Διαμέρισμα Δήμου Πατρέων)
- Δημοτική Κοινότητα Ανατολικού Τομέα (3^ο Διαμέρισμα Δήμου Πατρέων)
- Δημοτική Κοινότητα Κεντρικού Τομέα (4^ο Διαμέρισμα Δήμου Πατρέων)

ΤΟΠΙΚΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ

- Τοπική Κοινότητα Σουλίου
- Τοπική Κοινότητα Ελεκίστρας
- Τοπική Κοινότητα Μοίρα

Με βάση τον παραπάνω διαχωρισμό της Δημοτικής Ενότητας Πατρέων, επιλέξαμε να διερευνήσουμε τους πολιτιστικούς συλλόγους των τεσσάρων δημοτικών διαμερισμάτων. Έτσι, επιλέξαμε να συμπεριλάβουμε στην έρευνα τουλάχιστον έναν πολιτιστικό σύλλογο από κάθε δημοτικό διαμέρισμα ώστε να καλυφθεί η γεωγραφική περιοχή της Δημοτικής Ενότητας Πατρέων.

1. Πολιτιστικός Σύλλογος Τέρψης Πατρών

Νότιος Τομέας (2^ο Διαμέρισμα Πατρέων)

Ο Σύλλογος βρίσκεται στη συνοικία Τέρψη Πατρών, που ανήκει στο Νότιο διαμέρισμα, και λειτουργεί από το 1959. Στις εκλογές προσέρχονται 300-400 άτομα, αλλά τα περισσότερα είναι αδρανή και περιστασιακά, σύμφωνα με τον πρόεδρο.

Στις πολιτιστικές δράσεις του συλλόγου περιλαμβάνονται τα τμήματα της γυμναστικής γυναικών, της κιθάρας, εικαστικά για παιδιά, πινγκ πονγκ για παιδιά και για ενήλικες και το χορευτικό ενηλίκων και παιδιών. Τα περισσότερα προγράμματα είναι δωρεάν ή με ελεύθερη συνεισφορά, εκτός από το τμήμα της γυμναστικής στο

οποίο υπάρχει ένα αντίτιμο για να καλύπτονται τα έξοδα του δασκάλου και του συλλόγου. Επίσης, γίνονται ομιλίες για διάφορα θέματα όπως για τον καρκίνο, για τα ναρκωτικά, για τη στοματική υγεία. Όσον αφορά τις κοινωνικές δράσεις, ο πολιτιστικός σύλλογος πιέζει προς τη λύση των προβλημάτων που προκύπτουν στην περιοχή, στέλνοντας αιτήματα στις αρχές.

Όσον αφορά τη χρηματοδότηση, τα μόνα του έσοδα προέρχονται από τις συνδρομές των μελών, από κάποια τμήματα και από τις εκδηλώσεις. Το κτήριο που στεγάζει το σύλλογο έχει παραχωρηθεί από το δήμο.

Η συνοικία της Τέρψης είναι μια αρκετά μεγάλη περιοχή που καλύπτει τη γεωγραφική περιοχή από την Παπαναστασίου, συνεχίζει στη Μεσολογγίου, κατεβαίνει στην Ιεροθέου, Ακτή Δυμαίων και πάλι στην Παπαναστασίου.

Σύμφωνα με τον πρόεδρο, η συγκεκριμένη συνοικία αυτή τη στιγμή είναι η πιο υποβαθμισμένη του νοτίου διαμερίσματος και γενικότερα της Πάτρας, γιατί οι κάτοικοι είναι κυρίως συνταξιούχοι και άνεργοι. Επίσης, στην Τέρψη ζούνε πολλοί ρομά που, όπως λέει ο πρόεδρος, προκαλούν αρκετά προβλήματα, καθώς δεν μπορούν να ενσωματωθούν στον κοινωνικό ιστό γιατί έχουν τα δικά τους ήθη και έθιμα. Τέλος, η περιοχή αντιμετωπίζει προβλήματα με ναρκωτικά και πορνεία, για τα οποία έχουν απευθυνθεί στο δήμο και στο συνήγορο του πολίτη, χωρίς όμως να έχει λυθεί τίποτα ακόμη.

2. Πολιτιστικός Σύλλογος «Ο Άγιος Παντελεήμων»

Αρκτικός Τομέας (1^ο Διαμέρισμα)

Ο πολιτιστικός σύλλογος «Ο Άγιος Παντελεήμων» βρίσκεται στα Μποζαϊτικά, στο δυτικό κομμάτι του δήμου Πατρέων, και ονομάστηκε έτσι λόγω της ενορίας. Τα γεωγραφικά σύνορα του συλλόγου εκτείνονται από την οδό Κανελλοπούλου μέχρι και το Κοτρώνι, στην ουσία, όμως, ο σύλλογος γεωγραφικά έχει περιοριστεί γιατί ενδιάμεσα έχουν δημιουργηθεί και άλλοι σύλλογοι.

Ο σύλλογος απαριθμεί περίπου 200 μέλη. Στις τελευταίες εκλογές ψήφισαν κάπου 90-100 άτομα ενώ ενεργοί σε όλες τις δραστηριότητες είναι 150.

Τα τμήματα του συλλόγου είναι τα εξής: γυμναστική, πιλάτες, χορός, ζωγραφική και δημιουργική απασχόληση για τα παιδιά. Επίσης, πραγματοποιούνται θεατρικές εκδηλώσεις, εκδρομές, πανηγύρια, εκθέσεις, παζάρια και μνημόσυνα.

Πέρα από τις πολιτιστικές δράσεις, ο σύλλογος ασχολείται και με θέματα της περιοχής όπως το καθάρισμα των χόρτων, οι λακκούβες, η ανάπλαση της πλατείας

κ.α. Επίσης, βοηθάει οικονομικά οικογένειες της περιοχής που έχουν οικονομικές δυσκολίες.

Όσον αφορά την οικονομική κατάσταση του συλλόγου είναι καλή, καθώς υπάρχουν οικονομικά αποθέματα από παλιότερες χρονιές που έπαιρνε χρηματοδότηση, με αποτέλεσμα αυτή τη στιγμή να μπορεί να πληρώνει τους δασκάλους των τμημάτων και να καλύπτει και τα έξοδά του.

Η περιοχή στην οποία λειτουργεί ο σύλλογος είναι μια περιοχή που χαρακτηρίζεται από μεγάλη ανοικοδόμηση και δεν αναφέρονται ιδιαίτερα προβλήματα. Όπως υποστηρίζει η πρόεδρος, από άποψη κοινωνικοοικονομικών κριτηρίων το επίπεδο των κατοίκων είναι καλό, καθώς λίγες είναι οι οικογένειες που θα τις χαρακτήριζε φτωχές, ενώ η πλειοψηφία έχει σταθερή και καλή εισοδηματική κατάσταση.

3. Εκπολιτιστικός Σύλλογος Νεάπολης

Νότιος Τομέας (2ο Διαμέρισμα)

Ο πολιτιστικός σύλλογος της Νεάπολης βρίσκεται στο νότιο τμήμα του δήμου και λειτουργεί από το 1979. Τα ενεργά μέλη του συλλόγου είναι περίπου 300. Τα έσοδα προέρχονται από εκδηλώσεις, λαχειοφόρους και τη συνεισφορά των μελών που συμμετέχουν στα τμήματα.

Τα πολιτιστικά τμήματα του συλλόγου περιλαμβάνουν ζούμπα για παιδιά και ενηλίκους, διδασκαλία μουσικών οργάνων, πινγκ πόνγκ, παραδοσιακούς χορούς και θέατρο. Ο σύλλογος διοργανώνει επίσης εκδηλώσεις, θεατρικές παραστάσεις, θρησκευτικές εκδηλώσεις και συζητήσεις, σεμινάρια πρώτων βοηθειών, σχολή γονέων, συζητήσεις για ποιητές, εκδρομές, αθλητικές εκδηλώσεις (όπως αγώνες δρόμου, τουρνουά πινγκ πονγκ και μπάσκετ) καθώς και έκδοση ημερολογίου.

Ο σύλλογος ασχολείται με διάφορα προβλήματα της γειτονιάς, όπως το δίκτυο ύδρευσης, πολεοδομικά έργα και άλλα. Ένα από τα σημαντικά ζητήματα για τα οποία διεκδικεί και ενεργοποιείται είναι η δημιουργία του Πολύκεντρου, ένα κέντρο γειτονιάς με σκοπό την επικοινωνία των πολιτών και την κάλυψη της πολιτιστικής έκφρασης.

Η Νεάπολη είναι μία περιοχή στην οποία ζουν 3000 άνθρωποι και εντός των γεωγραφικών της ορίων υπάρχουν δύο Οικισμοί Εργατικών Κατοικιών. Τα γεωγραφικά της όρια ξεκινούν από τον Διακονιάρη (ποταμό) μέχρι τον Γλαύκο (ποταμό), στην οδό Ευβοίας. Πρόκειται για μια περιοχή στην οποία ανέκαθεν ζούσαν εργάτες λόγω των εργοστασίων που υπήρχαν γύρω από αυτήν και ακόμη θεωρείται

μια υποβαθμισμένη και φτωχή περιοχή. Η Νεάπολη είναι μια περιοχή με άναρχη ανοικοδόμηση, η οποία, παρόλο που από το 1998 εντάσσεται στο Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα URBAN για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των κατοίκων, αντιμετωπίζει ακόμη σημαντικά ζητήματα όσον αφορά την ποιότητα ζωής, καθώς το έργο δεν ολοκληρώθηκε.

4. Πολιτιστικός Σύλλογος Περιβόλας

Ανατολικός Τομέας (3ο Διαμέρισμα)

Ο σύλλογος βρίσκεται στη συνοικία της Περιβόλας, στο νοτιοανατολικό τμήμα των Πατρών, και λειτουργεί από το 1992. Τα μέλη που ψήφισαν στις πρόσφατες εκλογές ήταν 200. Ο σύλλογος δεν έχει δική του εγκατάσταση, γι' αυτόν το λόγο τον «φιλοξενεί» η εκκλησία. Συνεργάζεται και με άλλους συλλόγους και σωματεία για τα θέματα της περιοχής.

Οι ομάδες που πραγματοποιεί είναι το θεατρικό τμήμα ενηλίκων και το τμήμα εκμάθησης κιθάρας. Αυτές είναι δωρεάν και πραγματοποιούνται από εθελοντές. Επίσης, κατά καιρούς διοργανώνονται εκδρομές και άλλες εκδηλώσεις όπως ο αποκριάτικος χορός. Ο σύλλογος ασχολείται και με δράσεις για κοινωνικά θέματα, αλλά κυρίως εστιάζει στην ανάπτυξη της περιοχής και πιο συγκεκριμένα στόχος του είναι η ανάπλαση της περιοχής του Ρηγανόκαμπου.

Όπως αναφέρει η πρόεδρος αλλά και το συνεντευξιαζόμενο μέλος, η περιοχή της Περιβόλας αντιμετωπίζει μεγάλα προβλήματα καθώς ζούνε πολλοί ρομά σε ένα σημείο της περιοχής και γίνεται διακίνηση ναρκωτικών. Πρωτεύον ζήτημα για την περιοχή είναι η αξιοποίηση της περιοχής του Ρηγανόκαμπου, η οποία μέχρι στιγμής παραμένει ανεκμετάλλευτη.

5. Πολιτιστικός Σύλλογος Αρόης

Ανατολικός Τομέας (3^ο Διαμέρισμα)

Ο σύλλογος βρίσκεται στην περιοχή της Αρόης, συνοικία ανατολικά της Πάτρας, και λειτουργεί από το 1968, με μία μικρή παύση της λειτουργίας του πριν από κάποια χρόνια. Στις εκλογές προσήλθαν περίπου 300 άτομα, μικρός αριθμός συγκριτικά με παλιότερα, και ενεργά μέλη είναι περίπου 500. Τα έσοδα του συλλόγου προέρχονται από τις συνδρομές των μελών και από κάποιες εκδηλώσεις, είναι όμως περιορισμένα.

Όσον αφορά τις δράσεις του συλλόγου, πραγματοποιούνται ομάδες χορευτικού μικρών και μεγάλων, χειροτεχνιών για ενήλικες (όπως κόσμημα, διακοσμητικές τέχνες κ.α.) και θεατρικού για παιδιά. Οι ομάδες γίνονται από εθελοντές και η

συμμετοχή είναι δωρεάν. Επίσης, σημαντικό κομμάτι του συλλόγου είναι η ποδοσφαιρική ομάδα της περιοχής. Πέρα από τις καλλιτεχνικές δράσεις, ο σύλλογος αναλαμβάνει ζητήματα όπως είναι η καθαριότητα και άλλα πολεοδομικού και περιβαλλοντικού τύπου, για τα οποία συνεργάζεται και με οικολογικές οργανώσεις.

Η συνοικία της Αρόης είναι από τις παλιότερες και μεγαλύτερες συνοικίες στο κέντρο της Πάτρας, με 5000 περίπου κατοίκους. Ο πρόεδρος του πολιτιστικού αναφέρει ότι η περιοχή δεν αντιμετωπίζει κάποιο ιδιαίτερο πρόβλημα και την χαρακτηρίζει μια γειτονιά με ζωντάνια. Είναι μια περιοχή με πολλά παιδιά και σχολεία και η πλατεία της αποτελεί σημείο συγκέντρωσης των κατοίκων.

6. Πολιτιστικός Σύλλογος Αμπελοκήπων Πατρών «Η Πρόοδος»

Αρκτικός Τομέας (1^ο Διαμέρισμα)

Ο σύλλογος βρίσκεται στην περιοχή των Αμπελοκήπων, βορειοδυτικά της πόλης της Πάτρας, και λειτουργεί από το 1964. Στις πρόσφατες εκλογές συμμετείχαν 180 άτομα, ενδεικτικός αριθμός της γενικότερης μικρής συμμετοχής των κατοίκων.

Στις πολιτιστικές δράσεις του συλλόγου περιλαμβάνονται τα τμήματα χορού, παραδοσιακών χορών και μοντέρνου, κοπτικής-ραπτικής, γυμναστικής και ζωγραφικής για παιδιά. Διοργανώνονται μουσικοχορευτικές εκδηλώσεις στην πλατεία, παραστάσεις παραγκιόζη, αθλητικά τουρνουά και ορισμένες φορές φιλοξενούν θεατρικές παραστάσεις. Άλλες κοινωνικές δράσεις που πραγματοποιεί ο σύλλογος μπορεί να είναι η οικονομική βοήθεια και η συλλογή τροφίμων και άλλων ειδών για οικογένειες που αντιμετωπίζουν οικονομικά προβλήματα καθώς και η ενίσχυση των παιδιών μέσω της συνεργασίας του συλλόγου με τα σχολεία της περιοχής. Σπάνια πραγματοποιούνται ημερίδες κοινωνικού και ενημερωτικού περιεχομένου.

Όσον αφορά την περιοχή των Αμπελοκήπων, αποτελείται από περίπου 3000 κατοίκους και τα γεωγραφικά της όρια είναι η οδός Πανεπιστημίου, Μειλίχου μέχρι τη Μωραϊτίδου, δηλαδή ανάμεσα στις περιοχές Συχαινά και Ανθούπολη. Ο πρόεδρος χαρακτηρίζει τη συνοικία ήρεμη χωρίς προβλήματα, πέρα από τα καθημερινά ζητήματα που προκύπτουν όπως είναι οι κάδοι απορριμμάτων, ο φωτισμός της πλατείας κ.ά. Υπήρχε ένα διάστημα που είχε δημιουργηθεί ένα έντονο πρόβλημα με ναρκωτικά, όμως τώρα έχει λυθεί.

6.11 Ανάλυση και παρουσίαση αποτελεσμάτων

Σε αυτό το σημείο παρατίθενται τα δεδομένα που συλλέχθηκαν κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, μετά την κωδικοποίησή τους, τα οποία και συνδέθηκαν με τη πληροφορία που συγκεντρώθηκαν από τη βιβλιογραφική μας ανασκόπηση. Αρχικά, θα αναφερθούν οι αναλύσεις των δεδομένων από τις συνεντεύξεις με τους προέδρους των πολιτιστικών συλλόγων και στη συνέχεια οι αναλύσεις των δεδομένων από τις συνεντεύξεις με τα μέλη.

6.11.1 Πρόεδροι πολιτιστικών συλλόγων

Λόγοι σύστασης συλλόγου και στόχοι πολιτιστικών συλλόγων

Στην αρχή της συνέντευξής μας με τους προέδρους των συλλόγων παραθέσαμε την ερώτηση για ποιους λόγους συστάθηκε ο πολιτιστικός σύλλογος στην περιοχή. Όλοι οι πρόεδροι απάντησαν ομοιοτρόπως, ότι δηλαδή η δημιουργία τους και η λειτουργία τους σχετίζεται απόλυτα με το καταστατικό τους. Τα καταστατικά των συλλόγων σύμφωνα με τα λεγόμενα των προέδρων αλλά και με τη βιβλιογραφική μας ανασκόπηση αναφέρουν τα εξής:

1. Προαγωγή των γενικότερων συμφερόντων της περιοχής και η καλύτερη ποιότητα ζωής. Μέσω συλλογικής δραστηριότητας επιδιώκεται η βελτίωση των συνθηκών στους τομείς: κοινωνική μέριμνα, υγεία, παιδεία, περιβάλλον, ψυχαγωγία, προβλήματα νεολαίας κ.λ.π.
2. Η δημιουργία κοινωνικών σχέσεων και η σύσφιξη των φιλικών δεσμών μεταξύ των κατοίκων της περιοχής. Δηλαδή οι σύλλογοι αποσκοπούν στο να λειτουργούν σαν χώροι κοινωνικοποίησης ώστε να προαχθεί η κοινωνική ενσωμάτωση.
3. Η μορφωτική και πολιτιστική πρόοδος των κατοίκων της περιοχής.
4. Οι νόμιμες ενέργειες σε κάθε κατεύθυνση προς όφελος της περιοχής. Επιδιώκεται να λειτουργούν σαν όργανα υποστήριξης και πίεσης προς την κεντρική εξουσία.
5. Κάθε ενέργεια που ενδείκνυται για τη συνέχιση της πολιτιστικής μας κληρονομιάς και διαφύλαξη της εθνικής μας ταυτότητας.
6. Ενέργειες και αγώνες για τη διεύρυνση και την μη καταστρατήγηση των πολιτικών, κοινωνικών και ατομικών δικαιωμάτων των πολιτών. (Σκιά-Πανοπούλου, 1998, Καταστατικά Πολιτιστικών Συλλόγων).

Σε αυτό το σημείο, κάνοντας μια σύντομη ανασκόπηση στις απαρχές των πολιτιστικών συλλόγων, θα πρέπει να τονισθεί ότι αυτοί δημιουργήθηκαν στο πλαίσιο της πολιτικής της αποκέντρωσης και της πολιτιστικής δημοκρατίας. Δηλαδή, οι πολιτιστικοί σύλλογοι θεωρούνται οι βασικοί μεσολαβητές μεταξύ του πολίτη, της τέχνης και του πολιτισμού. Θα ενσαρκώσουν την έννοια της δημοκρατίας, θέτοντας ως προτεραιότητα την ενεργοποίηση και τη συμμετοχή του πολίτη μέσω της λήψης αποφάσεων (Ν.3463/2006, άρθ. 75). Η σημαντικότερη συμβολή τους έγκειται στο γεγονός ότι, δίνοντας στο άτομο το δικαίωμα συμμετοχής, του έδωσαν τη δυνατότητα να «ασκήσει» την ιδιότητά του ως πολίτη και εμφανίστηκαν σαν χώροι που έδωσαν στον πολίτη το δικαίωμα στην αλλαγή (Σκιά-Πανοπούλου, 1998). Παρατηρώντας σημεία των καταστατικών των συλλόγων, εντοπίζουμε την έννοια της «συλλογικής» δραστηριότητας και της κοινωνικής ενσωμάτωσης, με απώτερο σκοπό την άσκηση πίεσης στην κεντρική εξουσία. Επομένως, για να επιτευχθούν οι στόχοι τους, απαραίτητη προϋπόθεση είναι η συμμετοχή της κοινότητας στην οποία ενεργοποιούνται.

Οι δράσεις των πολιτιστικών συλλόγων και πώς οργανώνονται

Στη συνέχεια, οι πρόεδροι ρωτήθηκαν για τον τρόπο που διοργανώνονται οι εκδηλώσεις και οι δράσεις τους, δηλαδή ποιος συμμετέχει στις αποφάσεις και στην οργάνωση. Και οι έξι πρόεδροι αναφέρουν ότι το Διοικητικό Συμβούλιο αποφασίζει ποιες θα είναι οι πολιτιστικές και κοινωνικές δράσεις που πραγματοποιούνται μέσα στο χρόνο. Ενημερώνουν τους κατοίκους μέσω ανακοινώσεων για να δηλώσουν συμμετοχή. Δύο στους έξι συλλόγους ανέφεραν ότι υπήρξαν κάτοικοι που πρωτοβουλιακά ανέλαβαν την πραγματοποίηση κάποιας πολιτιστικής ομάδας π.χ. ομάδα θεατρικού. Επίσης, δυο στους έξι συλλόγους ανέφεραν ότι κάποιοι κάτοικοι έχουν εκφράσει την επιθυμία τους για τη δημιουργία πολιτιστικής ομάδας ή κάποιας εκδρομής, αλλά η πραγματοποίησή τους ανατέθηκε εξ' ολοκλήρου από το Διοικητικό Συμβούλιο. Μόνο ο σύλλογος της Νεάπολης δήλωσε ότι συνήθως οι εργασίες επιμερίζονται σε όλα τα μέλη που επιθυμούν να συμμετάσχουν. Όπως φαίνεται, σε κανέναν από τους συμμετέχοντες στην έρευνα συλλόγους δεν εμφανίζεται η περίπτωση να συμμετέχουν οι ίδιοι οι κάτοικοι στη λήψη αποφάσεων σχετικά με την οργάνωση των δράσεων.

Από τα δεδομένα, λοιπόν, εκφράζεται μία «από τα πάνω» λειτουργία των πολιτιστικών συλλόγων, καθώς ο κύριος διοργανωτής των δράσεων και των

πολιτιστικών ομάδων είναι το Δ.Σ., ενώ σε λίγες περιπτώσεις αναφέρεται οι κάτοικοι να αναλαμβάνουν οργανωτικό και ενεργό ρόλο στην πραγματοποίηση πολιτιστικής δραστηριότητας. Η εμπλοκή των ίδιων των συμμετεχόντων στις αποφάσεις και στη σχεδίαση μιας πολιτιστικής δράσης/ομάδας και τους σκοπούς της θεωρείται ότι παρέχει στα μέλη οργανωτικές δεξιότητες που μπορεί να τους κινητοποιήσουν για περαιτέρω εμπλοκή ακόμη και μελλοντική όταν χρειαστεί. Υποστηρίζεται, επίσης, ότι η διαδικασία διαχείρισης (management process) ενός project μπορεί να έχει αποτελέσματα στην κοινότητα, καθώς η σχεδίαση ή η οργάνωση ενός project συμβάλλει στην ενίσχυση της κοινότητας και των κοινοτικών οργανώσεων (Matarosso, 1997). Αυτή η διαδικασία της συμμετοχής σε μία συλλογική και συνεργατική δουλειά μπορεί να αποτελέσει μία μορφή ενδυνάμωσης (Matarosso, 1997). Στο συγκεκριμένο δείγμα όμως δεν παρατηρείται η εμπλοκή και η συνεργατική αντίληψη όσον αφορά τις δράσεις, τις ομάδες και τις αποφάσεις που παίρνονται.

Η πραγματοποίηση των συνελεύσεων και η συμμετοχή της κοινότητας

Στην ερώτηση που αφορά την πραγματοποίηση των συνελεύσεων και τη συμμετοχή των κατοίκων, τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι και στους έξι συλλόγους παρατηρείται ότι οι γενικές συνελεύσεις γίνονται, σύμφωνα με το καταστατικό, μία φορά το χρόνο, αλλά υπάρχει ελάχιστη συμμετοχή από τη μεριά των κατοίκων, καθώς, όπως υποστηρίζουν οι πρόεδροι, οι κάτοικοι δεν ενδιαφέρονται για τις συνελεύσεις. Όσον αφορά τις συνελεύσεις του Δ.Σ., γίνονται συνήθως μία φορά το μήνα ή σε άλλες περιπτώσεις όταν χρειαστεί π.χ. για κάποια εκδήλωση. Οι συνελεύσεις του Δ.Σ είναι ανοιχτές στους κατοίκους αλλά και πάλι οι πρόεδροι μας ανέφεραν ότι δεν υπάρχει συμμετοχή. Στο σύλλογο «Άγιος Παντελεήμονας» η πρόεδρος ανέφερε χαρακτηριστικά ότι «αν θέλει κάτι κάποιος δεν θα περιμένει να έρθει να το πει στο συμβούλιο», καθώς θεωρεί ότι οι σχέσεις των μελών με τον σύλλογο δεν είναι απρόσωπες και γι' αυτό προσεγγίζουν την πρόεδρο όταν χρειάζεται.

Με βάση το καταστατικό των συλλόγων η Γενική Συνέλευση είναι το ανώτατο όργανο του συλλόγου. Όπως είναι γενικά αποδεκτό, η συμμετοχή των πολιτών στις αποφάσεις που τους αφορούν είναι θεμελιώδες δημοκρατικό δικαίωμα. Συνεπώς, μια γνήσια δημοκρατική πολιτιστική πολιτική είναι απαραίτητο να οργανώνεται με βάση

τις ανάγκες του τοπικού πληθυσμού και να υλοποιείται "από τα κάτω", κινητοποιώντας έτσι τη λαϊκή συμμετοχή (Μπιτσάνη, 2002). Οι συνελεύσεις είναι δημοκρατικές διαδικασίες κατά τις οποίες η κοινότητα μπορεί να εκφράσει τις απόψεις της, τις ανάγκες της και εν τέλει να ληφθούν αποφάσεις. Από τα λεγόμενα των προέδρων όμως παρατηρείται ότι το όργανο αυτό υπολειτουργεί, καθώς οι πολίτες είτε δεν συμμετέχουν είτε σε άλλη περίπτωση προτιμούν να εκφραστούν προσωπικά στον πρόεδρο εφόσον εκείνος εκπροσωπεί την κοινότητα.

Τα δεδομένα από τα δύο παραπάνω ερωτήματα αποτελούν τον άξονα για να σχηματιστεί μία εικόνα για τη μορφή συμμετοχής των κατοίκων σε ζητήματα οργάνωσης και λήψης αποφάσεων, δεδομένου ότι για την ενεργοποίηση των πολιτών είναι σημαντικό τα μέλη μιας κοινότητας να συμμετέχουν σε δημοκρατικές διαδικασίες και στη λήψη αποφάσεων (Packham, 2008). Διερευνάται, λοιπόν, το επίπεδο και ο τύπος συμμετοχής της κοινότητας στους συλλόγους, καθώς η συμμετοχή, όπως φαίνεται και στη βιβλιογραφία, είναι αλληλένδετη με την ενεργοποίηση. Σύμφωνα με τον Packham (2008), με τον όρο «ενεργοποίηση» των πολιτών εννοείται η δυνατότητα και η υποστήριξη που τους δίνεται να εμπλακούν ενεργά στο να προσδιορίσουν και να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα της κοινότητάς τους αλλά και να βελτιώσουν την ποιότητα ζωής. Τα άτομα μπορεί να είναι ενεργά με διαφορετικούς τρόπους, είτε συμμετέχοντας σε πολιτικές διαδικασίες με την ψήφο τους, είτε ως εθελοντές είτε συμμετέχοντας σε ομάδες ή συλλογικότητες διεκδικώντας κοινωνική ισότητα και δικαιοσύνη, σε τοπικό ή σε ευρύτερο επίπεδο. Αναφορά στην έννοια της συμμετοχής, σε σχέση με την ενεργοποίηση, γίνεται και από τον Γκιζέλη, ο οποίος υποστηρίζει ότι η συμμετοχή παίρνει τρεις μορφές: Στην πρώτη, ο ρόλος των πολιτών περιορίζεται στην κατανάλωση των πολιτιστικών αγαθών μόνο. Η δεύτερη απαιτεί τη συμμετοχή των πολιτών στη διοίκηση και στις αποφάσεις, προκειμένου να εφαρμοστεί η εκάστοτε πολιτική. Με βάση, λοιπόν, τα κριτήρια των πολιτών καθορίζονται οι πολιτιστικές μορφές και το περιεχόμενο που θέλουν να καταναλώσουν. Η τρίτη μορφή έχει την έννοια της ενθάρρυνσης των πολιτών ώστε να μετέχουν προσωπικά στις διεργασίες της καλλιτεχνικής δημιουργίας που θα επιθυμούσαν να καταναλώσουν (Γκιζέλης, 1980:96-97).

Συγκρίνοντας, λοιπόν, τις απαντήσεις που δόθηκαν σε συνδυασμό με τα θεωρητικά δεδομένα, γίνεται αντιληπτό ότι ενώ στους συλλόγους φαίνεται να υπάρχει χώρος για προτάσεις και ανάληψη πρωτοβουλιών, αυτό γίνεται σε εθελοντικό επίπεδο και περιστασιακά. Αυτό που κυριαρχεί είναι η αποχή των μελών από τη λήψη αποφάσεων όσον αφορά τη διοργάνωση δράσεων καθώς η ανάληψη των ευθυνών

είναι στα χέρια του ΔΣ. Επίσης, ενδεικτικό στοιχείο για την έλλειψη ενεργοποίησης της κοινότητας είναι η αποχή από τις γενικές συνελεύσεις, καθώς η εμπλοκή σε δημοκρατικές διαδικασίες και στη λήψη αποφάσεων αποτελεί σημαντικό κριτήριο στο κατά πόσο οι πολίτες ενεργοποιούνται στην κοινότητα.

Η ανταπόκριση και η συμμετοχή των κατοίκων στις δράσεις

Σχετικά με το ερώτημα που απευθύναμε στους προέδρους των συλλόγων για την ανταπόκριση και συμμετοχή των κατοίκων στις δράσεις τους, όλοι απάντησαν ότι οι κάτοικοι ανταποκρίνονται στα καλέσματα για τις πολιτιστικές δράσεις και εκδηλώσεις που πραγματοποιούνται. Εν αντιθέσει, αναφορικά με τις δράσεις κοινωνικού και περιβαλλοντικού περιεχομένου δύο πρόεδροι δεν ήταν ικανοποιημένοι από τη συμμετοχή των κατοίκων. Συγκεκριμένα, ο πρόεδρος του πολιτιστικού συλλόγου των Αμπελοκήπων ανέφερε ότι παρόλο που συμμετέχουν πολλά μέλη στις πολιτιστικές ομάδες του συλλόγου, όταν προκύπτει κάποιο ζήτημα στην περιοχή δείχνουν αδιαφορία ή και ακόμη είναι «κακοπροαίρετοι» προς τον σύλλογο.

Η στάση των κατοίκων προς το σύλλογο διαφαίνεται από τα εξής λόγια: «[...]για να μας κρᾶζουν, να μας ζητήσουνε χάρη παράδειγμα να καθαρίσουμε το πεζοδρόμιό τους από τα σκουπίδια, τα χόρτα. Νομίζουν ότι ο σύλλογος είμαστε υπάλληλοί τους. Σε ελάχιστες περιπτώσεις μπορεί να έρθουν για κάτι σημαντικό ή να βοηθήσουν».

Την ίδια αίσθηση είχε και ο πρόεδρος του πολιτιστικού συλλόγου της Τέρψης, ο οποίος ανέφερε: «Εδώ καλούσαμε για τον Διακονιάρη (ποταμός) που είχαμε μεγάλο πρόβλημα και πήγα πόρτα-πόρτα και ζήτησα βοήθεια. Μόνο αυτοί αν έρχονταν θα είχαμε μεγάλη επιτυχία. Αλλά δεν ήρθαν. Ούτε αυτοί που συμμετέχουν στα τμήματα και στις ομάδες».

Αντιθέτως οι υπόλοιποι τέσσερις πρόεδροι ανέφεραν ότι ήταν ικανοποιητικός ο αριθμός των μελών που συμμετέχει. Χαρακτηριστικά ο πρόεδρος του πολιτιστικού συλλόγου της Αρόης είπε: «είπαμε θα κάνουμε έναν καθαρισμό εδώ της οδού Αρόης και της πλατείας. Μαζευτήκαμε 150 άνθρωποι».

Η πρόεδρος του πολιτιστικού συλλόγου της Περιβόλας ανέφερε: «Όταν προκύπτει ένα κοινωνικό πρόβλημα και ενεργοποιείται ο σύλλογος, λόγω του ότι η περιοχή κατοικείται από μεγάλες οικογένειες, ενεργοποιούμε τις οικογένειες και δραστηριοποιούμαστε [...] έχει συσταθεί μία ομάδα για την αντιμετώπιση προβλημάτων στην οποία ενεργοποιούνται και οι κάτοικοι. Κάποτε προέκυψε ένα ζήτημα με τους

μετανάστες ενεργοποιήθηκαν πολλοί κάτοικοι και μαζευτήκαμε να συζητήσουμε και οι σύλλογοι και οι κάτοικοι το πρόβλημα αυτό».

Από την επεξεργασία των καταστατικών των πολιτιστικών συλλόγων προκύπτει ότι για την εκπλήρωση των σκοπών τους χρησιμοποιούνται κατάλληλες ενέργειες προς όλες τις αρμόδιες αρχές, οργάνωση επιτροπών εργασίας από τα μέλη του συλλόγου για τη μελέτη και την αντιμετώπιση των προβλημάτων της περιοχής, πραγματοποίηση διαλέξεων σε θέματα γενικού ενδιαφέροντος, διοργάνωση πολιτιστικών και ψυχαγωγικών εκδηλώσεων κλπ. Η ερώτηση, λοιπόν, που τέθηκε και οι απαντήσεις που συλλέξαμε αναφέρονται στα μέσα αυτά που χρησιμοποιούν οι σύλλογοι για την επίτευξη των στόχων τους.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω δεδομένα, εκφράζονται αντίθετες απόψεις στο ερώτημα οι οποίες εκφράζουν και τα θεωρητικά ευρήματα. Από τη μία, παρατηρούμε ότι η πλειοψηφία των προέδρων αναφέρει τη θετική στάση και ενεργοποίηση των κατοίκων στη συμμετοχή πολιτιστικών δράσεων αλλά και όταν προκύπτουν τοπικά προβλήματα. Δηλαδή, επιβεβαιώνεται στο δείγμα μας η άποψη ότι ο πολιτισμός και κυρίως οι κοινοτικές τέχνες και τα μέσα μπορούν να λειτουργήσουν ενισχυτικά προς την ενδυνάμωση και την κινητοποίηση της κοινότητας.

Στην περίπτωση των τεσσάρων συλλόγων, που αναφέρουν ότι η κοινότητα είναι κινητοποιημένη όταν προκύπτει κάποιο ζήτημα, πιθανόν να έχει επιτευχθεί το αίσθημα ότι ανήκουν σε μία ομάδα και να έχει διαμορφωθεί μία ισχυρή ταυτότητα. Όπως αποδεικνύεται από άλλα ερευνητικά δεδομένα (Matarosso, 1997), βελτιώνεται η εικόνα των μελών για την κοινότητά τους και ενισχύεται το αίσθημα ότι ανήκουν σε μια ομάδα. Επομένως, διαμορφώνονται οι προϋποθέσεις για να θεμελιωθεί η ταυτότητα της κοινότητας, δηλαδή να διαμορφωθεί η συλλογική ταυτότητα που παρακινεί τα άτομα να εμπλακούν σε δράσεις και να εκφράζουν κοινές ανάγκες. Η ανάπτυξη της συλλογικής τους ταυτότητας ενισχύει με τη σειρά της την ταύτιση των μελών με τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας τους (Γρίβα, 2014). Επιπλέον, οι καλλιτεχνικές παρεμβάσεις, σύμφωνα με τον Williams (1997) αποτελούν σημαντικό μέρος των στρατηγικών της κοινοτικής ανάπτυξης και αναμένεται να έχουν θετική και μετρήσιμη επιρροή στο τοπικό κοινωνικό κεφάλαιο. Η ενίσχυση του κοινωνικού κεφαλαίου είναι μια διαδικασία που έχει σαν αποτέλεσμα να ενισχυθούν τα κοινωνικά δίκτυα, η αμοιβαία εμπιστοσύνη, η συνεργασία εντός της κοινότητας προς όφελος όλων αλλά και η συμμετοχή της κοινότητας (στο Newman, Curtis & Stephens, 2001).

Δεν γίνεται όμως να μην αναφερθούν και οι περιπτώσεις της αδιαφορίας των κατοίκων για ένα σοβαρό για την περιοχή τους πρόβλημα, ακόμα και εκείνων των μελών που παρακολουθούσαν τα πολιτιστικά τμήματα του συλλόγου. Απ' ότι φαίνεται από τα λεγόμενα κάποιων προέδρων ένα μεγάλο ποσοστό των κατοίκων είναι αδιάφορο προς τις ανάγκες και τις γενικότερες δράσεις της κοινότητας. Το εύρημα αυτό μπορεί να αιτιολογηθεί από την άποψη του Matarosso, ο οποίος υποστηρίζει ότι η συμμετοχή σε πολιτιστικές δραστηριότητες δεν αρκεί ώστε να ενδυναμωθεί και να ενεργοποιηθεί η κοινότητα, αλλά ενδυναμωτικά λειτουργεί η δυνατότητα που παρέχουν οι δράσεις στους συμμετέχοντες να έχουν γνήσιο έλεγχο στη δημιουργική διαδικασία και όχι απλά να εμπλέκονται (Matarosso, 1997). Όπως δηλαδή λέει και ο Γκιζέλης, να μην μοιάζει επιφανειακή η συμμετοχή στην πολιτιστική δημιουργία, γιατί τότε η συμμετοχή δεν έχει την έννοια της ενθάρρυνσης μιας γενικότερης και ουσιαστικότερης εμπλοκής (Γκιζέλης, 1980). Αποτέλεσμα της ελλιπούς συμμετοχής των κατοίκων στις ενέργειες που αναφέρθηκαν παραπάνω είναι η μη πραγματοποίηση των στόχων του συλλόγου (Σκιά-Πανοπούλου, 1998).

Η δράση των συλλόγων βοηθά στην ενεργοποίηση της κοινότητας;

Όταν οι πρόεδροι ρωτήθηκαν για το εάν πιστεύουν ότι ο σύλλογος ενεργοποιεί τους κατοίκους μιας κοινωνίας, δύο στους έξι θεωρούσαν ότι οι κάτοικοι δεν κινητοποιούνται ή ότι το ποσοστό είναι πολύ μικρό. Μία άλλη άποψη ήταν ότι η κινητοποίηση δεν επηρεάζεται από τους πολιτιστικούς συλλόγους αλλά από την προσωπική στάση κάθε ανθρώπου να δρα συλλογικά ή όχι, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται «είναι θέμα παιδείας να γίνει ενεργό μέλος στα κοινά». Οι υπόλοιποι (3 στους 6) βλέπουν με θετική ματιά την επιρροή των συλλόγων στην ενεργοποίηση των πολιτών. Χαρακτηριστικά, ειπώθηκε από πρόεδρο: «Προσπαθούμε μέσω των δράσεων να συσφίξουμε τις σχέσεις των κατοίκων και όταν χρειαστεί να δράσουμε κάπου συλλογικά να γίνει πιο εύκολα». Δύο πρόεδροι αναγνωρίζουν ότι ανασταλτικός παράγοντας σε αυτό το θέμα είναι η κοινωνική και οικονομική κρίση της εποχής η οποία αναγκάζει τους ανθρώπους να δρουν περισσότερο ατομικιστικά και να απομονώνονται.

Πριν αποπειραθούμε να ερμηνεύσουμε τις αντίθετες απόψεις που εκφράζονται από τους προέδρους, κρίνουμε σημαντικό να αναφερθεί η θεωρητική βάση για την έννοια του πολιτισμού η οποία αποτελεί πλαίσιο της εν λόγω έρευνας. Πρώτον, βασική διαπίστωση, όπως προκύπτει από τη βιβλιογραφία, είναι ότι ο πολιτισμός και κυρίως οι κοινοτικές τέχνες και τα μέσα μπορούν να λειτουργήσουν ενισχυτικά προς

την ενδυνάμωση και την ενεργοποίηση της κοινότητας. Και δεύτερον, καθοδηγούμενοι θεωρητικά από τη Σχολή της Φραγκφούρτης, γίνεται αποδεκτή σε αυτή την έρευνα η πολιτική διάσταση της τέχνης και του πολιτισμού. Οι στοχαστές της σχολής της Φραγκφούρτης θεωρούν ότι ο πολιτισμός αποτελεί το βασικό μέσο κοινωνικής ενσωμάτωσης του ατόμου, καθώς μορφοποιεί τους τρόπους πρόσληψης του κόσμου, και μπορεί να αποτελεί ενίσχυση για κριτική σκέψη. Με άλλα λόγια, ο πολιτισμός -με την έννοια της τέχνης- αντλεί στοιχεία από τη «δόμηση» του τρόπου ζωής και συμμετέχει στη διαμόρφωση του πολιτισμού ως τρόπου ζωής -ένα σύστημα αξιών και πεποιθήσεων. Οι τέχνες και τα οπτικοακουστικά μέσα (media) με τη σειρά τους ενισχύουν ή αμφισβητούν τους παγιωμένους κανόνες και αξίες (Mayo, 2000).

Επομένως, σε αυτό το θεωρητικό πλαίσιο και δεδομένου ότι οι πολιτιστικοί σύλλογοι λειτουργούν ως φορείς που μεταδίδουν τις αξίες του πολιτισμού, μπορεί να ενταχθεί η άποψη των προέδρων ότι η δράση των πολιτιστικών συλλόγων συμβάλλει στην ενεργοποίηση της κοινότητας. Όπως αναφέρουν, επιδιώκεται η κινητοποίηση της κοινότητας μέσω της σύσφιξης των σχέσεων και της συλλογική δράσης, καθώς οι πολιτιστικές δράσεις λειτουργούν ενθαρρυντικά για την ανάπτυξη των δεσμών της κοινότητας, συμβάλλοντας στο τοπικό κοινωνικό κεφάλαιο (Williams, 1997 στο Newman, Curtis & Stephens, 2001).

Από την άλλη βέβαια, εκφράζεται και η αντίθετη άποψη των προέδρων που θεωρούν ότι οι κάτοικοι δεν ενεργοποιούνται μέσω της συμμετοχής τους στους πολιτιστικούς συλλόγους. Συγκεκριμένα, αναφέρουν ανασταλτικούς παράγοντες όπως την προσωπική στάση κάθε ατόμου και κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να επισημανθεί ότι η συμμετοχή σε πολιτιστικές δραστηριότητες δεν είναι αυτόματα ενδυναμωτική, αλλά ενδυναμωτικά είναι τα προγράμματα που δίνουν τη δυνατότητα στους συμμετέχοντες να έχουν γνήσιο έλεγχο στη δημιουργική διαδικασία και όχι απλά να εμπλέκονται (Matarosso, 1997). Αυτό το στοιχείο καθιστά δυνατή την ενεργοποίηση μιας κοινότητας. Επίσης, άλλο ένα στοιχείο απαραίτητο είναι ο πολιτισμός να λειτουργήσει ενισχυτικά προς την κριτική σκέψη και να αξιοποιηθεί η πολιτική του διάσταση. Άρα, δεν αρκεί η συμμετοχή στις πολιτιστικές δραστηριότητες, με τον τρόπο που συμβαίνει στους συλλόγους, ώστε να επιτευχθεί η συνολική και συλλογική κινητοποίηση της κοινότητας, πέραν βεβαίως ορισμένων εξαιρέσεων. Σε αυτό το συμπέρασμα προστίθενται και οι γνώμες των προέδρων σχετικά με τους λόγους που οι κάτοικοι δεν ενεργοποιούνται. Οι λόγοι που αναφέρονται έχουν να κάνουν με τα προσωπικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά κάθε ατόμου, δηλαδή με λίγα λόγια προβάλλεται η

ατομική ταυτότητα η οποία και εμποδίζει την ενεργοποίηση του πολίτη. Θα μπορούσαμε να πούμε λοιπόν ότι πίσω από τις απόψεις αυτές διαφαίνεται η ΘΚΤ (θεωρία κοινωνικής ταυτότητας), σύμφωνα με την οποία για να μπορέσει το άτομο να λειτουργήσει συλλογικά πρώτα θα πρέπει να αντιληφθεί την κοινωνική του ταυτότητα, ενώ αν είναι πιο έντονη η ατομική του ταυτότητα τότε δεν μπορεί να σκέφτεται συλλογικά (Γρίβα, 2014).

Η συμβολή ένας κοινωνικού επιστήμονα στο σύλλογο

Η κοινοτική εργασία με σύγχρονες ριζοσπαστικές προσεγγίσεις, επικεντρωμένη στον χώρο της “κοινότητας”, μπορεί να συμβάλει στην προσπάθεια κοινοτικής δράσης των τοπικών κοινωνιών για την αξιοποίηση πόρων, ιδεών και συνεργασιών που θα συμβάλλουν στη διαδικασία κοινωνικής και πολιτισμικής αλλαγής, με παρεμβάσεις που ενισχύουν την κριτική συνειδητοποίηση, τη συλλογική αφύπνιση και δράση. Εφόσον η δράση των πολιτιστικών συλλόγων υφίσταται στο χώρο της κοινότητας θεωρήσαμε πως ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού μπορεί να αξιοποιηθεί από τους πολιτιστικούς συλλόγους. Για αυτό το λόγο ζητήσαμε τη γνώμη των προέδρων σχετικά με τη χρησιμότητα των κοινωνικών λειτουργών στους πολιτιστικούς συλλόγους.

Ομόφωνα, λοιπόν, εκφράστηκε ότι θα επηρέαζαν θετικά τη λειτουργία του συλλόγου. Αντιλαμβάνονται τον κοινωνικό λειτουργό ως έναν επιστήμονα που θα τους βοηθούσε με την εμπειρία του στην καλύτερη οργάνωση και διοίκηση του συλλόγου, στην ενίσχυση των ομάδων παρέχοντας εναλλακτικές ιδέες και στην καλύτερη αντιμετώπιση των ευπαθών κοινωνικών ομάδων. Για παράδειγμα, στην περίπτωση του πολιτιστικού συλλόγου της Τέρψης, όπου, σύμφωνα με τον πρόεδρο του συλλόγου, η περιοχή αντιμετωπίζει προβλήματα με τους Ρομά, θα ήταν χρήσιμη η συμβολή ενός κοινωνικού λειτουργού. Σε αυτό το σημείο, μπορούμε να συνδέσουμε τις στρατηγικές κοινοτικής αλλαγής που προτείνει ο Checkoway (1995), προκειμένου να επιτευχθεί μια σύνθετη παρέμβαση στην τοπική κοινωνία και εκφράζουν κάποιες από τις ανάγκες που ζητούνται από τους προέδρους να καλυφθούν από τους κοινωνικούς λειτουργούς. Για παράδειγμα ο κοινωνικός λειτουργός μπορεί να κάνει μια εκτίμηση των κοινοτικών αναγκών και των προβλημάτων ευαίσθητων κοινωνικών ομάδων καθώς και το συντονισμό και αξιοποίηση δικτύων κοινωνικών υπηρεσιών για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των προβλημάτων (στο Ζαϊμάκης, 2011).

Επίσης, ο πρόεδρος της Νεάπολης υποστήριξε ότι ένας κοινωνικός λειτουργός θα βοηθούσε πολύ στην ανάπτυξη της επικοινωνίας ανάμεσα στους κατοίκους. Τρεις πρόεδροι υποστήριξαν ότι θα ήταν βοηθητικός ο ρόλος του ως προς την ενίσχυση της συλλογικής δράσης, ενώ οι υπόλοιποι δήλωσαν ότι χρειάζονται έναν κοινωνικό επιστήμονα για να παρέχει συμβουλευτική υποστήριξη στους κατοίκους. Στην κοινότητα πολλές φορές προκύπτουν καταστάσεις τις οποίες τα μέλη της δε μπορούν να αντιμετωπίσουν επιτυχώς. Σε αυτές τις περιπτώσεις ο κοινωνικός λειτουργός μπορεί να βοηθήσει στην ανάπτυξη δομών συλλογικής δράσης και αλληλοβοήθειας, να ασκήσει συμβουλευτική στα μέλη ώστε να τους προτείνει τις καλύτερες πιθανές μεθόδους για να αντιμετωπίσουν τις ανάγκες και τις συγκρούσεις που προκύπτουν (Ζαϊμάκης, 2011:95-96). Τέλος, ερωτώμενοι αν φαντάζονται τη συνεργασία σε εθελοντικά πλαίσια ή με μισθό, μόνο ένας απάντησε ότι θεωρεί πιο αποτελεσματική και φερέγγυα τη συνεργασία αν ο κοινωνικός λειτουργός αμείβεται. Οι άλλοι προτίμησαν την εθελοντική συνεισφορά για οικονομικούς και ιδεολογικούς λόγους.

6.11.2 Μέλη πολιτιστικών συλλόγων

Έχοντας ως άξονα την ίδια θεωρητική βάση που αναλύθηκε παραπάνω στα ερωτήματα προς του προέδρους των πολιτιστικών συλλόγων, αντίστοιχα διαμορφώσαμε και τη δομή της συνέντευξης των μελών.

Από τα ερωτώμενα μέλη που συμμετείχαν στην έρευνα παρατηρήθηκε ότι τα τέσσερα στα πέντε είναι γενικώς ενεργά και βοηθητικά στον πολιτιστικό σύλλογο. Πιο συγκεκριμένα, τα τρία αυτή την περίοδο συμμετέχουν στις ομάδες πολιτιστικού περιεχομένου που πραγματοποιούν οι σύλλογοί τους, ομάδες όπως η γυμναστική, ο χορός, το πινγκ πονγκ και η θεατρική ομάδα. Οι λόγοι που τους προέτρεψαν να ασχοληθούν ποικίλουν π.χ. λόγω υγείας, αρεσκείας, προσωπικών ενδιαφερόντων, εκτόνωσης και κοινωνικοποίησης. Δύο από τα τρία αυτά μέλη δεν περιορίζονται μόνο στη συμμετοχή στα τμήματα αυτά αλλά είναι και βοηθητικά στη γενικότερη λειτουργία του συλλόγου. Για παράδειγμα ένα μέλος μας ανέφερε ότι έχει αναλάβει την ενημέρωση των υπόλοιπων κατοίκων για τις δράσεις του συλλόγου και συμμετέχει στην οργάνωση των εκδηλώσεων.

Τα άλλα δύο μέλη ενώ παλιότερα συμμετείχαν σε πολιτιστικά τμήματα του συλλόγου τους, αυτή την περίοδο ασχολούνται μόνο με οργανωτικά θέματα και τοπικά ζητήματα. Το μέλος του πολιτιστικού συλλόγου της Περιβόλας ανέφερε ότι συχνά αναλαμβάνει να ενημερώσει και να συγκεντρώσει τους κατοίκους για τις εκδηλώσεις διαμαρτυρίας για τοπικά ζητήματα (για την ανάπλαση της περιοχής και

τη δημιουργία της πλατείας στην περιοχή). Το μέλος του πολιτιστικού συλλόγου των Αμπελοκήπων συμμετέχει στα διοικητικά συμβούλια και στη λήψη αποφάσεων.

Πώς διαμορφώνεται το πρόγραμμα και το περιεχόμενο κάθε δράσης

Όσα μέλη συμμετέχουν στις πολιτιστικές ομάδες ρωτήθηκαν για το ποιος διαμορφώνει το πρόγραμμα και το περιεχόμενο της κάθε ομάδας. Και τα τέσσερα μέλη απάντησαν ότι τον αρχικό λόγο έχει ο δάσκαλος/συντονιστής της ομάδας αλλά πάντα είναι σε συνεννόηση μαζί του και μπορούν να κάνουν προτάσεις και να εκφράσουν ιδέες. Υπήρξε όμως μία διαφορετική περίπτωση, όπου το μέλος του συλλόγου της Νεάπολης ανέφερε ότι οι αποφάσεις σχετικά με την θεατρική ομάδα λαμβάνονται αρχικά από την ίδια και τον δάσκαλο, καθώς η ίδια πολλές φορές αναλαμβάνει τις πρόβες του θεατρικού.

Όσον αφορά τη μορφή συμμετοχής των δύο μελών που συμμετέχουν ενεργά στις υπόλοιπες δράσεις του συλλόγου, ανέφεραν ότι συνήθως το διοικητικό συμβούλιο οργανώνει και αποφασίζει, παρόλα αυτά πολλές φορές και εκείνα συνδιαμορφώνουν στις αποφάσεις και τις δράσεις.

Χαρακτηριστικές φράσεις είναι οι εξής:

«Πάντα το ΔΣ όταν έχει συμβούλιο είναι ελεύθερο για όποιον θέλει να προτείνει κάτι».

«Το διοικητικό αποφασίζει και μετά ενημέρωναν. Αλλά συμμετείχα και σε συζητήσεις και βγάξαμε ένα σχέδιο για το τι θα κάνουμε. Κάποιες φορές παίρνω πρωτοβουλίες χωρίς απαραίτητα την έγκριση του Δ.Σ. Έχουμε έναν κοινό στόχο».

Όπως υποστηρίζεται από τη βιβλιογραφία (Γκιζέλης, 1980, Matarosso, 1997) η απλή εμπλοκή των συμμετεχόντων στις πολιτιστικές/καλλιτεχνικές δράσεις δεν λειτουργεί ενεργοποιητικά αν οι συμμετέχοντες δεν έχουν γνήσιο έλεγχο στη δημιουργική διαδικασία. Σύμφωνα με τον Freire, οι συμμετοχικές προσεγγίσεις, κατά τις οποίες τα άτομα εμπλέκονται ενεργά, είναι σχεδιασμένες ώστε να ενισχύσουν την κριτική σκέψη. Έτσι, και η συμμετοχή στις κοινοτικές τέχνες και στα κοινοτικά μέσα μπορεί να λειτουργήσει εκπαιδευτικά. Στα πλαίσια λοιπόν των συμμετοχικών project, τα κοινοτικά μέσα θα πρέπει να χρησιμοποιούνται σε συνεργασία με τους ανθρώπους και ακόμα καλύτερα από τους ανθρώπους (Mayo, 2000), ώστε να αποκτήσουν οι πολίτες ενεργό και κριτικό ρόλο στην κοινότητα. Οι πολίτες μπορούν να αποφασίζουν για το είδος του πολιτισμού που θέλουν και για τον τρόπο που θέλουν να

συμμετάσχουν κρίνοντας το τι πολίτες θέλουν να είναι καθώς και με ποιον τρόπο θέλουν να εκφραστούν. Αυτού του είδους η εκπαίδευση μπορεί να αποτελέσει κοινωνική και πολιτική εκπαίδευση για τους συμμετέχοντες γιατί ο πολιτισμός, ορισμένος και με την ευρύτερη αλλά και με την πιο συγκεκριμένη έννοια, εμπεριέχει την πολιτική σκέψη και η συμμετοχή στην τέχνη δίνει τη δυνατότητα έκφρασης της κοινωνικής δικαιοσύνης και της κοινωνικής αλλαγής. Ως επακόλουθο μπορεί να λειτουργήσει ενδυναμωτικά (Rooke, 2013).

Τα παραπάνω αποδεικνύονται από σύγχρονα παραδείγματα καλλιτεχνικών οργανισμών που μέσω της συμμετοχικής και κοινωνικής πρακτικής επιδιώκουν να αναδείξουν τις αξίες των κοινωνικής δράσης και της ενδυνάμωσης της κοινότητας. Για την πραγματοποίηση οποιουδήποτε project σημαντικό ρόλο παίζει η ανάμειξη των κατοίκων της κοινότητας στις καλλιτεχνικές παρεμβάσεις, μέσω των οποίων εκφράζεται η φωνή της κοινότητας. Η ύπαρξη των Critical Friends καλλιέργησε τη δυνατότητα για την ανάπτυξη μιας κινητοποιημένης κοινότητας, καλώντας την να συμμετέχει και να καταθέτει τους στοχασμούς της, μέσω της συμμετοχικής καλλιτεχνικής προσέγγισης (Rooke, 2013).

Τα τέσσερα από τα πέντε μέλη με τα οποία συνομιλήσαμε θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ενεργά μέλη καθώς δραστηριοποιούνται όσον αφορά ζητήματα του συλλόγου και της κοινότητας. Η συμμετοχή τους στις πολιτιστικές ομάδες, είτε στο παρελθόν είτε και τώρα, λειτούργησε ενεργοποιητικά για αυτούς, παρόλο που στους πολιτιστικούς συλλόγους δεν εφαρμόζονται συμμετοχικές προσεγγίσεις. Μπορεί από τη μία οι αποφάσεις για τη διαμόρφωση της ομάδας να μην ήταν συλλογικές και να μην ενισχυόταν η ουσιαστική συνεργασία των μελών, για κάποια μέλη όμως οι ομάδες αυτές και η επαφή των μελών λειτούργησε, κατά κάποιο τρόπο, ενδυναμωτικά. Όπως όμως διεξάγεται και από τα συλλεχθέντα θεωρητικά δεδομένα, για να λειτουργήσει μια ομάδα/ένας σύλλογος εκπαιδευτικά και ενδυναμωτικά θα πρέπει να λειτουργεί με βάση τη συμμετοχική καλλιτεχνική προσέγγιση.

Η μορφή, δηλαδή, της συμμετοχής των μελών, όπως επισημαίνει ο Γκιζέλης, «δεν έχει την έννοια της ενθάρρυνσής τους να συμμετέχουν προσωπικά στις διεργασίες της πολιτιστικής και καλλιτεχνικής δημιουργίας, αλλά περιορίζεται κυρίως στην κατανάλωση των πολιτιστικών μέσων και αγαθών» (Γκιζέλης, 1980:96-97).

Η επίδραση του συλλόγου στην προσωπική ανάπτυξη των μελών

Βασιζόμενοι σε έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί (Matarasso, 1996b, Matarasso, 1997, Williams, 1997, Jones, 1988, Matarosso, 1998, Kay & Watt, 2000,

Lowe, 2000 στο Newman, Curtis & Stephens, 2001) σχετικά με τις κοινωνικές επιπτώσεις των καλλιτεχνικών προγραμμάτων και κυρίως στην έρευνα του Matarosso (1997) θέσαμε υπό διερεύνηση τους εξής άξονες: την προσωπική ανάπτυξη, την κοινωνική συνοχή και την ανάπτυξη πολιτικής συνείδησης (εννοώντας τη διαφορετική αντίληψη για τα δικαιώματα, τη διαπολιτισμική σκέψη, τη διαφορετική αντίληψη για τα προβλήματα που υπάρχουν στην κοινότητα και για τα γενικότερα κοινωνικά ζητήματα).

Αρχικά, τα μέλη που συμμετείχαν στην έρευνα ρωτήθηκαν σχετικά με το πώς έχει επηρεαστεί η προσωπική τους ανάπτυξη από την επαφή τους με το σύλλογο. Στην έννοια της προσωπικής ανάπτυξης συμπεριλήφθηκαν έννοιες όπως δημιουργικότητα, αυτοπεποίθηση, κοινωνική ζωή και υγεία. Και τα πέντε μέλη δήλωσαν ότι επηρεάστηκε θετικά η κοινωνικοποίησή τους, καθώς στα πλαίσια των δραστηριοτήτων ανέπτυξαν προσωπικές σχέσεις και εκτός του συλλόγου.

«Έχω γνωρίσει πολλούς ανθρώπους που δεν τους ήξερα και από άλλους συλλόγους.»

Τέσσερις στους πέντε ανέφεραν ότι η επαφή με το σύλλογο λειτούργησε σαν ένα μέσο εκτόνωσης από την καθημερινότητα και τα προσωπικά προβλήματα και επίσης τους χάρισε ευεξία και καλύτερη ψυχολογία.

«Με έχει βοηθήσει να ξεχάσω τα προβλήματα μπαίνοντας εδώ. Όταν έρχεσαι στεναχωρημένος και βλέπεις μια άλλη κατάσταση εδώ νιώθεις καλύτερα.»

Τα ερευνητικά δεδομένα συμφωνούν με τα θεωρητικά δεδομένα, που υποστηρίζουν ότι η συμμετοχή στις τέχνες είναι μία διαδρομή για την προσωπική ανάπτυξη. Παρατηρείται ότι οδηγεί σε ανάπτυξη δεξιοτήτων καθώς ενισχύεται η αυτοπεποίθηση των μελών, η βελτίωση της κοινωνικής ζωής, η απόκτηση νέων ικανοτήτων και η δημιουργία εκπαιδευτικών ευκαιριών (Matarosso, 1997, Rooke, 2013, Newman, Curtis & Stephens, 2001). Όπως επεσήμανε ο Matarosso (1997) η αυτοπεποίθηση των ατόμων ενισχύθηκε μέσω της αίσθησης ότι πετύχαιναν κάτι, και αυτό δεν ήταν αποτέλεσμα μόνο προσωπικό αλλά ανήκοντας σε μία συλλογική προσπάθεια. Επίσης, άλλα προσωπικά κέρδη που ανέφεραν τα μέλη των πολιτιστικών συλλόγων είναι η ψυχολογική εκτόνωση και η ευεξία.

Η επίδραση του συλλόγου στον κοινωνικό τομέα

Όσον αφορά το πώς τα μέλη επηρεάστηκαν στον κοινωνικό τομέα (εννοώντας τη διαφορετική αντίληψη για τα δικαιώματα, τη διαπολιτισμική σκέψη, τη διαφορετική αντίληψη για τα προβλήματα που υπάρχουν στην κοινότητα και για τα γενικότερα κοινωνικά ζητήματα) από την επαφή τους με τον σύλλογο, φαίνεται από τα λεγόμενά τους ότι δέχτηκαν επιρροή με διαφορετικό τρόπο ο καθένας. Αρχικά, ένα μέλος αναφέρει ότι βλέπει θετική εξέλιξη στον τρόπο που αντιλαμβάνεται και διεκδικεί πλέον τα δικαιώματά του. Δύο μέλη ανέφεραν ότι επηρεάστηκε η αντίληψή τους όσον αφορά τα προβλήματα της γειτονιάς και το πώς αντιμετωπίζονται. Γνωρίζουν πλέον τα προβλήματα των κατοίκων αλλά και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει ο σύλλογος για τη διαχείριση των τοπικών ζητημάτων.

«Όταν είσαι από μέσα και βλέπεις ότι τρέχει ο πρόεδρος, τρέχει ο άλλος και ο δήμος αδιαφορεί, καταλαβαίνεις ότι δεν είναι πάντα στο χέρι αυτουνού που κατηγορείς και τα βλέπεις όλα από μέσα.»

Το μέλος του πολιτιστικού συλλόγου του Αγίου Παντελεήμονα δηλώνει ότι είναι πλέον πιο ευαισθητοποιημένο στα προβλήματα των γύρω του. Τέλος, το μέλος του συλλόγου της Τέρψης μας απάντησε ότι δεν ασχολείται με πολιτικά θέματα γιατί ακόμα θεωρεί ότι δεν έχει ωριμάσει μέσα της αυτός ο τρόπος σκέψης.

Απ' ό, τι φαίνεται από τα ερευνητικά δεδομένα, τα τέσσερα μέλη εκφράζουν την επίδραση της συμμετοχής τους στις πολιτιστικές ομάδες καθώς έχουν πια ευρύτερη αντίληψη των προβλημάτων της περιοχής και είναι πιο ευαισθητοποιημένοι. Από την άλλη, ένα μόνο μέλος δηλώνει εντελώς το αντίθετο.

Ερμηνεύοντας τα λεγόμενα των μελών, φαίνεται ότι δεν μπορεί να τεθεί ξεκάθαρα αν αυτή η αλλαγή των μελών μπορεί να ερμηνευθεί ως μία ενισχυμένη πολιτικά συνείδηση και αντίληψη. Σε αυτή την αμφιβολία μάς οδηγεί η άποψη ότι τα συμμετοχικά καλλιτεχνικά project δεν είναι τόσο αποτελεσματικά στο να ενισχύσουν τη συνειδητοποίηση των δικαιωμάτων και την πολιτική συνείδηση των ανθρώπων (Matarosso, 1997, Rooke, 2013), εκτός αν το ίδιο το project έχει συνειδητά σαν στόχο την συνειδητοποίηση των δικαιωμάτων των ανθρώπων, τότε μπορούν να αλλάξουν αποτελεσματικά την οπτική των ανθρώπων για τα δικαιώματά τους και να ενισχύσουν την επίγνωσή τους για την πολιτική δομή καθώς και τη δύναμη που έχουν (Matarosso, 1997).

Η επίδραση του συλλόγου στη σύνδεση με την κοινότητα

Τέλος, ως προς το ερώτημα που αφορά τη σύνδεση της γειτονιάς και το αίσθημα της συλλογικότητας υπήρξαν δύο διαφορετικές οπτικές. Τα τρία από τα πέντε μέλη βλέπουν θετικά την επίδραση του συλλόγου σε αυτό το θέμα, καθώς υποστηρίζουν ότι η γειτονιά έρχεται κοντά, αναπτύσσονται δεσμοί ανάμεσα στους κατοίκους και αυτό βοηθά να ενεργοποιούνται πιο εύκολα στις τοπικές υποθέσεις.

Για παράδειγμα, το μέλος του συλλόγου της Νεάπολη λέει: *«πλέον είμαστε πιο δεμένοι, έχουν αναπτυχθεί φιλίες και πολλές φορές μαζευόμαστε και κάνουμε διάφορες δουλειές για την περιοχή όπως το ξεχορτάρισμα»*. Επίσης, το μέλος του πολιτιστικού της Περιβόλας αναφέρει ότι η ανάγκη για συλλογικότητα την προέτρεψε να εμπλακεί στο σύλλογο και πιστεύει ότι αυτό επιτυγχάνεται έστω και με λίγους.

«Εγώ από την αρχή έτσι το είδα, ότι θα μπορέσω να προσεγγίσω κάποιους ανθρώπους που ενδιαφέρονται πραγματικά και όλοι μαζί να κάνουμε ότι μπορούμε.»

Υπάρχει όμως και η διαφορετική άποψη που εκφράζεται από τα μέλη των συλλόγων της Τέρψης και των Αμπελοκήπων. Συγκεκριμένα, τα μέλη αναφέρουν ότι η παρουσία του συλλόγου δεν καταφέρνει να δέσει ολόκληρη την κοινότητα αλλά μόνο όσους συμμετέχουν στις δραστηριότητες. Επίσης, εκφράζεται η άποψη από το μέλος των Αμπελοκήπων: *«Νομίζω φταίει κυρίως η εποχή που ζούμε. Δηλαδή όλοι κλείνονται στους εαυτούς τους, έχουν τα άγχη τους και δεν τους νοιάζει να ανοιχτούν [...] Αυτοί που θα ασχοληθούν με το σύλλογο και θα φέρουν και τα παιδιά τους είναι όσοι έχουν μεγαλώσει στη γειτονιά και έχουν μεγαλώσει και στο σύλλογο. Ακόμα και τώρα θα βοηθήσουν»*.

Υποστηρίζεται ότι τα προσωπικά οφέλη, που έχουν αποκτηθεί, μπορούν να μετατραπούν σε ευρύτερα κοινωνικά οφέλη καθώς βελτιώνονται οι σχέσεις ανάμεσα στα άτομα και τις ομάδες, ενισχύεται το αίσθημα του ανήκειν και η κοινωνική συνοχή της κοινότητας. Η έρευνα του Matarosso (1997) και άλλες έρευνες αποδεικνύουν ότι βελτιώνεται η εικόνα των μελών για την κοινότητά τους και ενισχύεται το αίσθημα ότι ανήκουν σε μια ομάδα. Επομένως, διαμορφώνονται οι προϋποθέσεις για να θεμελιωθεί η ταυτότητα της κοινότητας. Οι καλλιτεχνικές παρεμβάσεις, σύμφωνα με τον Williams (1997), αποτελούν σημαντικό μέρος των στρατηγικών της κοινοτικής ανάπτυξης και αναμένεται να έχουν θετική και μετρήσιμη επιρροή στο τοπικό κοινωνικό κεφάλαιο. Η ενίσχυση του κοινωνικού κεφαλαίου είναι μια διαδικασία που

έχει σαν αποτέλεσμα να ενισχυθούν τα κοινωνικά δίκτυα, η αμοιβαία εμπιστοσύνη, η συνεργασία εντός της κοινότητας προς όφελος όλων αλλά και η συμμετοχή της κοινότητας (στο Newman, Curtis & Stephens, 2001).

Η άποψη αυτή ενισχύεται εν μέρει και στην εν λόγω έρευνα καθώς τρία στα πέντε μέλη πιστεύουν ότι η συμμετοχή στον πολιτιστικό σύλλογο ενισχύει τους δεσμούς της κοινότητας. Επομένως, σε αυτή την περίπτωση έχει επιτευχθεί ο σκοπός ύπαρξης του συλλόγου δηλαδή η δημιουργία κοινωνικών σχέσεων και η σύσφιξη των φιλικών δεσμών μεταξύ των κατοίκων της περιοχής, δεδομένου ότι οι σύλλογοι αποσκοπούν στο να λειτουργούν σαν χώροι κοινωνικοποίησης ώστε να προαχθεί η κοινωνική ενσωμάτωση. Υπάρχει όμως και η άποψη που θεωρεί ότι μέσω της δράσης του πολιτιστικού συλλόγου ενισχύεται μόνο η κοινωνική σύνδεση των μελών και όχι όλης της κοινότητας. Αυτό ίσως σημαίνει ότι ο σύλλογος δεν έχει καταφέρει, με τον τρόπο που λειτουργεί, να βελτιώσει την εικόνα της κοινότητας και να αναπτύξει στους κατοίκους το αίσθημα του ανήκειν ώστε να δημιουργηθεί μία ενιαία ταυτότητα της κοινότητας (Matarosso, 1997, Williams, 1997).

Η επίδραση του συλλόγου στην γειτονιά

Καθώς τα μέλη, στα οποία απευθυνθήκαμε, έχουν διπλό ρόλο, δηλαδή είναι μέλη και της κοινότητας, θεωρήσαμε εξαιρετικά σημαντικό να εκφραστεί η γνώμη τους για το πώς προσλαμβάνουν την ύπαρξη και δράση του συλλόγου στην κοινότητα. Ρωτήθηκαν επομένως αν ο σύλλογος έχει επίδραση στη γειτονιά. Δύο μέλη απαντούν αρνητικά υποστηρίζοντας ότι *«στη γειτονιά δεν νομίζω ότι έχει ιδιαίτερη επίδραση. Υπάρχει μια αδιαφορία. Εγώ θεωρώ ότι κάπου φταίει και ο σύλλογος[...] δεν έχει προβάλει αρκετά ενώ γίνεται ένα καλό έργο δεν το ξέρει ο κόσμος. Άμα το ήξεραν θα ερχόντουσαν»*. Βέβαια, εκφράζεται και η άποψη ότι *«ο σύλλογος κάνει ό,τι μπορεί με τα καλά του και τα κακά του αλλά όσο και να θέλει ο σύλλογος αν δεν θέλουν οι απ' έξω να έρθουν να βοηθήσουν δεν γίνεται τίποτα όσο και να το αναδείξουμε. Δεν τους νοιάζει»*.

Τα άλλα τρία μέλη αναγνωρίζουν ως θετική την επίδραση του συλλόγου στη γειτονιά καθώς αναφέρουν ότι οι πολίτες απευθύνονται σε αυτόν για τα προβλήματα που προκύπτουν στην περιοχή. Το μέλος του συλλόγου του Αγίου Παντελεήμονα βλέπει τον σύλλογο σαν στήριγμα στους κατοίκους γιατί όπως λέει *έχουν κάποιον να έρθουν να τα πουν*.

Επίσης, το μέλος της Περιβόλας δίνει έμφαση στη συλλογική δράση λέγοντας: «Πάντα υπάρχουν προβλήματα γιατί ένα άτομο δεν μπορεί να κάνει κάτι όλοι μαζί μπορούμε, υπάρχει και η βαρύτητα του συλλόγου».

Παρατηρώντας τα δεδομένα στην ερώτηση αυτή, αντιλαμβανόμαστε ότι συμπίπτουν με τα δεδομένα της παραπάνω ερώτησης, που αφορούσε τη σύνδεση της γειτονιάς και το αίσθημα της συλλογικότητας. Και εδώ βλέπουμε ότι τρία μέλη συνδέουν τη δράση του συλλόγου με την κοινότητα και πιστεύουν στην συλλογική δράση για τα προβλήματα που προκύπτουν. Ουσιαστικά, η άποψη αυτή ταυτίζεται με τον στόχο της δημιουργίας των πολιτιστικών συλλόγων (Καταστατικό συλλόγων), δηλαδή να λειτουργούν σαν χώροι κοινωνικοποίησης ώστε να προαχθεί η κοινωνική ενσωμάτωση και σαν χώροι κοινωνικής δράσης. Υπάρχει φυσικά και η άλλη άποψη που θεωρεί αδύναμη τη δράση του συλλόγου, ο οποίος περιορίζει την όποια επίδρασή του μόνο στα μέλη του χωρίς να έχει καταφέρει την ενσωμάτωση και την ενίσχυση της κοινότητας.

Πώς επηρέασε η συμμετοχή στις πολιτιστικές ομάδες τη γενικότερη συμμετοχή

Όταν ρωτήθηκαν τα μέλη αν η αρχική τους επαφή με τις πολιτιστικές ομάδες ήταν η αφορμή να εμπλακούν και στις άλλες δράσεις του συλλόγου, η απάντηση και των πέντε μελών ήταν καταφατική καθώς δήλωσαν ότι η αρχική τους δραστηριότητα τους προέτρεψε να λάβουν μέρος και σε άλλες δράσεις/ομάδες. Πιο συγκεκριμένα, τρεις στους πέντε μας ανέφεραν ότι η ενασχόληση με τις πολιτιστικές δραστηριότητες τους παρακίνησε να εμπλακούν περισσότερο με τον σύλλογο. Αναλυτικότερα, το μέλος της Περιβόλας ανέφερε ότι η εμπιστοσύνη που αναπτύχθηκε ανάμεσα σε αυτό και στα μέλη του Δ.Σ. την παρότρυνε να ασχοληθεί πιο ενεργά με τα ζητήματα της περιοχής.

«Είναι τα άτομα που παίζουν ρόλο, ότι έχω εμπιστοσύνη και αυτό με παροτρύνει.»

Επίσης, το μέλος της Τέρψης ναι μεν βοηθάει το σύλλογο, όπως λέει, αλλά χωρίς να δεσμεύεται έχοντας συστηματική συμμετοχή.

«Δεν είναι ότι ερχόμαστε μόνο για να χαλαρώσουμε, βοηθάμε κιόλας [...] δεν θέλω να πολυχώνομαι στα πράγματα θέλω να έχω μια ασφάλεια [...] Ίσως εάν παρασυρόμουν να μπορεί, για να πάω ατομικά δεν θα το κάνω αλλά αν ήταν συλλογικά, ναι σίγουρα.»

Το μέλος από τον πολιτιστικό σύλλογο Αμπελοκήπων, ο οποίος για χρόνια συμμετείχε στο χορευτικό τμήμα του συλλόγου, τώρα πια είναι ενεργό μέλος γιατί εμπνεύστηκε από την πορεία και τις δράσεις του συλλόγου.

«Ήθελα να συμμετάσχω κι εγώ (στο χορευτικό τμήμα), και μετά μου άρεσαν όλα αυτά που έκανε ο σύλλογος για την περιοχή και ήθελα να βοηθήσω από μέσα.»

Από την άλλη, το μέλος της Νεάπολης ασχολούταν ανέκαθεν με ζητήματα του συλλόγου και της περιοχής και έπειτα αποφάσισε να συμμετέχει στη θεατρική ομάδα. Τέλος, υπήρχε και η περίπτωση του μέλους του Αγίου Παντελεήμονα που η συμμετοχή του στην πολιτιστική ομάδα το παρακίνησε να συμμετάσχει σε άλλες εκδηλώσεις ψυχαγωγικού χαρακτήρα και όχι σε δράσεις κοινωνικού και οργανωτικού χαρακτήρα.

Από τα ερευνητικά δεδομένα ενισχύεται η άποψη ότι η εμπλοκή των ίδιων των συμμετεχόντων όσον αφορά το καλλιτεχνικό project και τους σκοπούς του μπορεί να τους εμπνεύσει για περαιτέρω εμπλοκή ακόμη και μελλοντική όταν χρειαστεί (Matarosso, 1997). Έτσι, λοιπόν και στην περίπτωση των πέντε μελών παρατηρούμε την αλληλεπίδραση της συμμετοχής τους στις πολιτιστικές ομάδες και της ενεργούς συμμετοχής τους στη λειτουργία του συλλόγου. Οι δεξιότητες που αποκτούν οι συμμετέχοντες, όπως η συνεργατική ικανότητα, οι οργανωτικές δεξιότητες, αλλά και τα συναισθήματα εμπιστοσύνης και δεσίματος με τον σύλλογο, ενισχύουν τη επιθυμία τους να στηρίζουν τον σύλλογο και κατ' επέκταση και τα τοπικά έργα (Matarosso, 1997).

Ο Rooke (2013) αναφέρει σε μία έρευνά του ότι η πλειοψηφία των ανθρώπων που πήραν μέρος υποστήριξαν ότι δεν έβλεπαν τον εαυτό τους ιδιαίτερα ενεργό πολιτικά ούτε εξέφρασαν κάποια επιθυμία να συμμετέχουν σε πολιτικές δράσεις, ως μέρος της κοινοτικής τους συμμετοχής. Παρόλα αυτά, εξέφρασαν την επιθυμία να συμμετέχουν και να νοιώθουν μέρος σε κάποια ενέργεια με χαρακτήρα τοπικό και συλλογικό. Το στοιχείο αυτό μπορεί να επιβεβαιωθεί και από αυτά τα ερευνητικά δεδομένα, καθώς, όπως έχει αναφερθεί παραπάνω, τα μέλη αν και δεν εκφράζουν πολιτική δράση και συνείδηση, ενεργοποιούνται όσον αφορά το σύλλογο και την κοινότητά τους. Σε αυτά τα μέλη έχει λειτουργήσει ενδυναμωτικά η συμμετοχή τους στις πολιτιστικές δράσεις, καθώς δεν περιορίζονται στην απλή συμμετοχή σε μία ομάδα αλλά κάποιοι δραστηριοποιούνται διεκδικητικά για κοινοτικά ζητήματα, άλλοι συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων.

Όμως, πρέπει να τονιστεί για άλλη μία φορά, ότι η συμμετοχή στα τοπικά καλλιτεχνικά προγράμματα δεν αποτελεί από μόνη της μία μορφή ενδυνάμωσης, αλλά ενδυναμωτικά είναι τα προγράμματα που δίνουν την δυνατότητα στους συμμετέχοντες να έχουν γνήσιο έλεγχο στην δημιουργική διαδικασία, και όχι απλά να εμπλέκονται. Εμφανίζονται δυο εναλλακτικοί τρόποι, που συμπληρώνουν ο ένας τον άλλο, για την ενδυνάμωση μέσω της καλλιτεχνικής συμμετοχής. Ο πρώτος αφορά τα ίδια τα άτομα που βιώνουν την τέχνη σαν μια εμπειρία που αλλάζει τη ζωή τους, καθώς βιώνουν μία αλλαγή οπτικής του εαυτού τους και του κόσμου. Η άλλη μορφή ενδυνάμωσης βιώνεται μέσω της συμμετοχής σε μία συλλογική και συνεργατική δουλειά, κατά τη διαδικασία του καλλιτεχνικού project.

Η ενημέρωση για κοινωνικοπολιτικά ζητήματα από τον σύλλογο

Όσον αφορά την ενημέρωση του συλλόγου σχετικά με τα γενικότερα κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα, όλα τα μέλη ανέφεραν ότι δεν γίνεται τέτοια ενημέρωση με μόνη εξαίρεση, όπως αναφέρουν δύο μέλη, κάποιες ημερίδες ή συζητήσεις που διοργανώνονται, αλλά σπάνια. Ένα άλλο μέλος αναφέρει ότι ο σύλλογος δεν τοποθετείται ούτε ενημερώνει τους κατοίκους ενώ εκφράζει την επιθυμία του για ενημερώσεις.

Δύο μέλη ταυτίζουν την έννοια των πολιτικών ζητημάτων με τα κομματικά θέματα και είναι κατηγορηματικά ως προς την προσέγγιση του συλλόγου σε αυτά.

«Άμα μπλέξεις τα πολιτικά μέσα στο σύλλογο τελείωσε. Γιατί θα παίζει εγώ είμαι με το κόμμα το πράσινο κι εσύ με το κόμμα το κίτρινο.»

«Με τα κομματικά δεν ασχολούμαστε θέλουμε να είμαστε ουδέτεροι από κόμματα για να ενωθεί ο κόσμος.»

Απ' ό,τι φαίνεται από τα λεγόμενά τους οι σύλλογοι τους ενημερώνουν κυρίως για ζητήματα της περιοχής τους, όπως αναφέρει ένα μέλος: *«οι σύλλογοι έχουν πιο πολύ τοπικό χαρακτήρα».*

Συμπληρωματική της παραπάνω ερώτησης είναι η ερώτηση για το αν ο σύλλογος προτρέπει να ασχοληθούν τα μέλη με κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα. Από τα λεγόμενα των μελών αναδεικνύεται ο τοπικός χαρακτήρας των δράσεων των συλλόγων, καθώς οι απαντήσεις τριών μελών αναφέρουν ότι ο σύλλογος παροτρύνει όσον αφορά προβλήματα της γειτονιάς και παροχή βοήθειας σε όσους έχουν ανάγκη, ενώ ένα άλλο μέλος αναφέρει ότι ο σύλλογος ασχολείται μόνο με τα πολιτιστικά. Ένα

μέλος λέει ότι ο σύλλογος προσπαθεί να προτρέψει αλλά όσες ημερίδες έγιναν, ελάχιστες μέσα σε κάποια χρόνια, δεν είχαν επιτυχία καθώς ήταν ελάχιστοι που ενδιαφέρθηκαν.

Συλλέγοντας τα δεδομένα και από τις δύο ερωτήσεις συνεπάγεται σχεδόν απόλυτα ότι η ενημέρωση εκ μέρους του συλλόγου είναι ελάχιστη. Η ενημέρωση είτε θα αφορά τοπικά ζητήματα, όταν θα προκύπτει κάποιο πρόβλημα και χρειάζεται την ανάμειξη όλων, είτε θα γίνεται μέσω ημερίδων, πολύ σπάνια βέβαια καθώς δεν υπάρχει ενδιαφέρον. Αυτό που αξίζει να επισημανθεί είναι η σύγχυση της έννοιας του «πολιτικού» με την έννοια του «κομματικού», εκφράζοντας κιόλας το φόβο μήπως ο σύλλογος πάρει κομματικές αποχρώσεις. Ίσως ο φόβος αυτός να έχει έναυσμα σε παλιότερες εποχές, όπου οι πολιτιστικοί σύλλογοι είχαν αποκτήσει κομματικό στίγμα (Σκιά-Πανοπούλου, 1998).

Σε αυτό το σημείο, τίθεται ένα σημαντικό ερώτημα για τον τρόπο που λειτουργούν οι πολιτιστικοί σύλλογοι. Η πληροφόρηση και ενημέρωση των πολιτών για τα προβλήματα της κοινότητας αλλά και για τα γενικότερα κοινωνικοπολιτικά ζητήματα έχει άμεση σχέση με τη συμμετοχή και την ενεργοποίηση των πολιτών. Εφόσον η ενημέρωση και η πληροφόρηση είναι ισχνή, κατ' επέκταση διαμορφώνεται μια ελλειμματική επικοινωνία ανάμεσα στον σύλλογο και την κοινότητα. Το γεγονός αυτό λειτουργεί αντιφατικά, αφού το στοιχείο της επικοινωνίας αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό για τον πολιτισμό καθώς θεωρείται «ένας από τους τομείς που μπορεί να διαμορφώσει κανάλια επικοινωνίας μεταξύ των πολιτών στα πλαίσια της κοινότητας και να συμβάλει ουσιαστικά στη διαμόρφωση μιας πολιτιστικής συμμετοχής» (Σκιά-Πανοπούλου, 1998). Αυτό λοιπόν έχει ως αποτέλεσμα να λειτουργήσει σαν εμπόδιο στην ενεργοποίηση της κοινότητας, καθώς, όπως υποστηρίζεται από τον Freire, το πιο ισχυρό εργαλείο για την ενδυνάμωση είναι ο διάλογος. Με συζητήσεις και ερωτήσεις κριτικού περιεχομένου, ενεργοποιούν τους καταπιεζόμενους και τους φέρνουν αντιμέτωπους με την πραγματικότητα, τα αίτια και τον τρόπο λειτουργίας της κοινωνίας, ώστε να μπορούν να αντιληφθούν τι πραγματικά ευθύνεται για την κατάσταση στην οποία βρίσκονται και να διεκδικήσουν όσα δικαιούνται (Lee, 2001). Η γνώση και η επίγνωση της κοινωνικής πραγματικότητας, των δομικών αιτιών που διαμορφώνουν τις καταπιεστικές συνθήκες και η ενίσχυση του διαλόγου δημιουργεί το γόνιμο έδαφος για την ενδυνάμωση και ενεργοποίηση της κοινότητας.

Κατά τη Σχολή της Φραγκφούρτης, ο πολιτισμός μορφοποιεί τους τρόπους πρόσληψης του κόσμου και μπορεί να αποτελεί ενίσχυση για κριτική σκέψη. Οι

τέχνες και τα οπτικοακουστικά μέσα (media) με τη σειρά τους ενισχύουν ή αμφισβητούν τους παγιωμένους κανόνες και αξίες (Mayo, 2000). Όταν λοιπόν η τέχνη «συζητάει» τοπικά πολιτικά θέματα, τότε μπορεί να είναι πραγματικά ενδυναμωτική.

Ικανοποίηση από τη δράση του συλλόγου και προτάσεις

Κλείνοντας τη συνέντευξη με τα μέλη, τους ρωτήσαμε αν είναι ικανοποιημένοι από τον σύλλογό τους. Όλα τα μέλη δήλωσαν ικανοποιημένα προσθέτοντας όμως και τις προτάσεις τους για βελτίωση και λέγοντας ότι πάντα υπάρχει περιθώριο εξέλιξης γιατί όπως λέει ένα μέλος: «αν επαναπαυόμαστε, δεν εξελισσόμαστε».

Συγκεκριμένα, το μέλος του συλλόγου της Τέρψης ανέφερε ότι: «θα ήθελα κάτι παραπάνω. Πρώτο και σημαντικότερο θα ήθελα να γνωρίζει η γειτονιά το σύλλογο. Θα ήθελα περισσότερες δραστηριότητες, κάτι δυναμικό να τραβήξει κόσμο. Βέβαια δικαιολογώ το σύλλογο στο κομμάτι το οικονομικό γιατί δεν μαζεύεται ο κόσμος λόγω των οικονομικών και γι' αυτό δεν δημιουργούνται τμήματα. Θα ήθελα να προσφέρει κάτι το δημιουργικό στη γειτονιά, εγώ δηλαδή έρχομαι κάθε απόγευμα παίζω πινγκ πονγκ και να κάτι κάνω. Θα ήθελα να το ξέρει ο κόσμος, τα παιδιά περισσότερο, η νεολαία που λείπει από το σύλλογο. Θα ήθελα να του δώσει ένα ερέθισμα. Κατά τα άλλα είμαι πολύ ευχαριστημένη».

Το μέλος του πολιτιστικού συλλόγου των Αμπελοκήπων, το οποίο είναι πολύ ενεργό στο σύλλογο, είπε: «Δεν μπορώ να είμαι και τελείως αντικειμενικός γιατί είμαι από μέσα, ξέρω ότι αυτοί οι άνθρωποι που τον τρέχουν προσπαθούν. Και με τα λάθη τους γιατί δεν γίνεται να τα κάνουν όλα τέλεια. Το μόνο που μπορώ να πω είναι να προσπαθήσουμε να φέρουμε τον κόσμο στο Δ.Σ. να κάνουν τις προτάσεις τους. Τι άλλο, ίσως αυτό με τις ημερίδες, να ζητήσουμε από το δήμο βοήθεια να γίνονται πιο συχνά κάτι τέτοια ή έστω να μπορούν να παρακολουθούν τα παιδιά. Είναι σχετικό πόσο είναι εφικτό αυτό. Όταν βλέπεις ότι δεν έχεις συμμετοχή είναι και λίγο ρίσκο να το κάνεις. Είμαι 10 χρόνια στο σύλλογο, έχω ζήσει 3 προέδρους δεν αλλάζει κάτι κι όλοι προσπαθούν για το καλύτερο. Όλοι τρέχουν αλλά δεν αλλάζει κάτι, είναι στους ανθρώπους τελείωσε».

7^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

7.1 Συμπεράσματα

Η επεξεργασία και μελέτη του θεωρητικού υπόβαθρου μας έκανε να αντιληφθούμε ότι ο πολιτισμός, είτε με την ευρύτερη έννοια ως τρόπος ζωής είτε με την πιο περιορισμένη έννοια των τεχνών, έχει τη δυναμική να προάγει την ενδυνάμωση της κοινότητας και την ενεργοποίηση των πολιτών. Για να συμβεί όμως αυτό, είναι αναγκαίο να αναδειχθεί η ιδέα ότι ο πολιτισμός διακατέχεται και από μια πολιτική διάσταση και ότι τα πολιτιστικά μέσα που χρησιμοποιεί οφείλουν να προσλαμβάνονται ως εργαλεία για την ενίσχυση και προτροπή την κριτικής σκέψης. Σε αυτά τα πλαίσια θα αποπειραθούμε να ερμηνεύσουμε αν οι πολιτιστικοί σύλλογοι, με τον τρόπο που λειτουργούν, οργανώνονται και χρησιμοποιούν τα πολιτιστικά μέσα, κινητοποιούν την κοινότητα. Οι πολιτιστικοί σύλλογοι σύμφωνα με τα ερευνητικά μας δεδομένα αξιοποιούν αυτή την πολυδιάστατη φύση του πολιτισμού;

Στην έρευνά μας, σύμφωνα με τις απόψεις των προέδρων των πολιτιστικών συλλόγων σχετικά με το αν πιστεύουν ότι ο πολιτιστικός σύλλογος κινητοποιεί την κοινότητα, παρατηρούμε δύο αντίθετες οπτικές. Δύο στους έξι θεωρούν ότι οι κάτοικοι δεν κινητοποιούνται, ενώ τρεις στους έξι βλέπουν με θετική ματιά την επιρροή των συλλόγων στην ενεργοποίηση.

Από την ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων καταλήγουμε στα παρακάτω. Πρέπει να σημειωθεί ότι η διερεύνηση του τρόπου συμμετοχής των κατοίκων στους πολιτιστικούς συλλόγους αποτελείται από δύο όψεις. Η πρώτη όψη αφορά τη συμμετοχή τους στις πολιτιστικές ομάδες και δράσεις, ενώ η δεύτερη αφορά τη συμμετοχή τους στις συλλογικές διαδικασίες του συλλόγου π.χ. συνελεύσεις. Έτσι λοιπόν, οι δύο αυτές όψεις θα αποτελέσουν κριτήρια για εμάς βάσει των οποίων θα γίνει διεξαγωγή των συμπερασμάτων.

Όσον αφορά τη συμμετοχή των κατοίκων στις πολιτιστικές ομάδες και δράσεις, τα δεδομένα της έρευνας δείχνουν ότι η ανταπόκριση είναι ικανοποιητική. Ζητούμενο όμως της έρευνας είναι πώς η συμμετοχή τους μπορεί να τους κινητοποιήσει.

Επεξεργαζόμενοι τα ερευνητικά μας δεδομένα σχετικά με το αν τα μέλη που συμμετέχουν στις πολιτιστικές ομάδες και δράσεις ασχολούνται και με τα ζητήματα της κοινότητας, παρατηρούμε αντίθετες απόψεις μεταξύ των προέδρων. Δυο πρόεδροι υποστηρίζουν ότι όταν προκύπτουν προβλήματα στην κοινότητα υπάρχει αδιαφορία ακόμη και από εκείνους που συμμετέχουν στις πολιτιστικές ομάδες. Από την άλλη,

τέσσερις πρόεδροι αναφέρουν ότι οι κάτοικοι ανταποκρίνονται στην αντιμετώπιση των προβλημάτων της κοινότητας. Σε αυτό το σημείο θα προσπαθήσουμε να ερμηνεύσουμε αυτή τη στάση, με βάση τη θεωρητική μας ανασκόπηση.

Ο πολιτισμός και κυρίως οι κοινοτικές τέχνες και τα μέσα μπορούν να λειτουργήσουν ενισχυτικά προς την ενδυνάμωση και την κινητοποίηση της κοινότητας. Όμως θα πρέπει να πληρούνται κάποιες προϋποθέσεις, καθώς η συμμετοχή σε πολιτιστικές δραστηριότητες δεν είναι αυτόματα ενδυναμωτική, αλλά ενδυναμωτικά είναι τα προγράμματα που δίνουν τη δυνατότητα στους συμμετέχοντες να έχουν γνήσιο έλεγχο στη δημιουργική διαδικασία και όχι απλά να εμπλέκονται (Matarosso, 1997). Επίσης, ενδυναμωτικά είναι εκείνα που μπορούν να οδηγήσουν τους ανθρώπους να έχουν δίκαιες σχέσεις, ενεργό δράση και τον έλεγχο της ζωής τους. Θα πρέπει να δίνεται η ευκαιρία οι νέες ικανότητες που αποκτούν οι συμμετέχοντες, όπως η εμπιστοσύνη/αυτοπεποίθηση, η εμπειρία της συνεργατικής δουλειάς και η αίσθηση ότι δημιουργούν, να ενισχύουν τη δέσμευση των κατοίκων να στηρίζουν τα τοπικά ζητήματα. Έτσι μπορεί να δημιουργηθούν κοινοτικές ομάδες που θα ενισχυθούν.

Η παραπάνω άποψη επιβεβαιώνεται και από τα δεδομένα που συλλέξαμε κατά τη διαδικασία της έρευνας που πραγματοποιήσαμε. Δηλαδή, από τη μία πλευρά υπάρχει ενδιαφέρον για τις πολιτιστικές ομάδες και δράσεις που οργανώνει ο κάθε σύλλογος (χορός, θεατρικές παραστάσεις, εκδρομές, μουσικές βραδιές κ.λπ.) από την άλλη δεν υπάρχει ιδιαίτερη συμμετοχή στην οργάνωση αυτών και στη γενικότερη λειτουργία των συλλόγων. Ένα επιπλέον στοιχείο που ενισχύει την παρατήρηση αυτή αφορά τη δυνατότητα που έχουν τα μέλη, που συμμετέχουν στις πολιτιστικές ομάδες, να διαμορφώσουν το πρόγραμμα και το περιεχόμενο της κάθε ομάδας. Η μορφή της συμμετοχής των μελών μοιάζει επιφανειακή και «δεν έχει την έννοια της ενθάρρυνσής τους να συμμετέχουν προσωπικά στις διεργασίες της πολιτιστικής και καλλιτεχνικής δημιουργίας» (Γκιζέλης, 1980:96-97). Αυτός που αποφασίζει είναι συνήθως ο συντονιστής της ομάδας, ενώ ο ρόλος των μελών «περιορίζεται κυρίως στην κατανάλωση των πολιτιστικών μέσων και αγαθών» (Γκιζέλης, 1980:96-97). Ο τρόπος αυτός που συμμετέχουν τα μέλη στις πολιτιστικές δράσεις δεν τους ενεργοποιεί, καθώς δεν παίρνουν ενεργό ρόλο και δεν είναι αυτά που αποφασίζουν σε σχέση με τους στόχους των δράσεων και τις ανάγκες τους. Σύμφωνα με έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί, επισημαίνεται ότι υπάρχει μεγάλη διαφορά ανάμεσα στην εμπειρία όσων συμμετέχουν στον πολιτισμό, και πιο συγκεκριμένα στις τέχνες, και όσων απλά παρακολουθούν (Matarasso, 1996b, Matarasso, 1997, Williams, 1997,

Jones, 1988, Matarosso, 1998, Kay & Watt, 2000, Lowe, 2000 στο Newman, Curtis & Stephens, 2001).

Από την ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων, αντιλαμβανόμαστε ότι τα μέλη «εκμεταλλεύονται» τις πολιτιστικές δράσεις για εκτόνωση και κοινωνικοποίηση αλλά δεν αντιλαμβάνονται την πολιτική διάσταση του πολιτισμού. Αυτό συμβαίνει είτε γιατί οι δράσεις που επιλέγονται από τους συλλόγους αποσκοπούν μόνο στην ψυχαγωγία και τη διασκέδαση των πολιτών, είτε γιατί ο τρόπος λειτουργίας των συλλόγων δεν υπερασπίζεται τη συλλογική δράση και την ενεργοποίηση των πολιτών.

Όπως φαίνεται από τα αποτελέσματα της έρευνας, οι κάτοικοι δε συμμετέχουν στις συλλογικές διαδικασίες όπως είναι οι συνελεύσεις και τα Διοικητικά Συμβούλια, τα οποία είναι ανοιχτά σε όλους τους κατοίκους. Παρόλο που οι πρόεδροι υποστηρίζουν ότι προσπαθούν να ενεργοποιήσουν τα μέλη να συμμετέχουν περισσότερο στις συνελεύσεις και στις αποφάσεις που λαμβάνονται, φαίνεται ότι δεν υπάρχει συμμετοχή από τους κατοίκους. Αντίθετα, όπως αναφέρει και ο Packham (2008), για την ενεργοποίηση των πολιτών είναι σημαντικό τα μέλη μιας κοινότητας να συμμετέχουν σε δημοκρατικές διαδικασίες και στη λήψη αποφάσεων που αφορούν την κοινότητα. Κατά τη γνώμη μας, η ελλιπής συμμετοχή των κατοίκων στις συνελεύσεις ίσως να οφείλεται στο ότι οι συνελεύσεις λαμβάνουν χώρα αυστηρά, σύμφωνα με το καταστατικό, μία φορά το χρόνο, ενώ τα προβλήματα μιας κοινότητας έχουν καθημερινό αντίκτυπο στους κατοίκους. Έτσι, θεωρούμε ότι οι συνελεύσεις έχουν πιο πολύ τυπικό παρά ουσιαστικό χαρακτήρα. Αυτό είναι ένα αποτρεπτικό στοιχείο και επικοινωνιακά ένας εσφαλμένος τρόπος κινητοποίησης και ευαισθητοποίησης των κατοίκων σχετικά με τη συμμετοχή τους στις δράσεις των συλλόγων.

Στη συνέχεια, παρατηρήθηκε ότι οι δράσεις συνήθως οργανώνονται μόνο από το Δ.Σ., χωρίς να εμπλέκουν ενεργά τα μέλη τους στη λήψη αποφάσεων και στη διαμόρφωση των δράσεων, έτσι ώστε οι δράσεις αυτές να ακουμπούν στις ανάγκες των μελών. Αυτό το στοιχείο πιθανόν υποδεικνύει ότι τα περισσότερα Δ.Σ. λειτουργούν κατά κάποιο τρόπο συγκεντρωτικά. Τα στοιχεία της έρευνάς μας αποδεικνύουν ότι το Δ.Σ. απλώς ενημερώνει τα μέλη για τις αποφάσεις που λαμβάνονται από αυτό. Επίσης, όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο οργανώνονται οι δράσεις, οι κάτοικοι συνηθίζεται να μη συμμετέχουν στη διαμόρφωση του ετήσιου προγράμματος δράσεων και εκδηλώσεων, κάτι που δηλώνει ελλιπή κοινωνική συμμετοχή. Αυτές οι παρατηρήσεις υποδηλώνουν ότι η οργάνωση του συλλόγου

δομείται κυρίως «από τα πάνω» και δεν ενισχύεται η συλλογική δράση. Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι η αποχή από τη λήψη αποφάσεων και την ενεργό συμμετοχή των κατοίκων σε οργανωτικά ζητήματα τούς εμποδίζει να συνδεθούν μεταξύ τους ως κοινότητα και να δρουν συλλογικά και ομαδικά.

Οι πρόεδροι, όταν ρωτήθηκαν για ποιο λόγο πιστεύουν ότι οι κάτοικοι δεν ασχολούνται με τα κοινοτικά ζητήματα, απάντησαν ότι τα προσωπικά και οικονομικά προβλήματα είναι ο κύριος παράγοντας της αποχής. Συνήθως, η κοινωνική και οικονομική κατάσταση είναι άρρηκτα συνδεδεμένες, γι' αυτό και η άποψη αυτή συνδέεται με τη θεωρία της Σεραφετινίδου (2002), η οποία αναφέρει ότι σημαντικό ρόλο στη συμμετοχή των πολιτών στα κοινά παίζει η ταξική προέλευση, δηλαδή η κοινωνική τους θέση. Αυτό συμβαίνει διότι αν ο πολίτης έχει την αντίληψη ότι δε μπορεί να επηρεάσει και να αλλάξει με κάποιον τρόπο τις πολιτικές εξελίξεις, τότε δε θα προσπαθήσει ποτέ να εμπλακεί με τα κοινά. Επίσης, άλλος ένας ανασταλτικός παράγοντας είναι ο τρόπος με τον οποίο επικοινωνείται ένα πρόβλημα, ο οποίος συχνά είναι αναποτελεσματικός και αποτρεπτικός.

Από τα στοιχεία που συλλέξαμε από τις συνεντεύξεις με τα μέλη, επιβεβαιώνεται η άποψη που έχει αναφερθεί στη θεωρητική ανασκόπηση, ότι δηλαδή η συμμετοχή στις πολιτιστικές ομάδες επιφέρει οφέλη στην προσωπική εξέλιξη των ατόμων. Παρατηρούμε ότι ενισχύεται η αυτοπεποίθησή τους, η δημιουργικότητά τους και η κοινωνικοποίησή τους.

Τα προσωπικά οφέλη, σύμφωνα με έρευνες, μετατρέπονται και σε ευρύτερα κοινωνικά οφέλη καθώς θεωράκιζεται η αυτοπεποίθηση των περιθωριοποιημένων ομάδων, ενισχύεται η επαφή και η κοινωνική συνοχή (Matarasso, 1996b, Matarasso, 1997, Williams, 1997, Jones, 1988, Matarosso, 1998, Kay & Watt, 2000, Lowe, 2000 στο Newman, Curtis & Stephens, 2001). Οι νέες δεξιότητες και η αυτοπεποίθηση μπορούν να είναι ενδυναμωτικές, καθώς οι ομάδες της κοινότητας εμπλέκονται περισσότερο στα τοπικά ζητήματα. Η άποψη αυτή, όπως διαφαίνεται από τα λεγόμενα των μελών, επιβεβαιώνεται εν μέρει και από τα ερευνητικά μας δεδομένα. Συγκεκριμένα, τρία μέλη που συμμετείχαν στην έρευνα υποστηρίζουν ότι αναπτύσσονται και ενισχύονται οι κοινωνικοί δεσμοί της κοινότητας, και αυτό συμβάλλει στην ενεργοποίηση της κοινότητας όσον αφορά τις τοπικές υποθέσεις. Παρόλα αυτά, υπάρχει και η αντίθετη άποψη των υπολοίπων μελών, που υποστηρίζει ότι το παραπάνω δεν ισχύει για όλη την κοινότητα, αλλά μόνο για όσους συμμετέχουν στις δραστηριότητες.

Επομένως, η εν λόγω έρευνα δεν μπορεί να υποστηρίξει την άποψη ότι η συμμετοχή στον πολιτισμό και στις τέχνες παράγει αποτελέσματα σε όσους εμπλέκονται, και έτσι κατ' επέκταση και στην ευρύτερη κοινότητα (Matarosso, 1997), καθώς εκδηλώνονται αντιφατικές συμπεριφορές από τα μέλη των πολιτιστικών ομάδων. Δηλαδή από τη μία, όπως φαίνεται από την ανάλυση των αποτελεσμάτων, οι τρεις ενεπλάκησαν πιο ενεργά στο σύλλογο και στην αντιμετώπιση των προβλημάτων της κοινότητας μετά την επαφή τους με τις πολιτιστικές δραστηριότητες, όχι μόνο λόγω προσωπικής ανάπτυξης, αλλά και λόγω του ότι η συμμετοχή τους στις πολιτιστικές δράσεις μπορεί να ενισχύσει την αφοσίωση των ατόμων και τη δέσμευσή τους στην αντιμετώπιση των προβλημάτων. Από την άλλη όμως, οι πρόεδροι υποστηρίζουν ότι πολλά είναι τα μέλη που συμμετέχουν στις πολιτιστικές ομάδες και δράσεις, αλλά αδιαφορούν για τα προβλήματα που προκύπτουν στην κοινότητα.

Αυτό που μπορούμε να συμπεράνουμε είναι ότι η παρουσία των συλλόγων και η δράση τους δεν καταφέρνει να ενισχύσει στο σύνολο των κατοίκων το αίσθημα ότι ανήκουν σε μια ομάδα, στοιχείο που αποτελεί ουσιαστική προϋπόθεση να θεμελιωθεί η ταυτότητα της κοινότητας. Για να επιτευχθεί το αίσθημα της συλλογικότητας και να μπορέσουν οι πολίτες να δράσουν συλλογικά, θα πρέπει πρώτα να διαμορφωθεί η συλλογική ταυτότητα του ατόμου και να ενισχυθεί η κοινή ταυτότητα της κοινότητας. Αυτό που παίζει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της συλλογικής ταυτότητας είναι η αναπαράσταση των κοινωνικών κατηγοριών, δηλαδή το πώς οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται τον κόσμο και τι νόημα του αποδίδουν (Γρίβα, 2014). Σε αυτό το αποτέλεσμα μπορεί να συμβάλει ο πολιτισμός, με την έννοια του τρόπου ζωής και με την έννοια της τέχνης, καθώς «δύναται να διαμορφώσει ένα σύστημα αξιών και πεποιθήσεων που αμφισβητούν τους παγιωμένους κανόνες και αξίες» (Mayo, 2000). Έτσι, οι πολιτιστικοί σύλλογοι μέσω των πολιτιστικών μέσων που διαθέτουν μπορούν να προάγουν νοήματα, τα οποία, όπως υποστηρίζει η Σχολή της Φραγκφούρτης, θα καταστούν δυναμικό χειραφέτησης, μέσο για παρότρυνση κριτικής και αμφισβήτησης και τελικά θα συμβάλουν στην κινητοποίηση για τη διαδικασία της αλλαγής.

Επίσης, από την ανάλυση των ερευνητικών στοιχείων όσον αφορά το πώς έχουν επηρεαστεί τα μέλη σε κοινωνικό επίπεδο, παρατηρούμε ότι κάποια μέλη έχουν σταδιακά αποκτήσει μια διαφορετική αντίληψη για τα προβλήματα της κοινότητας, ευαισθητοποιούνται και κάποιες φορές διεκδικούν. Αυτό βέβαια δεν αποδεικνύει ότι ενεργοποιούνται σε τέτοιο σημείο ώστε να προβούν σε πολιτική και συλλογική δράση. Αυτή η παρατήρηση έρχεται σε συμφωνία με την έρευνα του Rooke (2013), ο

οποίος αναφέρει ότι η πλειοψηφία των ανθρώπων που πήραν μέρος στην έρευνά του υποστήριξαν ότι δεν έβλεπαν τον εαυτό τους ιδιαίτερα ενεργό πολιτικά, ούτε εξέφρασαν κάποια επιθυμία να συμμετέχουν σε πολιτικές δράσεις ως μέρος της κοινοτικής τους συμμετοχής. Ωστόσο, εξέφρασαν την επιθυμία να συμμετέχουν και να νοιώθουν μέρος κάποιας δράσης με χαρακτήρα τοπικό και συλλογικό. Για να ενισχυθεί η συνειδητοποίηση των δικαιωμάτων και η πολιτική συνείδηση, θα πρέπει οι ίδιες οι δράσεις να εστιάζουν σε αυτόν το στόχο, ώστε να μπορούν να αλλάξουν αποτελεσματικά την οπτική των ανθρώπων για τα δικαιώματά τους και να ενισχύσουν την επίγνωσή τους για την πολιτική δομή, καθώς και τη δύναμη που έχουν (Matarosso, 1997).

Ένα στοιχείο που θεωρούμε ότι αξίζει να ερμηνευθεί και έχει άμεση σχέση με τη συμμετοχή και την ενεργοποίηση των πολιτών είναι η πληροφόρηση και ενημέρωση των πολιτών για τα προβλήματα της κοινότητας αλλά και για τα γενικότερα κοινωνικοπολιτικά ζητήματα. Για να αναπτυχθεί η συμμετοχή και κατ' επέκταση η συλλογική δράση, στο πλαίσιο της κοινότητας, θα πρέπει η κοινοτική ζωή των κατοίκων να χαρακτηρίζεται από επικοινωνιακότητα. «Ο πολιτισμός θεωρείται ένας από τους τομείς που μπορεί να διαμορφώσει κανάλια επικοινωνίας μεταξύ των πολιτών και να συμβάλει ουσιαστικά στη διαμόρφωση μιας πολιτιστικής συμμετοχής» (Σκιά-Πανοπούλου, 1998). Η γνώση και η επίγνωση της κοινωνικής πραγματικότητας, των δομικών αιτιών που διαμορφώνουν τις καταπιεστικές συνθήκες και η ενίσχυση του διαλόγου δημιουργεί το γόνιμο έδαφος για την ενδυνάμωση και ενεργοποίηση της κοινότητας. Αυτό που παρατηρούμε από τα δεδομένα της έρευνας είναι ότι οι σύλλογοι δεν ενημερώνουν την κοινότητα σχετικά με κοινωνικοπολιτικά ζητήματα. Σε μεμονωμένες μόνο περιπτώσεις, σύμφωνα με τα λεγόμενα των συνεντευξιζόμενων, μπορεί να γίνουν κάποιες ενημερωτικές δράσεις για θέματα κοινωνικού χαρακτήρα. Διαφαίνεται λοιπόν μια τοπικιστική αντίληψη στον τρόπο δράσης των συλλόγων, χωρίς να προωθείται η γνώση και η κριτική συνειδητοποίηση των κοινωνικών δομών, ώστε έτσι να ενδυναμωθεί και να ενεργοποιηθεί η κοινότητα.

Επίσης, παρατηρείται σύγχυση της έννοιας του πολιτικού με το κομματικό, κάτι που μπορεί να εξηγείται από το γεγονός ότι, όπως αναφέρει η Σκιά-Πανοπούλου (1998), οι πολιτιστικοί σύλλογοι είχαν αποκτήσει ένα κομματικό στίγμα, το οποίο τώρα, κατά τη γνώμη μας, προσπαθούν να αποβάλλουν. Οι πολιτιστικοί σύλλογοι δεν καταφέρνουν να καλλιεργήσουν τη δύναμη της γνώσης και της κριτικής

συνειδητοποίησης σχετικά με τις ανισότητες που επικρατούν στις δομές μιας κοινωνίας και άρα δεν επιτυγχάνουν να ενισχύσουν την πολιτική τους συνείδηση.

Σύμφωνα με το τελευταίο μας ερώτημα, για το αν ένας κοινωνικός λειτουργός θα ήταν χρήσιμος στους πολιτιστικούς συλλόγους, οι απαντήσεις ήταν όλες θετικές. Ήταν αναγκαίο να μας διευκρινίσουν πώς ακριβώς φαντάζονταν μία μελλοντική συνεργασία και οι απαντήσεις που δόθηκαν μας προκάλεσαν το ενδιαφέρον. Μόνο μία περίπτωση ερωτώμενου δε γνώριζε καθόλου το πεδίο δράσης του κοινωνικού λειτουργού. Στις υπόλοιπες περιπτώσεις παρατηρήσαμε ότι η κοινωνική εργασία δεν έχει συνδεθεί με την κοινότητα και με την ενδυνάμωση των κατοίκων. Χρειάστηκε να κάνουμε πιο διευκρινιστικές ερωτήσεις για να απαντηθεί το ερευνητικό μας ερώτημα αν ο κοινωνικός λειτουργός μπορεί να συμβάλει στην ενεργοποίηση των πολιτών μέσω των πολιτιστικών συλλόγων. Μόνο δύο ερωτώμενοι μας απάντησαν ότι θα βοηθούσε στην κινητοποίηση και στη συλλογική δράση.

Από τα ερευνητικά μας δεδομένα εντοπίζεται η ελλιπής ενημέρωση του κόσμου για το ρόλο που μπορεί να έχει ένας κοινωνικός λειτουργός μέσα στην κοινότητα. Σύμφωνα με τον Ζαϊμάκη (2011:95-96), ο κοινωνικός λειτουργός μπορεί να είναι: υποστηρικτής, σχεδιαστής προγραμμάτων, κοινοτικός σύμβουλος, συνήγορος, διαμεσολαβητής, αξιολογητής αναγκών, οργανωτής και συντονιστής ομάδων. Εξαιρετικά σημαντικός είναι ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού στην προσπάθεια να κινητοποιήσει την κοινότητα. Η κινητοποίηση θα έρθει μέσα από την ενδυνάμωσή της, μια μορφή κοινωνικής και πολιτικής εκπαίδευσης. Η διαδικασία αυτή περιλαμβάνει μεταφορά γνώσης και πληροφοριών, με τον κοινωνικό λειτουργό να έχει τον κυρίαρχο εκπαιδευτικό ρόλο. Έτσι, σταδιακά, η κοινότητα θα χειραφετηθεί, θα αποκτήσει μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση και θα διεκδικήσει την αλλαγή με καλύτερες πιθανότητες επιτυχίας (Lee, 2001:63).

Ολοκληρώνοντας, λοιπόν, την έρευνά μας, καταλήγουμε στα παραπάνω συμπεράσματα λαμβάνοντας φυσικά υπόψη ότι δεν έχουμε τη δυνατότητα γενίκευσης των δεδομένων, λόγω του μικρού και πιθανόν μη αντιπροσωπευτικού δείγματος. Συνοψίζοντας, αντιλαμβανόμαστε ότι τα στοιχεία που ενισχύουν την ενεργοποίηση των πολιτών σε μία κοινότητα δεν εμφανίζονται σε ικανοποιητικό βαθμό ώστε να επιτευχθεί η ενεργοποίησή της. Όπως φαίνεται, οι πολίτες που ασχολούνται ενεργά με τους συλλόγους και τις δράσεις τους εμφανίζουν μία αύξηση στην κοινωνικοποίησή τους. Παρ' όλα αυτά, παρατηρούμε ότι οι σύλλογοι δεν ενισχύουν την πολιτική παρά μόνο την πολιτιστική δράση. Τα πολιτιστικά μέσα που χρησιμοποιούν οι σύλλογοι έχουν κυρίως ψυχαγωγικό χαρακτήρα ή και σκοπεύουν στην ενίσχυση της

δημιουργικότητας. Όμως, η απουσία πολιτικής διάστασης των δράσεων δεν καταφέρνει να ενισχύσει την ενδυνάμωση και την κριτική συνειδητοποίηση ώστε να επιτευχθεί η ενεργοποίηση της κοινότητας και τελικά η δράση για την κοινωνική αλλαγή.

7.2 Προτάσεις

Ύστερα από τη βιβλιογραφική μας ανασκόπηση και την εκπόνηση της ποιοτικής έρευνας η σπουδαστική ομάδα θα επιχειρήσει να παραθέσει ορισμένες προτάσεις ώστε να λειτουργήσουν οι πολιτιστικοί σύλλογοι ως ένα μοντέλο κινητοποίησης και ενεργοποίησης των πολιτών. Παρατηρώντας τα δεδομένα που αναλύθηκαν εντοπίζουμε ότι είναι απαραίτητες κάποιες αλλαγές στον τρόπο λειτουργίας και διαχείρισης της έννοιας του πολιτισμού και των μέσων που τον εκφράζουν.

Οι πολιτιστικοί σύλλογοι λειτουργούν σύμφωνα με τις ιδέες της πολιτιστικής δημοκρατίας και έχουν ως στόχο να προτάσσουν την πολιτιστική πρόοδο των κατοίκων και την προστασία των δικαιωμάτων τους, καθώς λειτουργούν ως όργανα υποστήριξης και πίεσης, και την ενεργό συμμετοχή τους. Για την επίτευξη των στόχων πιστεύουμε ότι είναι αναγκαίο να προάγονται μέσω του πολιτισμού νέες πεποιθήσεις και αξίες που να αμφισβητούν τις κυρίαρχες, καταπιεστικές αξίες. Για την ακρίβεια, οι σύλλογοι θα πρέπει να αξιοποιήσουν την πολυδιάστατη έννοια του πολιτισμού η οποία συνδέεται με τις έννοιες της παιδείας, της επιμόρφωσης, της επικοινωνίας, της ψυχαγωγίας και γενικότερα της πνευματικής και ψυχικής αναβάθμισης, της κοινωνικής συμμετοχής και της πολιτικο-κοινωνικής και τεχνολογικής ανάπτυξης (Σκιά-Πανοπούλου, 1998:11) καθώς και την πολιτική δυναμική του.

Κρίνουμε αναγκαίο να προτείνουμε περισσότερες δράσεις κοινωνικού και πολιτικού περιεχομένου που θα “σπάσει” την τοπικιστική δράση των συλλόγων και θα προτρέψει τους κατοίκους να βγουν από τα σπίτια και τις γειτονιές τους και να συνδεθούν με την υπόλοιπη κοινωνία. Οι σύλλογοι οφείλουν να αναδείξουν τη συλλογική δράση μέσω των γενικών συνελεύσεων, οι οποίες δε θα έπρεπε να περιορίζονται σε μία φορά το χρόνο καθώς τα προβλήματα σε μία κοινότητα εξελίσσονται καθημερινά. Οι κάτοικοι θα πρέπει να εκπαιδευτούν να λειτουργούν σε συλλογικό επίπεδο, λαμβάνοντας οι ίδιοι μέρος στη διαμόρφωση των πολιτικών εξελίξεων. Οι πολιτιστικοί σύλλογοι είναι αυτοί που θα τους δείξουν τον τρόπο και θα τους προτρέψουν να κινητοποιηθούν για την κοινωνική αλλαγή.

Στη συνέχεια, θα θέλαμε να δώσουμε έμφαση στα μέσα που χρησιμοποιούνται για τις πολιτιστικές δράσεις. Προτείνουμε τα πολιτιστικά μέσα να εμπλουτιστούν και να χρησιμοποιηθούν με εναλλακτικές μορφές βασισμένες στη συμμετοχική προσέγγιση. Όπως υποστηρίζουν οι Mayo, Freire, Rooke και ο Matarosso, η συμμετοχική χρήση των κοινοτικών τεχνών και μέσων (χορός, θέατρο, κινηματογράφος, βίντεο, φεστιβάλ, κ.λπ.) μπορεί να λειτουργήσει εκπαιδευτικά δίνοντας χώρο στα μέλη να εκφραστούν μέσω του διαλόγου, να αναπτύξουν κριτική σκέψη και να σχηματίσουν συλλογική ταυτότητα.

Οι παραπάνω προτάσεις μπορούν να υλοποιηθούν με τη σύμπραξη της κοινωνικής εργασίας. Ο κοινωνικός λειτουργός εκμεταλλευόμενος την πολιτική φύση του επαγγέλματός του και υιοθετώντας την κριτική κοινοτική εργασία με ριζοσπαστικά στοιχεία μπορεί να συμβάλει στην πολιτική και κοινωνική εκπαίδευση της κοινότητας. Οι ρόλοι του κοινωνικού λειτουργού στην κοινότητα, όπως έχει αναφερθεί στο θεωρητικό μέρος της εργασίας, είναι πολλοί. Αν δώσουμε μια κριτική ματιά στον τρόπο που δρα τότε θα δούμε ότι μπορεί να συμβάλει στη διαμόρφωση μία διαφορετικής αντίληψης σχετικά με τη λειτουργία του συλλόγου συνεργαζόμενος και με τα μέλη του Δ.Σ και με τους υπόλοιπους κατοίκους. Στην προσπάθεια κοινοτικής δράσης των τοπικών κοινωνιών θα προσφέρει την τεχνογνωσία του και την επιστημονική του κατάρτιση για την αξιοποίηση πόρων, ιδεών και συνεργασιών που θα συμβάλλουν στη διαδικασία κοινωνικής και πολιτισμικής αλλαγής. Επίσης, μπορεί να συνεργαστεί με τους συντονιστές των πολιτιστικών ομάδων για την ενίσχυση μιας συμμετοχικής προσέγγισης του πολιτισμού και φυσικά να δρα ενδυναμωτικά είτε σε ατομικό είτε σε κοινοτικό επίπεδο χτίζοντας μια σχέση εμπιστοσύνης με την κοινότητα.

Η πολιτιστική δράση, στα πλαίσια μίας «από τα κάτω» γνήσιας δημοκρατικής πολιτιστικής πολιτικής, μπορεί να ενισχύσει την κινητοποίηση και τη συμμετοχή των πολιτών, και σε αυτό μπορεί να συμβάλει η εφαρμογή της κριτικής κοινοτικής εργασίας σε συνεργασία με τους πολιτιστικούς συλλόγους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική βιβλιογραφία

✓ Γκιζέλης, Γ. (1980). *Το πολιτισμικό σύστημα. Ο σημειωτικός και επικοινωνιακός χαρακτήρας του*. Αθήνα: εκδόσεις Γρηγορόπουλος.

✓ Γρίβα, Α.Μ. (2014). *Κοινωνικές αναπαραστάσεις της παγκοσμιοποίησης και διαμόρφωση πεποιθήσεων για την κοινωνική δικαιοσύνη και τις κοινωνικές διεκδικήσεις*. Διδακτορική διατριβή. Αθήνα: Βιβλιοθήκη Παντείου Πανεπιστημίου.

✓ Ζαϊμάκης, Γ. (2011). *Κοινοτική εργασία και τοπικές κοινωνίες. Ανάπτυξη, συλλογική δράση, πολυπολιτισμικότητα*. Αθήνα: Πλέθρον.

✓ Ζαϊμάκης, Γ. (2002). *Κοινοτική εργασία και τοπικές κοινωνίες*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

✓ Ζορμπά, Μ. (2014). Πολιτική του Πολιτισμού στην Ελλάδα της κρίσης: Όροι και συνθήκες της αλλαγής παραδείγματος. Στο Δ. Βουδούρη (Επιμ.), *Διαχείριση Πολιτιστικών Οργανισμών σε περίοδο κρίσης. Πρακτικά Διημερίδας* (σσ. 13-19). Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο.

✓ Ζωγράφου, Α. (2002). *Κοινωνική Εργασία με Κοινότητα*. Αθήνα: Τυπωθήτω.

✓ Ιωσηφίδης, Θ. (2008). *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα: Κριτική.

✓ Καραγκούνης, Β. (2008). *Κοινοτική Εργασία και Τοπική Ανάπτυξη*. Αθήνα: Τόπος.

✓ Κόνσολα, Ν. (2006). *Πολιτιστική ανάπτυξη και πολιτική*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης.

✓ Μπιτσάνη, Ε. (2002). *Πολιτισμός και τοπική κοινωνία: η τοπική πολιτιστική ανάπτυξη στην Ελλάδα και ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. 1980-2000*. Διδακτορική διατριβή. Αθήνα: Βιβλιοθήκη Παντείου Πανεπιστημίου.

✓ Σεραφετινίδου, Μ. (2002). *Εισαγωγή στην Πολιτική Κοινωνιολογία*. Αθήνα: Gutenberg.

✓ Σκιά-Πανοπούλου, Χ. (1998). *Ανάλυση της διαδικασίας της πολιτιστικής ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο. Η περίπτωση της Καλαμάτας*. Διδακτορική διατριβή. Αθήνα: Βιβλιοθήκη Παντείου Πανεπιστημίου.

✓ Σταθόπουλος, Π.Α. (2005). *Κοινοτική Εργασία: Θεωρητική Προσέγγιση*. Τόμος Α. Αθήνα: Παπαζήσης.

✓ Σταθόπουλος, Π.Α. (2001). *Κοινοτική εργασία: Θεωρία και πράξη*. Αθήνα: Έλλην.

Μεταφρασμένη βιβλιογραφία

✓ Babbie, E. (2011). *Εισαγωγή στην κοινωνική έρευνα*. Αθήνα: εκδόσεις Κριτική.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

✓ Adams, R. (2003). *Social Work and Empowerment*. UK: Palgrave Macmillan.

✓ Bullen, P. & Onyx, J. (1998). *Measuring Social Capital in Five Communities in NSW A Practitioner's Guide*. Sydney: Centre for Australian

Community Organisations and Management (CACOM), University of Technology. Ανακτήθηκε στις 5 Μαΐου από <http://siteresources.worldbank.org/INTSOCIALCAPITAL/Resources/Social-Capital-Assessment-Tool--SOCAT-/annex1C.pdf>

▼ Gattinger, M. (2011). *Democratization of Culture, Cultural Democracy and Governance*. Εισήγηση από το ετήσιο συνέδριο των Canadian Public Arts Funders (CPAF 2011). Whitehorse, Yukon, November 16-18. Ανακτήθηκε στις 15 Απριλίου από http://www.cpafoptions.org/en/themes/documents/CPAF_2011_AGM_Democratization_of_Culture_Cultural_Democracy_Governance_Mar082012_000.pdf

▼ Glowacki-Dudka, M. & Connolly, B. (2014). *Theorizing Radical Practice: Community Arts and Transformative Learning*. Στο Adult Education Research Conference. Paper 12. 25 September. Kansas State University Libraries: New Prairie Press. Ανακτήθηκε στις 4 Μαΐου από <http://newprairiepress.org/aerc/2014/roundtables/12>

▼ Lee, J.A.B. (2001). *The Empowerment Approach to Social Work Practice Building the Beloved Community*. 2^η Έκδοση. New York: Columbia University Press.

▼ Matarosso, F. (1997). *Use or Ornament? The social impact of participation in the arts*. Stroud: Comedia.

▼ Mayo, M. (2000). *Cultures, Communities, Identities. Cultural Strategies for Participation and Empowerment*. UK: Palgrave Macmillan.

▼ Newman, T., Curtis, K. & Stephens, J. (2001). *Do community-based arts projects result in social gains? A review of literature*. UK: Barnardo's. Ανακτήθηκε στις 20 Απριλίου από <http://www.barnardos.org.uk/resources>

▼ Packham, C. (2008). *Active Citizenship and Community Learning*. UK: Learning Matters.

▼ Popple, K. (2009). Community Work. Στο R. Adams, L. Dominelli & M. Payne (Επιμ.), *Critical Practice in Social Work* (σσ. 149-158). UK: Palgrave Macmillan.

▼ Prime, D., Zimmeck, M., Ashworth, J., Turtle, J., & Heath, O. (2003). Active participation in communities. Στο C. Attwood, G. Singh, D. Prime, R. Creasey, & et al. (Επιμ.), *2001 Home Office Citizenship Survey: people, families and communities*. London: Home Office.

▼ Recknagel, G. & Holland, D. (2013). How Inclusive and How Empowering? Two Case Studies Researching the Impact of Active Citizenship Learning Initiatives in a Social Policy. Στο M. Mayo, Z. Mendiweso-Bendek & C. Packham (Επιμ.), *Community Research for Community Development* (σσ. 19-42). UK: Palgrave Macmillan.

▼ Rooke, A. (2013). Contradiction, Collaboration and Criticality: Researching Empowerment and Citizenship in Community-Based Arts. Στο M. Mayo, Z. Mendiweso-Bendek & C. Packham (Επιμ.), *Community Research for Community Development* (σσ. 150-169). UK: Palgrave Macmillan.

▼ Tiller, C. (2013). Participatory Arts and Community Development: Taking Part. Στο M. Mayo, Z. Mendiweso-Bendek & C. Packham (Επιμ.), *Community Research for Community Development* (σσ. 133-149). UK: Palgrave Macmillan.

Ξενόγλωσση αρθρογραφία

▼ Baikie, G. & Cambell, C. (2012). Beginning at the Beginning: An exploration of Critical Social Work. *Critical Social Work*, 13 (1), 67-81. <http://www1.uwindsor.ca/criticalsocialwork/archive-volumes>

▼ Campbell, C. & Jovchelovitch, S. (2000). Health, community and development: towards a social psychology of participation. *Journal of community and applied social psychology*, 10 (4), 255-270.

▼ Evans, S.D., Kivell, N., Haarlammert, M., Malhotra, K. & Rosen, A. (2014). Critical Community Practice: An Introduction to the Special Section. *Journal for Social Action in Counseling and Psychology*, 6 (1), 1-15.

▼ Poppo, K. & Quinney, A. (2002). Theory and Practice of Community Development: a Case Study from the United Kingdom. *Journal of The Community Development Society*, 33 (1), 70-85.
<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/15575330209490143>

Πτυχιακές εργασίες

▼ Γκάκι, Α. & Κεμαλάκη, Α. (2014). *Το κοινωνικό κεφάλαιο και η έλλειψη συμμετοχής σε κοινωνικές οργανώσεις. Το παράδειγμα των νέων 20-29 στο Δήμο Ηρακλείου*. Ηράκλειο: ΑΤΕΙ Κρήτης.

▼ Κορνηλάκη, Ε., Νικολάου, Α. & Τζανακάκη, Ε. (2010). *Η μέτρηση του κοινωνικού κεφαλαίου σε μικρο και μέσο επίπεδο σε μια ημιαστική, τουριστική κοινότητα και η αποτύπωση του γνωστικού (cognitive s.c.) και θεσμικού (structural s.c.) κοινωνικού κεφαλαίου της. Το παράδειγμα των Κάτω Γουβών*. Ηράκλειο: ΑΤΕΙ Κρήτης.

Ηλεκτρονικές πηγές

▼ Κωστόπουλος, Α.Γ. (χ.χ). *Η σχολή της Φρανκφούρτης και η κριτική που ασκεί στη νεωτερική κοινωνία* (σσ.110-121). Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Ανακτήθηκε στις 30 Μαΐου στο http://gavagai.org/issues/issue_1/Kostopoulos.pdf

▼ Τασολάμπρος, Κ. (2010). *Ο Χέρμπερτ Μαρκούζε και η πολιτική διάσταση της τέχνης ή αλλιώς, προς τη διαμόρφωση μιας νέας αισθαντικότητας*.

Διαθέσιμο στο Ανακτήθηκε στις 30 Μαΐου στο <http://anti-texni.blogspot.gr/2010/04/herbert-marcuse.html>

✓ Τζίμας, Θ. & Τασολάμπρος, Κ. (2009). *Η τέχνη και η μαζική κουλτούρα στη σκέψη του Χέρμπερτ Μαρκούζε*. Ανακτήθηκε στις 30 Μαΐου στο <http://anti-texni.blogspot.gr/2009/08/blog-post.html>

✓ ΦΕΚ 16/Α΄/2007. Πρόσβαση στις 15 Μαρτίου στο <http://www.diazoma.gr/200-Stuff-03-Diazoma/nomos3525.pdf>

✓ ΦΕΚ 114/Α΄8.6.2006. Πρόσβαση στις 10 Μαρτίου στο http://www.epdm.gr/Uploads/Files/files_for_content/KodikasDimon.pdf

✓ Κεντρική Ένωση Δήμων Ελλάδας. (2013). *Αθλητισμός και Πολιτισμός-Παράγοντες κοινωνικής Συνοχής*. Εισηγήσεις συνεδρίου της Κ.Ε.Δ.Ε. Καβάλα 1-2 Νοεμβρίου 2013. Ανακτήθηκε στις 10 Ιουνίου στο <http://www.localit.gr/archives/47877>

✓ Ηλεκτρονικός Ιστότοπος του Δήμου Πατρέων <http://www.e-patras.gr/>

✓ Πολιτιστικός σύλλογος Τέρψης Πατρών <http://silogosterpsispatras.blogspot.gr/>

✓ Πολιτιστικός σύλλογος Νεάπολης Πατρών <http://ekpsilneapolis.blogspot.gr/>

✓ Πολιτιστικός σύλλογος Αμπελοκήπων Πατρών «Η Πρόοδος» <http://proodosampelokipon.blogspot.gr/>

✓ <http://www.londonbubble.org.uk/>

✓ <http://www.aaacc.org/mission-vision.php>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Παράρτημα Ι: Οδηγός συνέντευξης

Ερωτήσεις για πρόεδρο Πολιτιστικού Συλλόγου:


1. Πόσο καιρό λειτουργεί ο Σύλλογος;
2. Ποιοι οι λόγοι σύστασης του Συλλόγου και οι στόχοι του;
3. Από πόσα μέλη αποτελείται το Δ.Σ;
4. Ποιες οι δράσεις του Συλλόγου (καλλιτεχνικές δραστηριότητες, κοινωνικά θέματα) και πώς οργανώνονται (αποφάσεις μόνο από το Δ.Σ ή και από τους κατοίκους);
5. Γίνονται συνελεύσεις και αν ναι, κάθε πότε;
6. Ποια η ανταπόκριση-συμμετοχή των κατοίκων στις δράσεις του Συλλόγου;
7. Η δράση του Συλλόγου βοηθά στην ενεργοποίηση των κατοίκων και γιατί;
8. Πιστεύετε ότι θα ήταν χρήσιμος ένας κοινωνικός επιστήμονας στο Σύλλογο και γιατί;

Ερωτήσεις για μέλη του Συλλόγου:

1. Σε ποιες δραστηριότητες του Συλλόγου συμμετέχετε και γιατί;
2. Το πρόγραμμα της δραστηριότητας διαμορφώνεται από τον συντονιστή ή από όλους τους συμμετέχοντες;
3. Η επαφή σας με τον Σύλλογο, σας έχει επηρεάσει στους παρακάτω τομείς:
 - I. Προσωπική ανάπτυξη: δημιουργικότητα, αυτοπεποίθηση, κοινωνική ζωή, υγεία.
 - II. Κοινωνικός τομέας: διαφορετική αντίληψη για τα δικαιώματά σας, διαπολιτισμική σκέψη, διαφορετική αντίληψη για τα προβλήματα που υπάρχουν στην κοινότητα και για τα γενικότερα κοινωνικά ζητήματα.
 - III. Σύνδεση με κοινότητα: Ανάπτυξη συλλογικής δράσης, συλλογικότητα.
4. Πιστεύετε ότι ο Σύλλογος έχει επίδραση στη γειτονιά και γιατί;
5. Η συμμετοχή σας σε αυτή την δραστηριότητα έχει αυξήσει ή όχι το ενδιαφέρον σας για συμμετοχή και σε άλλες δράσεις του συλλόγου;
6. Ο Σύλλογος σας ενημερώνει για πολιτικά/κοινωνικά ζητήματα;
7. Σας προτρέπει να ασχοληθείτε με πολιτικά/κοινωνικά ζητήματα;
8. Είστε ικανοποιημένος με την δράση του Συλλόγου; Θα θέλατε να προτείνετε άλλες δράσεις;

Παράρτημα ΙΙ: Καταστατικό Πολιτιστικού Συλλόγου

Α.Μ.: 7318

**ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΤΕΡΨΗΣ ΠΑΤΡΑΣ**

Άρθρο 1: ΙΔΡΥΣΗ ΕΠΩΝΥΜΙΑ

Ιδρύεται στην Πάτρα Σύλλογος με την επωνυμία «ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΤΕΡΨΗΣ» με έδρα την Πάτρα.

Η περιοχή του Συλλόγου περιλαμβάνει τις περιοχές Τέρψη- Κόπανου- Σκαγιουπουλείου, και συγκεκριμένα την ευρύτερη περιοχή που περικλείεται από τους δρόμους Μιχαήλ Ψελλού με συνέχεια την οδό Μεσολογγίου μέχρι το σημείο που διασταυρώνεται η οδός Μεσολογγίου με την οδό Ιεροθέου Αρχιεπισκόπου στη συνέχεια οδό Ιεροθέου Αρχιεπισκόπου μέχρι την οδό Ακτή Δυμαίων, τμήμα της οδού Ακτή Δυμαίων από Ιεροθέου Αρχιεπισκόπου μέχρι το σημείο που συμβάλλεται από την επέκταση της οδού Παπαναστασίου και οδό Παπαναστασίου μέχρι τη συμβολή της με οδό Μιχ. Ψελλού.

Άρθρο 2: ΣΚΟΠΟΙ

Σκοποί του Συλλόγου είναι:

- α) Η προαγωγή των γενικότερων συμφερόντων της περιοχής. Καθώς και η σύσφιξη των σχέσεων μεταξύ των μελών του Συλλόγου.
- β) Η μορφωτική και πολιτιστική πρόοδος των κατοίκων της περιοχής, καθώς και η συλλογική δραστηριότητα για τη βελτίωση των συνθηκών στους τομείς: κοινωνική μέριμνα, υγεία, παιδεία περιβάλλον, Ψυχαγωγία, προβλήματα νεολαίας κλπ.
- γ) Δράση για τη δημιουργία ανθρώπινου περιβάλλοντος και ειδικότερα αγώνες για τη μη μόλυνση της ατμόσφαιρας, μη μόλυνση και ρύπανση της θάλασσας που παρουσιάζει ιδιαίτερη άξυνση στην πόλη μας, αγώνες για την ίδρυση πάρκων, παιδικών χαρών, αθλοπαιδίων και γενικά ελεύθερων χώρων, ενέργειες για την αύξηση και τη δημιουργία χώρων πράσινου, ενέργειες για το χωροταξικό πρόβλημα, δημιουργία δρόμων και γενικά ενέργειες για την ανάπλαση της περιοχής που παρουσιάζει ιδιαίτερα οξυμμένα προβλήματα.
- δ) Φροντίδες και νόμιμες ενέργειες προς κάθε κατεύθυνση για τη δημιουργία διαφόρων άλλων έργων στην παραπάνω περιοχή.
- Ε) Συμμετοχή στον αγώνα του Λαού μας για την περιφρούρηση και τον μη περιορισμό της Εθνικής μας Ανεξαρτησίας, αγώνες για την υπεράσπιση της ειρήνης στον τόπο μας και συμβολή στους κοινούς αγώνες για τη διαφύλαξη της παγκόσμιας ειρήνης. Ενέργειες και αγώνες για τη διεύρυνση και την μη καταστρατήγηση των πολιτικών, κοινωνικών και ατομικών δικαιωμάτων του λαού μας. Δημιουργική συμμετοχή στην κοινωνική πρόοδο του λαού μας.
- στ) Κάθε ενέργεια που ενδείκνυται για τη συνέχιση της πολιτιστικής μας κληρονομιάς και διαφύλαξη της εθνικής μας ταυτότητας.

Άρθρο 3: ΜΕΣΑ

Η προώθηση των σκοπών του Συλλόγου γίνεται με όλα τα μέσα, τα οποία ενδεικτικά είναι:

- α) Κατάλληλες ενέργειες και διεκδικητικές παραστάσεις προς όλες τις αρμόδιες αρχές.
- β) Η οργάνωση επιτροπών εργασίας από τα μέλη του συλλόγου για τη μελέτη και την αντιμετώπιση προβλημάτων της περιοχής.
- γ) Η συνεργασία με άλλους Συλλόγους, σωματεία ή φορείς που είτε υπάρχουν ή πρόκειται να ιδρυθούν, τόσο στη χώρα μας, όσο και σε άλλες χώρες που έχουν ίδιους ή παρόμοιους σκοπούς, καθώς και συνεργασία, με την ομοσπονδία Πολιτιστικών συλλόγων στην οποία ο σύλλογος συμμετέχει με αντιπροσώπους του σύμφωνα με το καταστατικό της.
- δ) Η πραγματοποίηση διαλέξεων σε θέματα γενικότερου ενδιαφέροντος, η δημιουργία βιβλιοθηκών, η καλλιέργεια του αθλητισμού και γενικότερα η διοργάνωση πνευματικών και πολιτιστικών εκδηλώσεων.
- ε) Δημιουργία χορευτικών, τμημάτων, μουσικών συγκροτημάτων για τη διατήρηση και διάδοση της δημοτικής και λαϊκής μας παράδοσης. Δημιουργία θεατρικού τμήματος για τις ανάγκες της νεολαίας και των κατοίκων της περιοχής και της ευρύτερης περιοχής, όπου ζητηθεί.
- στ) Δημιουργία ερασιτεχνικών αθλητικών τμημάτων, όπως ποδοσφαίρου, χειρόσφαιρας (μπάσκετ) βόλεϊ, σκάκι και οποιοδήποτε άλλου αθλήματος αποφασίσει η Γενική Συνέλευση. Για τη λειτουργία των πιο πάνω τμημάτων θα διεκδικείται και επιχορήγηση από τα αρμόδια Υπουργεία, Υφυπουργείο αθλητισμού και Νέας Γενιάς, την Τοπική Αυτοδιοίκηση Α' και Β' βαθμού και κάθε άλλο φορέα αρμόδιο και σχετικό με τη λειτουργία του αντίστοιχου τμήματος.
- ζ) Κάθε ενέργεια ή μορφή αγώνα που θα αποφασισθεί από το Διοικητικό Συμβούλιο ή Γενική Συνέλευση του Συλλόγου.

Άρθρο 4: ΜΕΛΗ - ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ - ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ

- α) Ο Σύλλογος έχει τακτικά και επίτιμα μέλη.
- β) Δικαίωμα να γίνουν μέλη του Συλλόγου έχουν όλοι όσοι κατοικούν στην περιοχή με έγγραφη αίτηση τους, που απευθύνεται στο Σύλλογο και εγκρίνεται από το Διοικητικό Συμβούλιο ή τη Γενική Συνέλευση.
- γ) Όλα τα μέλη είναι ίσα μεταξύ τους και συμμετέχουν ισότιμα στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις του Συλλόγου.
- δ) Κάθε μέλος έχει το δικαίωμα να εκλέγει και εκλέγεται.
- ε) Κάθε μέλος έχει το δικαίωμα να συμμετέχει στη Γενική Συνέλευση αφού είναι εντάξει ταμιακά. Η οικονομική τακτοποίηση μπορεί να γίνει και πριν την έναρξη των εργασιών της Γεν. Συνέλευσης.
- στ) Κάθε μέλος μπορεί αφού πληρώσει τις οφειλόμενες συνδρομές του, να αποχωρήσει όποτε θέλει από το Σύλλογο, αφού γνωρίσει τούτο στο Δ.Σ. με έγγραφη αίτησή του.

Άρθρο 5

- α) Μέλη που προσφέρουν πολύτιμες υπηρεσίες στο Σύλλογο ή χρηματικά ποσά μεγαλύτερα των (100) ευρώ ανακηρύσσονται επίτιμα μέλη του Συλλόγου. Τα επίτιμα μέλη εγκρίνονται από την πλειοψηφία των μελών που παρευρίσκονται στη Γεν. Συνέλευση, αφού προηγουμένα προταθούν, είτε από το Δ.Σ. ή από δέκα τουλάχιστον τακτικά μέλη. Η πρόταση γίνεται γραπτή.

- β) Το δικαίωμα εγγραφής μέλους στο Σύλλογο είναι ευρώ (5).
 γ) Κάθε μέλος υποχρεούται να δίνει ετήσια συνδρομή ύψους (5) ευρώ. Το ποσό αυτό καθώς και το ποσό του δικαιώματος εγγραφής μπορούν να αλλάξουν μόνο μετά από απόφαση της Γ.Σ.
 δ) Για τη διαγραφή κάποιου μέλους, αποφασίζει η Γ.Σ. Μέλος διαγράφεται αν ψηφίσουν την διαγραφή του τα 3/4 από τα παρόντα μέλη.

Άρθρο 6 - ΠΟΡΟΙ

Πόροι του Συλλόγου είναι: α) Το δικαίωμα εγγραφής, β) Η τακτική ετήσια συνδρομή, γ) Δωρεές, κληροδοτήματα, επιχορηγήσεις, εφόσον ο χορηγός δεν θέτει όρους που να είναι αντίθετοι στους σκοπούς του Συλλόγου. δ) Επιχορηγήσεις από Υπουργεία, Οργανισμούς Τοπ. Αυτοδιοίκησης ή κάθε Νομικό Πρόσωπο δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου. ε) Έσοδα από εκδηλώσεις του Συλλόγου.

Άρθρο 7 - ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ

α) Η Γενική Συνέλευση είναι το ανώτατο όργανο του Συλλόγου. Αποφασίζει για οτιδήποτε που αφορά το Σύλλογο και δεν είναι της αρμοδιότητας άλλου οργάνου. Εκλέγει τα πρόσωπα του Διοικητικού Συμβουλίου, της Ελεγκτικής Επιτροπής και τους αντιπροσώπους με τους οποίους συμμετέχει ο Σύλλογος σε άλλους Συλλόγους ή Δευτεροβάθμιες Οργανώσεις. Αποφασίζει για τη διάλυση του Συλλόγου και την τροποποίηση του καταστατικού. Έχει την εποπτεία και τον έλεγχο των οργάνων της Διοίκησης και δικαιούται οποτεδήποτε να παύει αυτά.

β) Η Γ.Σ. αποτελείται από το σύνολο των μελών του Συλλόγου και συνέρχεται τακτικά μια φορά τον Οκτώβριο και έκτακτα οποτεδήποτε, εφόσον το κρίνει αναγκαίο το Δ.Σ. ή το ζητάει το 1/5 των μελών με έγγραφη αίτηση που να αναφέρεται στα θέματα συζήτησης. Στη δεύτερη αυτή περίπτωση το Δ.Σ. είναι υποχρεωμένο να συγκαλέσει την Γ.Σ. μέσα σε οκτώ ημέρες το αργότερο από την ημέρα που του επιδόθηκε η σχετική αίτηση. Σε περίπτωση που δεν την συγκαλέσει το Δ.Σ. τότε συγκαλείται από τα μέλη που ζητάνε τη σύγκληση σε ημερομηνία και τόπο που επικουρικά θα έχουν στην αίτησή τους, τα πιο πάνω μέλη, η δε ημ/α που προσδιορίζει το 1/5 των μελών δεν μπορεί να είναι μεγαλύτερη των πέντε (5) ημερών, που ακολουθούν μετά την εκπονή του πιο πάνω δημέρου.

Άρθρο 8

Α) Όλες οι Γ.Σ. τακτικές ή έκτακτες, συνέρχονται με πρόσκληση του Δ.Σ. που δημοσιεύεται τρεις ημέρες πριν, σε μια τουλάχιστον πατρινή ημερήσια εφημερίδα και μπαίνει στον πίνακα ανακοινώσεων του Συλλόγου. Όταν η πρωτοβουλία σύγκλησης της Γ.Σ. γίνεται από το 1/5 των μελών και αρνείται τη σύγκληση το Δ.Σ. η διαδικασία αυτή γίνεται, όπως είναι ευνόητο από τα ίδια μέλη που ζητούν την σύγκληση έκτακτης Γεν. Συν. με δαπάνες του Συλλόγου. Η πρόσκληση πρέπει να γράφει τον τόπο, το χρόνο και τα θέματα συζήτησης.

β) Η Γ.Σ. πριν αρχίσει τις εργασίες της εκλέγει Πρόεδρο, Αντιπρόεδρο και Γραμματέα που κρετάει τα πρακτικά.

Ο Πρόεδρος, ο Αντιπρόεδρος και ο Γραμματέας εκλέγεται με ανάταση των χεριών και με σχετική πλειοψηφία. Μπορεί να είναι τα ίδια πρόσωπα

που έχει εκλέξει το Διοικητικό Συμβούλιο με εξαίρεση μόνο την απολογιστική ετήσια Γενική Συνέλευση.

Άρθρο 9

- Α) Την τακτική Γ.Σ. γίνεται απολογισμός του περασμένου χρόνου, διαβάζεται η έκθεση της Εξ. Επιτροπής, συζητείται και εγκρίνεται ή τροποποιείται ο προϋπολογισμός του επόμενου χρόνου. Κάθε τρίτο έτος αφού τελειώσουν τα παραπάνω θέματα εκλέγεται από τη Γ.Σ. τριμελής εφορευτική επιτροπή με δύο μέλη αναπληρωματικά. Η εκλογή των μελών της Εφορευτικής Επιτροπής γίνεται, εφόσον υπάρχει ομοφωνία της Γ.Σ. με το πλειοψηφικό σύστημα. Αν όμως έχει αντίρρηση έστω και ένα μέλος για τον πιο πάνω τρόπο, τότε για την εκλογή των μελών της Εφ. Επιτροπής, εφαρμόζεται το σύστημα της απλής αναλογικής. Οι υποψηφιότητες για την εκλογή των μελών της Εφ. Επ. υποβάλλονται κατά τη συζήτηση του θέματος και τα ψηφοδέλτια μπορούν να είναι χειρόγραφα. Η Γ.Σ. εκλέγει μέχρι 5 το πολύ μέλη που θα επιμεληθούν τη διαδικασία της εκλογής των μελών της Εφ. Επιτροπής και η Γενική Συνέλευση θα επικυρώσει την όλη διαδικασία. Η Συνέλευση λήγει αφού προκηρύξει εκλογές μέσα σε 15 ημέρες για την ανάδειξη των μελών του Δ.Σ., της Εξ. Επιτροπής και αντιπροσώπων για τις άλλες ενώσεις.
- β) Η Γ.Σ. έχει απαρτία όταν είναι παρόντα σαυτή τουλάχιστον τα μισά μέλη του Συλλόγου και ένας. Όταν δεν έχει απαρτία στην πρώτη σύγκληση η Γ.Σ. υποχρεωτικά συνέρχεται πάλι δεύτερη φορά μέσα σε 8 ημέρες το πολύ, οπότε έχει απαρτία ανεξάρτητα από τον αριθμό των παρόντων μελών.
- γ) Η Γ.Σ. αποφασίζει με πλειοψηφία των παρόντων μελών.
- δ) Για να συζητηθεί θέμα πέρα από την ημερήσια διάταξη χρειάζεται απόφαση της Γεν. Συν. προτού αρχίσει η διαδικασία στα θέματα ημερήσιας διάταξης.

Άρθρο 10

Για να τροποποιηθεί οποιοδήποτε άρθρο αυτού του καταστατικού ή διαλυθεί ο Σύλλογος, χρειάζεται να είναι παρόντα τα μισά μέλη του Συλλόγου και να ψηφίσουν τα 3/4 από τα παρόντα τη σχετική πρόταση.

Άρθρο 11 - ΑΡΧΑΙΡΕΣΙΕΣ

- α) Οι αρχαιρεσίες του Συλλόγου προκηρύσσονται από τη τακτική Γ.Σ. των μελών, σύμφωνα με το άρθρο 9 του καταστατικού και γίνονται με σκοπό την ανάδειξη των εννέα (9) μελών του Δ.Σ., των τριών (3) μελών της Εξ. Επιτροπής και των αντιπροσώπων για τις άλλες ενώσεις. Οι αρχαιρεσίες γίνονται με ψηφοδέλτιο και με μυστική ψηφοφορία κάθε τρία χρόνια. Η ψηφοφορία είναι προσωπική, το σύστημα της εκλογής είναι απλή αναλογική με ψηφοδέλτια.
- Ο κάθε συνδυασμός εκλέγει τα μέλη του στα όργανα ως εξής:
Το σύνολο των εγκύρων ψηφοδελτίων, που προκύπτουν μετά την αφαίρεση των άκυρων και των λευκών, διαιρείται με τον αριθμό των μελών που εκλέγονται σε κάθε όργανο. Το πηλίκο που προκύπτει αφού αφαιρεθεί το κλάσμα αν είναι κάτω του μισού ή προστεθεί στην επόμενη μονάδα, αν είναι πάνω από το μισό, αποτελεί το εκλογικό μέτρο. Στη συνέχεια διαιρείται ο αριθμός των ψηφοδελτίων κάθε συνδυασμού δια

του εκλογικού μέτρου και καταλαμβάνει ο κάθε συνδυασμός, τόσες έδρες για το αντίστοιχο όργανο, όσες φορές χωράει το εκλογικό μέτρο στον αριθμό ψηφοδελτίων που έλαβε. Σε περίπτωση που μείνουν αδιάθετες έδρες ακολουθεί δεύτερη κατανομή και οι αδιάθετες έδρες κατανέμονται στους συνδυασμούς που παρουσιάζουν μεγαλύτερα υπόλοιπα.

Στη δεύτερη ή τρίτη κατανομή συμμετέχει και ο συνδυασμός που τυχόν δεν έλαβε έδρα από τις προηγούμενες κατανομές.

Ευνόητο είναι ότι στη β' κατανομή, ο κάθε συνδυασμός συμμετέχει με τα αδιάθετα υπόλοιπα των ψήφων του από τις προηγούμενες κατανομές και όχι με το σύνολο των ψηφοδελτίων του.

β) Οι αρχαιρεσίες γίνονται ενώπιον της τριμελούς Εφορευτικής Επιτροπής και με την εποπτεία της. Η Εφ. Επ. εκλέγεται όπως ορίζει το άρθρο 9 αυτού του καταστατικού.

γ) Τα ονόματα των υποψηφίων υποβάλλονται υποχρεωτικά στον πρόεδρο της Εφ. Επιτροπής το αργότερο 72 ώρες πριν από τις εκλογές. Αν δεν υπάρχει δεύτερος συνδυασμός εφαρμόζεται το πλειοψηφικό σύστημα.

Άρθρο 12 - ΕΦΟΡΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

α) Οι αρχαιρεσίες του Συλλόγου γίνονται με την εποπτεία τριμελούς Εφορευτικής επιτροπής (Ε.Ε.) όπως ορίζουν τα άρθρα 9 και 10 αυτού του καταστατικού.

β) Η Ε.Ε. φροντίζει για την τήρηση της τάξης και εποπτεύει ώστε οι αρχαιρεσίες να γίνονται σύμφωνα με τις διατάξεις αυτού του καταστατικού και του νόμου. Με βάση το μητρώο μελών συντάσσει σε δύο ημέρες από την ανάληψη των καθηκόντων της, κατάσταση μελών του Συλλόγου και σημειώνει ένδειξη ποιοί είναι ταμειακά τακτοποιημένοι. Για να ψηφίσει το μέλος πρέπει να τακτοποιηθεί ταμειακά.

Έχει υποχρέωση να παραδώσει αντίγραφο της κατάστασης μελών, σε κάθε συνδυασμό που συμμετέχει στις αρχαιρεσίες, αμέσως μόλις τελειώσει τη διαδικασία αυτή. Στο τέλος της ψηφοφορίας, αλλά και κατά τη διάρκεια αυτής, αποφαινεται για κάθε αμφισβήτηση ή ένσταση που υποβάλλεται καθόλη τη διάρκεια της ψηφοφορίας, μέχρι και μία ημέρα μετά την ανακοίνωση των αποτελεσμάτων.

Άρθρο 13 - ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

Α) Ο Σύλλογος διοικείται από ενναμελές Δ.Σ. που εκλέγεται κάθε τρία χρόνια με τις εκλογές που γίνονται σε ημερομηνία που ορίζει η τακτική Γ.Σ. του Οκτωβρίου και με σχετική πλειοψηφία. Το Νέο Δ.Σ. συνέρχεται σε συνεδρίαση με την φροντίδα του μέλους που έλαβε τους περισσότερους ψήφους και προέρχεται από το συνδυασμό που πλειοψήφησε, μέσα σε οκτώ μέρες από τη μέρα της εκλογής και εκλέγει μεταξύ των μελών του με μυστική ψηφοφορία τους: Πρόεδρο, Αντιπρόεδρο, Γεν. Γραμματέα, Ταμία και Ειδικό Γραμματέα.

β) Ο Γεν. Γραμματέας και ο ταμίας του προηγούμενου Δ.Σ. έχουν υποχρέωση να παραδώσουν τα βιβλία και τις σφραγίδες στους νέους Γ.

Γραμματέα και Ταμία μέσα σε οκτώ το πολύ μέρες από τη μέρα που ανέλαβαν τα καθήκοντά τους.

γ) Η Εφορ. Επιτροπή έχει υποχρέωση μέσα σε (15) ημέρες να παραδώσει στον Πρόεδρο όλο το εκλογικό υλικό, εφόσον δεν εκκρεμεί ένσταση στις δικαστικές αρχές.

δ) Το Δ.Σ. έχει απαρτία όταν είναι παρόντα τουλάχιστον (4) μέλη του. Το Δ.Σ. αποφασίζει με πλειοψηφία των παρόντων μελών και σε περίπτωση ισοψηφίας η πρόταση αποσύρεται.

Μπορεί η πρόταση αυτή να επανέλθει σε νέα συνεδρίαση, οπότε και αν επαναληφθεί το γεγονός της ισοψηφίας, αποσύρεται και τίθεται στην κρίση της Γενικής Συνέλευσης η οποία και αποφασίζει σχετικά. Οι αποφάσεις καταχωρούνται στο βιβλίο πρακτικών.

ε) Το Δ.Σ. είναι υποχρεωμένο να συνεδριάζει τακτικά μια φορά το μήνα και έκτακτα όσες φορές υπάρχει ανάγκη ή αν το ζητήσουν τέσσερα τουλάχιστον μέλη του συμβουλίου με έγγραφη αίτησή τους, στην οποία πρέπει να αναγράφουν τα θέματα που προτείνουν να συζητηθούν. Σε αυτή την περίπτωση ο Πρόεδρος είναι υποχρεωμένος να συγκαλέσει το Δ.Σ. μέσα σε τρεις μέρες από την ημέρα που δόθηκε η σχετική αίτηση.

στ) Το Δ.Σ. διοικεί υπεύθυνα το Σύλλογο σύμφωνα με το καταστατικό και τις αποφάσεις της Γενικής Συνέλευσης. Παίρνει όλα τα μέτρα που πρέπει για την προώθηση και εκτέλεση των αποφάσεων της Γ.Σ οι οποίες είναι δεσμευτικές για το Δ.Σ.

ζ) Όταν ένα μέλος του Δ.Σ. απουσιάζει, αδικαιολόγητα σε τρεις συνεχείς τακτικές συνεδριάσεις χάνει το αξίωμα του μέλους του Δ.Σ. και αντικαθίσταται από το αναπληρωματικό μέλος του ίδιου ψηφοδελτίου. Εάν δεν υπάρχει αναπληρωματικό μέλος, συγκαλείται η Γ.Σ. για να εκλέξει νέο σύμβουλο, για θητεία ίση με την υπόλοιπη του Δ.Σ.

Άρθρο 14 - ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΜΕΛΩΝ Δ.Σ.

ΠΡΟΕΔΡΟΥ: Ο Πρόεδρος εκπροσωπεί το Σύλλογο σε όλες τις σχέσεις του ενώπιον κάθε διοικητικής και δικαστικής αρχής, δικαστικά και εξώδικα, εκτός αν αποφασίζει διαφορετικά η Γ.Σ. ή το Δ.Σ.

Εκπροσωπεί το Σύλλογο σε όλες τις περιουσιακές σχέσεις με τρίτους, υπογράφει με το Γεν. Γραμματέα τα εντάλματα πληρωμών και με τον Ταμία τα διπλότυπα των εισπράξεων. Συγκαλεί το Δ.Σ. στις τακτικές και έκτακτες συνεδριάσεις του. Συγκαλεί τις Γ. Σ. σύμφωνα με το καταστατικό.

Άρθρο 15

ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΥ: Όταν ο Πρόεδρος απουσιάζει ή εμποδίζεται να ασκήσει τα καθήκοντά του, τον αναπληρώνει σε όλες του τις αρμοδιότητες ο Αντιπρόεδρος. Εάν και οι δύο εμποδίζονται προεδρεύει ο μεγαλύτερος των Συμβούλων.

Άρθρο 16

ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΑ: Φυλάσσει τα βιβλία του Συλλόγου, τη σφραγίδα και την αλληλογραφία του. Συνυπογράφει με τον Πρόεδρο τα χρηματικά εντάλματα πληρωμών, την αλληλογραφία και όλα τα επίσημα έγγραφα. Γράφει με ακρίβεια τα πρακτικά συνεδριάσεων του

Δ.Σ. που τα συνοπογράφει με τον Πρόεδρο και τα άλλα μέλη που ήταν παρόντα στην αντίστοιχη συνεδρίαση. Όταν αυτός εμποδίζεται τον αναπληρώνει ο ειδικός Γραμματέας. Όταν απουσιάζει και ο Ειδ. Γραμματέας τον αναπληρώνει το νεότερο μέλος του Δ.Σ.

Άρθρο 17

ΤΑΜΙΑ: Ο Ταμίας φυλάει τα βιβλία εσόδων και εξόδων του Συλλόγου, υπογράφει με τον Πρόεδρο τα διπλότυπα των εισπράξεων, διενεργεί όλες τις πληρωμές σύμφωνα με τα οικεία χρηματικά εντάλματα πληρωμής, καταθέτει στο Ταχ. Ταμειστήριο μαζί με τον Πρόεδρο όλα τα ποσά του Συλλόγου που ξεπερνούν τα (150) ευρώ. Όταν χρειασθεί πληροφορεί το Δ.Σ. και την Εξ. Εκτροπή για την ταμιακή κατάσταση του Συλλόγου. Όταν αυτός εμποδίζεται τον αναπληρώνει άλλο μέλος του Δ.Σ. εκτός από τον Πρόεδρο και τον Γεν. Γραμματέα.

Το Διοικητικό Συμβούλιο μπορεί με απόφασή του να εξουσιοδοτήσει τον Πρόεδρο ή άλλο μέλος του Δ.Σ. να συναντάσσεται με Τράπεζες, Ταμειστήρια, Υπουργεία, Νομαρχία και λοιπές Υπηρεσίες του Δημοσίου, ή νομικά πρόσωπα Δημοσίου ή Ιδιωτικού Δικαίου ή ιδιώτες σχετικά με καταθέσεις ή αναλήψεις χρημάτων, επιχωρητήσεις προς το Σύλλογο και γενικά οποιαδήποτε ενέργεια έχει σχέση με τα έσοδα ή δαπάνες του Συλλόγου.

Άρθρο 18

ΕΙΔΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΑ: Αναπληρώνει το Γενικό Γραμματέα, όταν εμποδίζεται να ασκήσει τα καθήκοντά του.

Άρθρο 19 - ΕΞΕΛΑΓΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΧΗ

Η Εξ. Επιτρ. του Συλλόγου είναι τριμελής και η θητεία της κρατάει τρία χρόνια. Εκλέγεται όταν γίνονται αρχαιρεσίες για την ανάδειξη του Δ.Σ. του Συλλόγου, από ιδιαίτερο ψηφοδέλτιο που μπορεί να είναι ενσωματωμένο στο ίδιο ψηφοδέλτιο των μελών του Δ.Σ. με ιδιαίτερη ένδειξη και με σχετική πλειοψηφία. Υποβάλει ενώπιον της τακτικής Γ.Σ. τα πορίσματά της κατά τον ετήσιο απολογισμό του Δ.Σ.

Άρθρο 20 - ΣΦΡΑΓΙΔΑ

Ο Σύλλογος έχει σφραγίδα κυκλική. Σ αυτήν είναι γραμμένη κυκλικά η επωνυμία του Συλλόγου και στη μέση ο χρόνος ίδρύσεώς του.

Άρθρο 21

Για κάθε τι που δεν προβλέπεται ενώπιον το καταστατικό ισχύουν οι διατάξεις του Αστικού Κώδικα και οι σχετικοί για τα σωματεία νόμοι. Όταν δεν υπάρχει πρόβλεψη από το Νόμο αποφασίζει η Γ.Σ. Σε περίπτωση διάλυσης του Συλλόγου η Γ.Σ. που αποφασίζει τη διάλυσή του, αποφασίζει και την διάθεση των περιουσιακών του στοιχείων.

Άρθρο 22

Το καταστατικό αυτό αποτελείται από 22 άρθρα και ισχύει από την ημέρα που θα εγκριθεί όπως έχει από το Πρωτοδικείο Πατρών και αφού τηρηθεί η σχετική διαδικασία. Το πρώτο καταστατικό εγκρίθηκε νόμιμα στις 10-12-78 από ειδική προς τούτο Γ.Σ. των ιδρυτικών του μελών, το οποίο στη συνέχεια τροποποιήθηκε και κωδικοποιήθηκε την 20-5-1995 σε ειδική Γενική Συνέλευση που συνήλθε νόμιμα για το σκοπό αυτό.